

A — Εξέλιξη και δραστηριότητα του Δικαστηρίου κατά το 2011

Από τον Πρόεδρο Βασίλειο Σκουρή

Σε αυτό το πρώτο τμήμα της ετήσιας Εκθέσεως Πεπραγμένων συνοψίζονται οι δραστηριότητες του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά το έτος 2011. Αρχικώς, γίνεται ένας απολογισμός της πορείας του δικαιοδοτικού οργάνου κατά το έτος αυτό, με έμφαση στις θεσμικές μεταβολές που επηρέασαν το Δικαστήριο, αλλά και στις αλλαγές της εσωτερικής του οργανώσεως. Στη συνέχεια, αναλύονται τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν την εξέλιξη του φόρτου εργασίας του Δικαστηρίου και τη μέση διάρκεια των ενώπιόν του διαδικασιών. Τέλος, όπως κάθε έτος, εκτίθενται οι κυριότερες νομολογιακές εξελίξεις κατά θεματικούς τομείς.

1. Το 2011 το Δικαστήριο υπέβαλε στον νομοθέτη της Ένωσης σχέδιο τροποποιήσεων του Οργανισμού του καθώς και πρόταση αναμορφώσεως και εκσυγχρονισμού του Κανονισμού του Διαδικασίας. Οι δύο προτάσεις αποβλέπουν κυρίως στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης διαδικασιών.

Όσον αφορά τις προτάσεις τροποποιήσεως του Οργανισμού, αυτές συνίστανται κυρίως στη θέσπιση θέσεως αντιπροέδρου στο Δικαστήριο, στην αύξηση σε δεκαπέντε του αριθμού των δικαστών που αποτελούν το τμήμα μείζονος συνθέσεως, καθώς και στην κατάργηση της συστηματικής συμμετοχής των προέδρων των πενταμελών τμημάτων και στην κατάργηση της εκθέσεως ακροατηρίου. Όσον αφορά τις διατάξεις του Οργανισμού τις σχετικές με το Γενικό Δικαστήριο, το Δικαστήριο πρότεινε την αύξηση σε τριάντα εννέα του αριθμού των δικαστών αυτού του δικαιοδοτικού οργάνου προς αντιμετώπιση της διαρκούς αυξήσεως των αγομένων ενώπιόν του υποθέσεων.

Όσον αφορά την πρόταση αναμορφώσεως του Κανονισμού Διαδικασίας, σκοπός της είναι η προσαρμογή της δομής και του περιεχομένου του στην εξέλιξη των δικαιοδοτικών του δραστηριοτήτων, στη συνέχιση των προσπαθειών που έχουν αναληφθεί, ήδη από πολλών ετών, για τη διατήρηση της ικανότητας του οργάνου, το οποίο αντιμετωπίζει συνεχώς αυξανόμενο αριθμό υποθέσεων, να εκδικάζει τις υποθέσεις που του υποβάλλονται εντός εύλογου χρόνου και στην αποσαφήνιση των διαδικαστικών κανόνων που εφαρμόζει, βελτιώνοντας την κατανόησή τους.

Οι προτάσεις αυτές αποτελούν προϊόν ωρίμου σκέψεως και εσωτερικών διαβουλεύσεων. Αποτελούν τη στιγμή αυτή αντικείμενο συζητήσεως στα νομοθετικά όργανα της Ένωσης. Το πλήρες κείμενο των προτάσεων αυτών είναι διαθέσιμο στον ιστότοπο του Δικαστηρίου¹.

Πρέπει, επίσης, να επισημανθούν οι τροποποιήσεις που έγιναν, στις 24 Μαΐου 2011, στον Κανονισμό Διαδικασίας του Δικαστηρίου (ΕΕ L 162, σ. 17). Οι τροποποιήσεις αυτές προβλέπουν, για πρώτη φορά, τη δυνατότητα του Δικαστηρίου να καθορίζει, με απόφαση, τους όρους υπό τους οποίους τα διαδικαστικά έγγραφα μπορούν να επιδίδονται ηλεκτρονικώς. Το Δικαστήριο έκανε χρήση της δυνατότητας αυτής υιοθετώντας την απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, σχετικά με την κατάθεση και την επίδοση διαδικαστικών εγγράφων μέσω της εφαρμογής e-Curia (ΕΕ L 289, σ. 7). Η εφαρμογή αυτή, η οποία αναμφισβητήτως θα συμβάλει στον εκσυγχρονισμό των ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης διαδικασιών, τέθηκε σε εφαρμογή, με επιτυχία, στις 21 Νοεμβρίου 2011.

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι οι πολίτες της Ένωσης έχουν, πλέον, στη διάθεσή τους ένα νέο λογισμικό αναζήτησης, ικανό, για πρώτη φορά, να σαρώνει το σύνολο των στοιχείων που αποτελούν

¹ http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7031/

το νομολογιακό corpus των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης, από της ιδρύσεως του Δικαστηρίου το 1952. Σ' αυτό το λογισμικό αναζήτησης η πρόσβαση είναι δωρεάν μέσω του ιστότοπου του Δικαστηρίου.

Τέλος, στο ίδιο πνεύμα, ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του Δικαστηρίου είναι εφεξής προσβάσιμος μέσω του ιστότοπου του Δικαστηρίου². Προσφέρεται, έτσι, η δυνατότητα στον χρήστη να πραγματοποιεί on-line βιβλιογραφικές αναζητήσεις σχετικές με το δίκαιο της Ένωσης και τους άλλους τομείς του δικαίου τους οποίους καλύπτει ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του Δικαστηρίου, όπως το διεθνές δίκαιο, το συγκριτικό δίκαιο, το δίκαιο των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ορισμένων τρίτων χωρών, καθώς και τη γενική θεωρία του δικαίου. Ο κατάλογος αυτός καταλέγεται, σήμερα, στους πλουσιότερους του κόσμου, όσον αφορά το δίκαιο της Ένωσης. Ο κατάλογος περιλαμβάνει, σήμερα, περίπου 340 000 βιβλιογραφικά λήμματα, εκ των οποίων 80 000 και πλέον αφορούν το δίκαιο της Ένωσης. Κάθε έτος προστίθενται περισσότερα από 20 000 λήμματα.

2. Οι σχετικές με το δικαιοδοτικό έργο του Δικαστηρίου στατιστικές του έτους 2011 καταδεικνύουν, γενικώς, την υψηλή αποτελεσματικότητα και παραγωγικότητα των δικαιοδοτικών οργάνων που συγκροτούν το Δικαστήριο. Καταδεικνύουν, επίσης, τη σημαντική αύξηση του αριθμού των εισαχθεισών υποθέσεων.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο περάτωσε 550 υποθέσεις κατά το έτος 2011 (καθαρός αριθμός, περιλαμβανομένων των υποθέσεων που συνεκδικάστηκαν), σημειώνοντας αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο έτος (522 περατωθείσες υποθέσεις κατά το έτος 2010). Επί 370 εκ των υποθέσεων αυτών εκδόθηκε απόφαση και επί 180 εκδόθηκε διάταξη.

Το Δικαστήριο επελήφθη κατά το 2011 688 νέων υποθέσεων (ανεξαρτήτως των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συνάφειας), αριθμός που αντανakλά σημαντική αύξηση σε σχέση με το έτος 2010 (631 εισαχθείσες υποθέσεις), αποτελεί δε, για δεύτερο κατά σειρά έτος, τον μεγαλύτερο αριθμό στην ιστορία του Δικαστηρίου. Το ίδιο ισχύει και για τις αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Ο αριθμός των προδικαστικών υποθέσεων του έτους αυτού είναι, για τρίτο κατά σειρά έτος, ο υψηλότερος στα χρονικά, σε σχέση δε με το έτος 2009 παρουσιάζει αύξηση κατά 41 % (423 υποθέσεις το 2011 έναντι 302 υποθέσεων το 2009). Πρέπει, επίσης, να επισημανθεί η ιδιαίτερα μεγάλη αύξηση του αριθμού των αναιρέσεων (162 το 2011 έναντι 97 το 2010) και η μείωση του αριθμού των ευθειών προσφυγών για πέμπτο κατά σειρά έτος. Οι ευθείες προσφυγές αντιπροσωπεύουν πλέον το 12 % περίπου των εισαχθεισών ενώπιον του Δικαστηρίου υποθέσεων, ενώ το 2007 αντιπροσώπευαν το 38 % περίπου.

Όσον αφορά τη διάρκεια των διαδικασιών, τα στατιστικά στοιχεία είναι, σε γενικές γραμμές, εξίσου θετικά με το προηγούμενο έτος. Όσον αφορά τις προδικαστικές παραπομπές, η μέση διάρκεια της διαδικασίας ανήλθε σε 16,4 μήνες, που αντιπροσωπεύει μια στατιστικώς αμελητέα αύξηση σε σχέση με το έτος 2010 (16 μήνες). Όσον αφορά τις ευθείες προσφυγές και τις αναιρέσεις, η μέση διάρκεια εκδικάσεως ανήλθε, αντιστοίχως, το 2011 σε 20,2 μήνες και 15,4 μήνες (έναντι 16,7 μηνών και 14,3 μηνών το 2010).

Πέραν των μεταρρυθμίσεων των μεθόδων εργασίας του, οι οποίες επήλθαν κατά τα τελευταία έτη, η διατήρηση της αποτελεσματικότητας του Δικαστηρίου όσον αφορά τον χρόνο εκδικάσεως των υποθέσεων οφείλεται, επίσης, στην ευρύτερη χρησιμοποίηση των διαφόρων δυνατοτήτων που διαθέτει, σε δικονομικό επίπεδο, προς επιτάχυνση της διαδικασίας σε ορισμένες υποθέσεις (επείγουσα

² <http://bib-curia.eu/>

προδικαστική διαδικασία, κατά προτεραιότητα εκδίκαση, ταχεία διαδικασία, απλουστευμένη διαδικασία και δυνατότητα εκδικάσεως χωρίς την ανάπτυξη προτάσεων γενικού εισαγγελέα).

Η εφαρμογή της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας ζητήθηκε σε πέντε υποθέσεις και το ορισθέν τμήμα έκρινε ότι σε δύο από αυτές συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις του άρθρου 104β του Κανονισμού Διαδικασίας. Οι υποθέσεις αυτές περατώθηκαν εντός 2,5 μηνών.

Η εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας ζητήθηκε σε 13 υποθέσεις, όμως, οι απαιτούμενες κατά τον Κανονισμό Διαδικασίας προϋποθέσεις συνέτρεχαν μόνο σε δύο εξ αυτών. Σύμφωνα με την πρακτική που καθιερώθηκε το 2004, οι αιτήσεις εφαρμογής της ταχείας διαδικασίας γίνονται δεκτές ή απορρίπτονται με αιτιολογημένη διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου. Επίσης, εκδικάστηκαν κατά προτεραιότητα επτά υποθέσεις.

Παράλληλα, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε συχνά την απλουστευμένη διαδικασία του άρθρου 104, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας προκειμένου να απαντήσει σε ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα. Πράγματι, 30 συνολικώς υποθέσεις περατώθηκαν με διάταξη βάσει αυτής της διατάξεως.

Τέλος, το Δικαστήριο κατέφυγε συχνά στην ευχέρεια που του παρέχει το άρθρο 20 του Οργανισμού του να αποφαινεται χωρίς την ανάπτυξη προτάσεων γενικού εισαγγελέα όταν η υπόθεση δεν θέτει κανένα νέο νομικό ζήτημα. Επισημαίνεται, σχετικώς, ότι το 46 % περίπου των αποφάσεων του Δικαστηρίου κατά το 2011 εκδόθηκαν χωρίς προτάσεις γενικού εισαγγελέα (50 % το 2010).

Όσον αφορά την κατανομή των υποθέσεων μεταξύ των διαφόρων σχηματισμών του Δικαστηρίου, το τμήμα μείζονος συνθέσεως εκδίκασε ποσοστό περίπου 11 %, τα πενταμελή τμήματα ποσοστό 55 % και τα τριμελή τμήματα ποσοστό περίπου 33 % των υποθέσεων που περατώθηκαν με έκδοση αποφάσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού περιεχομένου το 2011. Σε σχέση με το προηγούμενο έτος, δεν διαπιστώνονται αξιόλογες διαφορές ως προς το ποσοστό των υποθέσεων που εκδικάστηκαν από τους διαφόρους δικαστικούς σχηματισμούς.

Λεπτομερέστερα στοιχεία σχετικά με τις στατιστικές του δικαστικού έτους 2011 περιλαμβάνονται στο τμήμα της παρούσας *Εκθέσεως Πεπραγμένων* που αφορά ειδικώς τα σχετικά με το δικαιοδοτικό έργο του Δικαστηρίου στατιστικά στοιχεία.

B — Η νομολογία του Δικαστηρίου το 2011

Στο παρόν τμήμα της *Εκθέσεως Πεπραγμένων* επιχειρείται ένας απολογισμός της νομολογίας του 2011.

Ζητήματα συνταγματικής ή θεσμικής φύσης

Το Δικαστήριο κλήθηκε, σε πολλές υποθέσεις, να διευκρινίσει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ασκεί τη δικαιοδοτική του αρμοδιότητα. Θα εξεταστούν, κατ' αρχάς, οι αποφάσεις που εκδόθηκαν επί προσφυγών λόγω παραβάσεως κράτους μέλους.

Στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Πορτογαλίας* (απόφαση της 24ης Μαΐου 2011, C-52/08), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της προσφυγής που άσκησε η Επιτροπή κατά της Πορτογαλικής Δημοκρατίας, με αίτημα να αναγνωριστεί ότι το εν λόγω κράτος μέλος δεν θέσπισε τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που ήσαν αναγκαίες για να συμμορφωθεί με την οδηγία 2005/36 σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων ¹.

Επί του παραδεκτού της ως άνω προσφυγής, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, μολονότι η Επιτροπή έκανε λόγο, στο δικόγραφό της, για πλημμελή μεταφορά της οδηγίας 2005/36, το έγγραφο οχλήσεως και η αιτιολογημένη γνώμη που απέστειλε αφορούσαν την οδηγία 89/48 σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών ².

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, καίτοι τα αιτήματα τα οποία περιέχει το δικόγραφο της προσφυγής δεν επιτρέπεται, κατ' αρχήν, να βαίνουν πέραν των παραβάσεων που προσάπτονται στο οικείο κράτος μέλος με το διατακτικό της αιτιολογημένης γνώμης και με το έγγραφο οχλήσεως, εντούτοις η Επιτροπή μπορεί παραδεκτώς να ζητήσει να διαπιστωθεί παράβαση των υποχρεώσεων που ανάγονται στο αρχικό κείμενο μιας πράξεως της Ένωσης, η οποία στη συνέχεια τροποποιήθηκε ή καταργήθηκε, εφόσον οι υποχρεώσεις αυτές διατηρήθηκαν δυνάμει των διατάξεων νέας πράξεως της Ένωσης. Αντιθέτως, το αντικείμενο της διαφοράς δεν πρέπει να επεκτείνεται σε υποχρεώσεις που απορρέουν από νέες διατάξεις, αντίστοιχες των οποίων δεν απαντούν στο αρχικό κείμενο της εν λόγω πράξεως, διότι τούτο θα συνιστούσε παράβαση ουσιώδους τύπου της διαδικασίας διαπιστώσεως παραβάσεως.

Ακολούθως, επί της ουσίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι, όταν, στη διάρκεια της νομοθετικής διαδικασίας, ιδιαίτερες περιστάσεις, όπως η παράλειψη του νομοθέτη να λάβει σαφή θέση ή η ύπαρξη αοριστίας όσον αφορά τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, δημιουργούν μια κατάσταση αβεβαιότητας, δεν είναι δυνατό να διαπιστωθεί ότι, κατά το πέρασ της ταχθείσας με την αιτιολογημένη γνώμη προθεσμίας, τα κράτη μέλη υπείχαν μια αρκούντως σαφή υποχρέωση να μεταφέρουν την οδηγία στην εσωτερική τους έννομη τάξη. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της Επιτροπής.

¹ Οδηγία 2005/36/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων (ΕΕ L 255, σ. 22).

² Οδηγία 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών (ΕΕ 1989, L 19, σ. 16).

Στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Ιταλίας* (απόφαση της 17ης Νοεμβρίου 2011, C-496/09), το Δικαστήριο επιλήφθηκε προσφυγής την οποία άσκησε η Επιτροπή κατά της Ιταλικής Δημοκρατίας λόγω μη εκτελέσεως προηγούμενης αποφάσεως του Δικαστηρίου³, σχετικής με την υποχρέωση να ανακτηθούν από τους αποδέκτες τους οι κρατικές ενισχύσεις που κρίθηκαν παράνομες και ασύμβατες προς την κοινή αγορά με απόφαση της Επιτροπής. Η τελευταία ζήτησε επίσης από το Δικαστήριο να καταδικάσει την Ιταλική Δημοκρατία στην καταβολή τόσο χρηματικής ποινής όσο και κατ' αποκοπήν ποσού.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο υπενθύμισε, αναφερόμενο στην προηγούμενη απόφαση που εκδόθηκε κατά της Ιταλικής Δημοκρατίας στην ίδια υπόθεση, ότι, όταν είτε δεν έχει ασκηθεί ευθεία προσφυγή κατά της αποφάσεως της Επιτροπής περί καταργήσεως κρατικής ενισχύσεως ασύμβατης προς την κοινή αγορά είτε η σχετική προσφυγή απορρίφθηκε, ο μοναδικός αμυντικός ισχυρισμός που το οικείο κράτος μέλος μπορεί να προβάλει ενώπιον του Δικαστηρίου είναι ότι τελούσε σε απόλυτη αδυναμία να εκτελέσει ορθώς την εν λόγω απόφαση. Ούτε το ενδεχόμενο να ανακλύουν εσωτερικές δυσχέρειες, ακόμη και ανυπέρβλητες, ούτε η πρόθεση του οικείου κράτους μέλους να ελέγξει την ατομική κατάσταση καθεμίας από τις θιγόμενες επιχειρήσεις μπορούν να δικαιολογήσουν τη μη τήρηση από το κράτος μέλος των υποχρεώσεων που υπέχει από το δίκαιο της Ένωσης. Έτσι, η παρέλκυση, εκ μέρους του κράτους μέλους, της εφαρμογής της αποφάσεως της Επιτροπής, η οποία οφειλόταν κατ' ουσίαν στο γεγονός ότι υπήρξε καθυστερημένη η παρέμβασή του προς άρση των δυσχερειών που αντιμετωπίστηκαν κατά τον προσδιορισμό και την ανάκτηση των ποσών των παράνομων ενισχύσεων, δεν μπορεί να θεωρηθεί θεμιτός δικαιολογητικός λόγος. Επί τούτου, το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι στερείται σημασίας το γεγονός ότι το οικείο κράτος μέλος ενημέρωσε την Επιτροπή για τις δυσχέρειες που ανέκυψαν κατά την ανάκτηση των εν λόγω ενισχύσεων και για τις λύσεις οι οποίες προκρίθηκαν προς αντιμετώπισή τους.

Εν συνεχεία, όσον αφορά την επιβολή χρηματικών κυρώσεων, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 228, παράγραφος 2, ΕΚ, στο ίδιο απόκειται να επιβάλλει, κατά περίπτωση και ανάλογα με τις συγκεκριμένες περιστάσεις της ενώπιόν του διαφοράς, καθώς και με τον απαιτούμενο, κατά την εκτίμησή του, βαθμό εξαναγκασμού και αποτρεπτικότητας, τις κατάλληλες χρηματικές κυρώσεις για να εξασφαλίσει την ταχύτερη δυνατή εκτέλεση της αποφάσεως με την οποία είχε προηγουμένως διαπιστωθεί παράβαση και για να προλάβει την επανάληψη ανάλογων παραβάσεων του δικαίου της Ένωσης. Επιπλέον, τόνισε ότι το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της διαπιστωθείσας παραβάσεως μπορεί να λειτουργήσει ως ένδειξη ότι για την αποτελεσματική πρόληψη ανάλογων μελλοντικών παραβάσεων του δικαίου της Ένωσης απαιτείται η λήψη αποτρεπτικού μέτρου. Ως προς το ύψος της χρηματικής ποινής, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι στο ίδιο απόκειται, στο πλαίσιο της ασκήσεως της σχετικής διακριτικής του ευχέρειας, να καθορίσει το σχετικό ποσό κατά τρόπον ώστε να είναι, αφενός, προσαρμοσμένο στις ιδιαίτερες περιστάσεις και, αφετέρου, ανάλογο τόσο προς τη διαπιστωθείσα παράβαση όσο και προς την ικανότητα πληρωμής του οικείου κράτους μέλους.

Τέλος, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών που επιδιώκονται με τη διαδικασία του άρθρου 228, παράγραφος 2, ΕΚ, έχει πράγματι την εξουσία, κατά την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας η οποία του παρέχεται στο πλαίσιο του άρθρου αυτού, να επιβάλλει σωρευτικώς χρηματική ποινή και κατ' αποκοπήν ποσό.

Εν συνεχεία θα γίνει αναφορά στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Kronoply και Kronotex* (απόφαση της 24ης Μαΐου 2011, C-83/09 P), η οποία αφορούσε προσφυγή ακυρώσεως.

³ Απόφαση της 1ης Απριλίου 2004, C-99/02.

Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο έπρεπε να αποφανθεί επί του παραδεκτού προσφυγής ακυρώσεως την οποία άσκησαν τρίτα πρόσωπα κατά της αποφάσεως της Επιτροπής να μη διατυπώσει αντιρρήσεις σε σχέση με κρατική ενίσχυση που χορηγήθηκε σε εταιρία από κράτος μέλος. Κατά το Δικαστήριο, η νομιμότητα μιας τέτοιας αποφάσεως, ληφθείσας βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 3, του κανονισμού 659/1999⁴, εξαρτάται από το κατά πόσον υφίστανται αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα της ενισχύσεως με την κοινή αγορά. Δεδομένου ότι, σε περίπτωση που υπάρχουν παρόμοιες αμφιβολίες, επιβάλλεται η κίνηση επίσημης διαδικασίας εξετάσεως, στην οποία μπορούν να μετάσχουν τα ενδιαφερόμενα μέρη κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο η', του εν λόγω κανονισμού, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η σχετική απόφαση αφορά άμεσα και ατομικά κάθε ενδιαφερόμενο μέρος κατά την έννοια της ως άνω διατάξεως. Πράγματι, τα πρόσωπα τα οποία απολαύουν των διαδικαστικών εγγυήσεων που προβλέπονται με το άρθρο 88, παράγραφος 2, ΕΚ και με το άρθρο 6, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999 μπορούν να εξασφαλίσουν την τήρηση των εγγυήσεων αυτών μόνον εφόσον τους αναγνωριστεί η δυνατότητα να προσβάλουν ενώπιον του δικαστή της Ένωσης την απόφαση της Επιτροπής να μη διατυπώσει αντιρρήσεις. Επομένως, η συγκεκριμένη ιδιότητα του ενδιαφερόμενου μέρους κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο η', του κανονισμού 659/1999, η οποία συναρτάται με το ειδικό αντικείμενο της προσφυγής, αρκεί για την εξατομίκευση, σύμφωνα με το άρθρο 230, τέταρτο εδάφιο, ΕΚ, του προσφεύγοντος που αμφισβητεί απόφαση περί μη διατυπώσεως αντιρρήσεων.

Εξάλλου, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το άρθρο 1, στοιχείο η', του κανονισμού 659/1999 δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να χαρακτηριστεί ενδιαφερόμενο μέρος μια επιχείρηση η οποία δεν είναι άμεσος ανταγωνιστής της δικαιούχου της ενισχύσεως, αλλά χρειάζεται την ίδια πρώτη ύλη για την παραγωγή των δικών της προϊόντων, εφόσον η επιχείρηση αυτή υποστηρίξει ότι τα συμφέροντά της ενδέχεται να θιγούν από τη χορήγηση της ενισχύσεως. Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαίτηση προσδιορισμού του αντικειμένου της διαφοράς, όπως απορρέει από το άρθρο 44, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, πληρούται επαρκώς κατά νόμον όταν ο προσφεύγων προσδιορίζει την απόφαση της οποίας ζητεί την ακύρωση. Είναι άνευ σημασίας αν το δικόγραφο της προσφυγής αναφέρει ότι ζητείται η ακύρωση αποφάσεως περί μη διατυπώσεως αντιρρήσεων —φράση την οποία περιέχει το άρθρο 4, παράγραφος 3, του κανονισμού 659/1999— ή αποφάσεως να μην κινηθεί η επίσημη διαδικασία εξετάσεως, δεδομένου ότι η Επιτροπή αποφαίνεται με μία και μόνη απόφαση επί αμφοτέρων των πτυχών του ζητήματος αυτού.

Τέλος, χρήζουν μνείας δύο υποθέσεις σχετικές με την άσκηση εκ μέρους του Δικαστηρίου της αρμοδιότητάς του προς έκδοση προδικαστικών αποφάσεων.

Στην υπόθεση *Miles κ.λπ.* (απόφαση της 14ης Ιουνίου 2011, C-196/09), το Δικαστήριο ασχολήθηκε με την έννοια «δικαστήριο κράτους μέλους», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί αιτήσεως του Οργάνου Εκδίκασης Προσφυγών των ευρωπαϊκών σχολείων για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Προκειμένου να εκτιμήσει αν το αιτούν όργανο είναι δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, ζήτημα που άπτεται αποκλειστικά του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη μια σειρά στοιχείων, όπως η ίδρυση του οργάνου αυτού με νόμο, η μονιμότητά του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ' αντιμωλία χαρακτήρας της ενώπιόν του διαδικασίας, η εκ μέρους του οργάνου αυτού εφαρμογή των κανόνων δικαίου, καθώς και η ανεξαρτησία του. Ωστόσο, το εν λόγω Όργανο Εκδίκασης Προσφυγών, μολονότι πληροί όλα αυτά τα κριτήρια και πρέπει, ως εκ τούτου, να χαρακτηριστεί ως δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, δεν υπάγεται, όπως απαιτεί

⁴ Κανονισμός (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 93 της Συνθήκης ΕΚ (ΕΕ L 83, σ.1).

το άρθρο αυτό, σε κάποιο από τα κράτη μέλη, αλλά στα ευρωπαϊκά σχολεία, τα οποία συνιστούν, όπως διευκρινίζεται στην πρώτη και στην τρίτη αιτιολογική σκέψη της Συμβάσεως περί των ευρωπαϊκών σχολείων, *suī generis* σύστημα για την υλοποίηση, μέσω διεθνούς συμφωνίας, μιας μορφής συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών, αφενός, και μεταξύ των κρατών μελών και της Ένωσης, αφετέρου. Αποτελεί, δηλαδή, όργανο ενός διεθνούς οργανισμού ο οποίος, παρά τους λειτουργικούς του δεσμούς με την Ένωση, παραμένει από τυπικής απόψεως διακριτός τόσο από αυτήν όσο και από τα κράτη μέλη της. Υπό τις συνθήκες αυτές, το γεγονός και μόνον ότι το Όργανο Εκδίκασης Προσφυγών οφείλει, όταν επιλαμβάνεται διαφοράς, να εφαρμόζει τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης δεν αρκεί για να θεωρηθεί ότι το εν λόγω όργανο αποτελεί «δικαστήριο κράτους μέλους» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, ώστε να εμπίπτει και στο πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής.

Η υπόθεση *Lesoochranárske zoskupenie* (απόφαση της 8ης Μαρτίου 2011, C-240/09), από την άλλη πλευρά, παρέσχε στο Δικαστήριο την ευκαιρία να αποφανθεί επί της αρμοδιότητάς του, όσον αφορά την ερμηνεία διεθνούς συμφωνίας (της Συμβάσεως του Άαρχους⁵), η οποία συνήφθη μεταξύ της Κοινότητας, αφενός, και των κρατών μελών, αφετέρου, δυνάμει συντρέχουσας αρμοδιότητας.

Το Δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε της υποθέσεως σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης, ιδίως δε το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, έκρινε εαυτό αρμόδιο, αφενός, να αποφανθεί ποιες υποχρεώσεις αναλαμβάνει η Ένωση και ποιες εξακολουθούν να βαρύνουν αποκλειστικά τα κράτη μέλη και, αφετέρου, να ερμηνεύσει τις διατάξεις της ως άνω Συμβάσεως. Ακολούθως, έπρεπε να εξεταστεί αν, στον τομέα τον οποίο καλύπτει το άρθρο 9, παράγραφος 3, της Συμβάσεως του Άαρχους, η Ένωση άσκησε τις αρμοδιότητές της και θέσπισε διατάξεις για την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ως άνω διάταξη. Αν αυτό δεν συνέβη, οι απορρέουσες από το άρθρο 9, παράγραφος 3, της Συμβάσεως του Άαρχους υποχρεώσεις εξακολουθούν να ρυθμίζονται από το εθνικό δίκαιο των κρατών μελών. Στην περίπτωση αυτή, στα δικαστήρια των κρατών μελών απόκειται να επιλύσουν, βάσει του εθνικού δικαίου, το ζήτημα αν ιδιώτες μπορούν να στηριχθούν άμεσα στους σχετικούς με τον επίμαχο τομέα κανόνες της εν λόγω διεθνούς συμβάσεως ή αν τα ίδια αυτά δικαστήρια οφείλουν να τους εφαρμόσουν αυτεπαγγέλτως. Στην περίπτωση αυτή, το δίκαιο της Ένωσης δεν απαιτεί, ούτε αποκλείει τη δυνατότητα, να αναγνωρίζεται στην έννομη τάξη κράτους μέλους το δικαίωμα των ιδιωτών να στηριχθούν άμεσα σε κανόνα της Συμβάσεως αυτής ή να επιβάλλεται στα εθνικά δικαστήρια η υποχρέωση αυτεπάγγελτης εφαρμογής του. Αντιθέτως, αν διαπιστωθεί ότι η Ένωση άσκησε τις αρμοδιότητές της και θέσπισε διατάξεις στον τομέα τον οποίο καλύπτει το άρθρο 9, παράγραφος 3, της Συμβάσεως του Άαρχους, έχει εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης και απόκειται στο Δικαστήριο να εξετάσει αν η επίμαχη διάταξη της διεθνούς συμβάσεως έχει άμεσο αποτέλεσμα. Επιπλέον, ένα ειδικό ζήτημα το οποίο δεν έχει ακόμη αποτελέσει αντικείμενο ρυθμίσεως του δικαίου της Ένωσης μπορεί, μολαταύτα, να διέπεται από το δίκαιο της Ένωσης εφόσον ρυθμίζεται από διεθνείς συμφωνίες συναφθείσες από την Ένωση και από τα κράτη μέλη της και αφορά τομέα που καλύπτεται σε μεγάλο βαθμό από το εν λόγω δίκαιο.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι αρμόδιο να ερμηνεύσει τις διατάξεις του άρθρου 9, παράγραφος 3, της Συμβάσεως του Άαρχους και, ειδικότερα, να αποφανθεί επί του ζητήματος αν οι διατάξεις αυτές αναπτύσσουν άμεσο αποτέλεσμα. Όταν μια διάταξη μπορεί να έχει εφαρμογή τόσο σε καταστάσεις που ρυθμίζονται από το εθνικό δίκαιο όσο και σε καταστάσεις που ρυθμίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, υφίσταται οπωσδήποτε, προς αποφυγή ερμηνευτικών αποκλίσεων στο μέλλον, συμφέρον

⁵ Σύμβαση για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, εγκριθείσα εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 2005/370/ΕΚ του Συμβουλίου, της 17ης Φεβρουαρίου 2005 (ΕΕ L 124, σ. 1).

να τύχει η εν λόγω διάταξη ομοιόμορφης ερμηνείας, ανεξαρτήτως των συνθηκών υπό τις οποίες πρόκειται να εφαρμοστεί.

Το έργο, πάντως, του Δικαστηρίου κατά το 2011 όσον αφορά την αποσαφήνιση ζητημάτων συνταγματικής ή θεσμικής φύσεως εν ουδεμιά περίπτωση εξαντλείται στις ως άνω υποθέσεις.

Στην υπόθεση *Patriciello* (απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, C-163/10), το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 8 του πρωτοκόλλου περί των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο έχει προσαρτηθεί στις Συνθήκες ΕΕ, ΛΕΕ και ΕΚΑΕ, διευκρινίζοντας το εύρος της ασυλίας που παρέχει το δίκαιο της Ένωσης στα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου όσον αφορά την έκφραση της γνώμης τους ή την ψήφο τους στο πλαίσιο της ασκήσεως των καθηκόντων τους.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 8 του πρωτοκόλλου περί των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει την έννοια ότι δήλωση ευρωβουλευτή εκτός των χώρων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, λόγω της οποίας ασκήθηκε εναντίον του ποινική δίωξη στο κράτος μέλος καταγωγής του για το αδίκημα της ψευδούς καταμηνύσεως, μπορεί να θεωρηθεί ως γνώμη που εκφράστηκε κατά την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων, με αποτέλεσμα να καλύπτεται από την ασυλία την οποία προβλέπει η ως άνω διάταξη, μόνον εφόσον εκφέρεται υποκειμενική του εκτίμηση που σχετίζεται, άμεσα και προδήλως, με την άσκηση των εν λόγω καθηκόντων. Στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να ελέγξει αν οι προϋποθέσεις αυτές πληρούνται στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Στο πλαίσιο της προσχωρήσεως, την 1η Μαΐου 2004, νέων κρατών μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το Δικαστήριο ασχολήθηκε, στην υπόθεση *Vicoplus* κ.λπ. (απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-307/09 έως C-309/09), με την ερμηνεία των άρθρων 56 ΣΛΕΕ και 57 ΣΛΕΕ, καθώς και του άρθρου 1, παράγραφος 3, στοιχείο γ', της οδηγίας 96/71⁶ σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα άρθρα 56 ΣΛΕΕ και 57 ΣΛΕΕ δεν αποκλείουν τη δυνατότητα κράτους μέλους να εξαρτήσει, κατά τη μεταβατική περίοδο που προβλέπεται στο κεφάλαιο 2, παράγραφος 2, του παραρτήματος XII της Πράξεως Προσχωρήσεως του 2003⁷, την απόσπαση, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 3, στοιχείο γ', της προαναφερθείσας οδηγίας, στο έδαφός του εργαζομένων πολωνικής ιθαγένειας από τη λήψη άδειας εργασίας. Πράγματι, ένα τέτοιο μέτρο, μολοντί συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, πρέπει να θεωρηθεί ως μέτρο που ρυθμίζει την πρόσβαση των Πολωνών υπηκόων στην αγορά εργασίας του οικείου κράτους μέλους κατά την έννοια του κεφαλαίου 2, παράγραφος 2, του παραρτήματος XII της Πράξεως Προσχωρήσεως του 2003. Υπέρ του συμπεράσματος αυτού συνηγορεί και ο σκοπός της εν λόγω παραγράφου, με την οποία επιδιώκεται η αποτροπή, κατόπιν της προσχωρήσεως νέων κρατών μελών στην Ένωση, του ενδεχομένου προκλήσεως διαταράξεων στην αγορά εργασίας των παλαιών κρατών μελών, λόγω της άμεσης αφίξεως αυξημένου αριθμού εργαζομένων, υπηκόων των νέων αυτών κρατών μελών.

Όσον αφορά το δικαίωμα προσβάσεως του κοινού στα έγγραφα, το Δικαστήριο επιλήφθηκε, στην υπόθεση *Σουηδία κατά MyTravel και Επιτροπής* (απόφαση της 21ης Ιουλίου 2011, C-506/08 P),

⁶ Οδηγία 96/71/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών (ΕΕ 1997, L 18, σ. 1).

⁷ Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Κυπριακής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Λετονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ 2003, L 236, σ. 33).

αιτήσεως αναιρέσεως της αποφάσεως ⁸ του Γενικού Δικαστηρίου περί απορρίψεως της προσφυγής που άσκησε η *My Travel* κατά δύο αποφάσεων ⁹ της Επιτροπής, με τις οποίες δεν επιτράπηκε η πρόσβαση σε ορισμένα εσωτερικά έγγραφα του εν λόγω θεσμικού οργάνου στο πλαίσιο ήδη περατωθείσας διαδικασίας σχετικής με πράξη συγκεντρώσεως.

Το άρθρο 4 του κανονισμού 1049/2001 ¹⁰ για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής προβλέπει εξαιρέσεις οι οποίες, καθόσον εισάγουν παρεκκλίσεις από την αρχή της ευρύτερης δυνατής προσβάσεως του κοινού, πρέπει να τυγχάνουν στενής ερμηνείας και εφαρμογής. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, όταν θεσμικό όργανο αποφασίζει να μην επιτρέψει, όπως του ζητήθηκε, την πρόσβαση σε έγγραφο, οφείλει να εξηγήσει για ποιον λόγο η πρόσβαση στο εν λόγω έγγραφο θα μπορούσε να θίξει συγκεκριμένα και στην πράξη το συμφέρον το οποίο επικαλείται το θεσμικό αυτό όργανο —ήτοι ιδίως την προστασία, αφενός, της διαδικασίας λήψης των αποφάσεών του και, αφετέρου, των νομικών γνωμοδοτήσεων.

Το Δικαστήριο ανέλυσε το σύνολο των επίμαχων εγγράφων και κατέληξε ότι το Γενικό Δικαστήριο θα έπρεπε να έχει απαιτήσει από την Επιτροπή να προσδιορίσει επακριβώς τους λόγους για τους οποίους εκτιμούσε ότι η γνωστοποίηση του περιεχομένου ορισμένων εγγράφων θα έθιγε σοβαρά τη διαδικασία λήψης των αποφάσεών της, μολοντί η συγκεκριμένη διαδικασία στην οποία αναφέρονταν τα έγγραφα αυτά είχε περατωθεί.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η Επιτροπή δεν είχε εφαρμόσει ορθώς, στις αποφάσεις της, ούτε την εξαίρεση σχετικά με την προστασία της διαδικασίας λήψης των αποφάσεών της ούτε την εξαίρεση που προβλέπεται για την προστασία των νομικών γνωμοδοτήσεων. Κατόπιν τούτου, αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου και ακύρωσε τις αποφάσεις της Επιτροπής ως προς τα σημεία αυτά.

Δεδομένου ότι ορισμένα από τα επιχειρήματα που προέβαλε η Επιτροπή προς στήριξη της αποφάσεώς της να μη γνωστοποιήσει το περιεχόμενο ορισμένων άλλων εσωτερικών εγγράφων —επιχειρήματα τα οποία αφορούσαν ιδίως την εξαίρεση σχετικά με την προστασία των σκοπών που επιδιώκονται με τις δραστηριότητες επιθεωρήσεως, έρευνας και οικονομικού ελέγχου— δεν εξετάστηκαν από το Γενικό Δικαστήριο, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν ήταν σε θέση να αποφανθεί επ' αυτών και αποφάσισε να αναπέμψει την υπόθεση ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

Όσον αφορά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στην έννομη τάξη των κρατών μελών, είναι αξιοσημείωτες δύο αποφάσεις.

Στις υποθέσεις *Ze Fu Fleischhandel* και *Vion Trading* (απόφαση της 5ης Μαΐου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-201/10 και C-202/10), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, κατ' αρχήν, δεν θίγεται η αρχή της ασφάλειας δικαίου όταν, στο πλαίσιο της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, κατά την έννοια του κανονισμού 2988/95 ¹¹ και κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3, παράγραφος 3, του ως άνω κανονισμού, οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια κράτους μέλους εφαρμόζουν

⁸ Απόφαση του Πρωτοδικείου της 9ης Σεπτεμβρίου 2008, T-403/05, *My Travel* κατά *Επιτροπής*.

⁹ Απόφαση D(2005) 8461 της Επιτροπής, της 5ης Σεπτεμβρίου 2005, και απόφαση D(2005) 9763 της Επιτροπής, της 12ης Οκτωβρίου 2005.

¹⁰ Κανονισμός (ΕΚ) 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2001, για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής (ΕΕ L 145, σ. 43).

¹¹ Κανονισμός (ΕΚ, Ευρατόμ) 2988/95 του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 1995, σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ L 312, σ. 1).

κατ' αναλογία, επί διαφοράς σχετικής με την απόδοση αχρεωστήτως καταβληθείσας επιστροφής λόγω εξαγωγής, μια προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται σε εθνική διάταξη του κοινού δικαίου, υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι η εν λόγω εφαρμογή, η οποία απορρέει από νομολογιακή πρακτική, μπορούσε να προβλεφθεί ευλόγως, ζήτημα που οφείλει να ελέγξει το εθνικό δικαστήριο. Εντούτοις, κατά το Δικαστήριο, προσκρούει στην αρχή της αναλογικότητας, στο πλαίσιο της χρήσεως από τα κράτη μέλη της ευχέρειας που τους παρέχει το άρθρο 3, παράγραφος 3, του κανονισμού 2988/95, η εφαρμογή τριακονταετούς προθεσμίας παραγραφής επί διαφοράς σχετικής με την απόδοση επιστροφών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως. Συγκεκριμένα, υπό το πρίσμα του σκοπού της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, για την επίτευξη του οποίου ο νομοθέτης της Ένωσης εκτίμησε ότι τετραετής, ή ακόμη και τριετής, προθεσμία παραγραφής αρκεί προκειμένου να καταστεί δυνατό στις εθνικές αρχές να επιβάλουν κυρώσεις για παρατυπία που θίγει τα ως άνω οικονομικά συμφέροντα και ενδέχεται να καταλήξει στη θέσπιση μέτρου όπως η ανάκτηση αχρεωστήτως χορηγηθέντος πλεονεκτήματος, τα τριάντα έτη τα οποία θα είχαν στη διάθεσή τους οι ως άνω αρχές βαίνουν πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για μια διοίκηση επιδεικνύουσα τη δέουσα επιμέλεια. Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, σε καταστάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού, η αρχή της ασφάλειας δικαίου αποκλείει τη δυνατότητα να προκύψει η τυχόν «μεγαλύτερη» προθεσμία παραγραφής, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 3, του κανονισμού 2988/95, από σύντμηση, εκ μέρους του δικαστή, της προθεσμίας παραγραφής του κοινού δικαίου ώστε αυτή να συνάδει κατά την εφαρμογή της με την αρχή της αναλογικότητας, δεδομένου ότι, εν πάση περιπτώσει, υπό παρόμοιες περιστάσεις θα μπορούσε να εφαρμοστεί η προβλεπόμενη στο άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, του ίδιου κανονισμού τετραετής προθεσμία παραγραφής.

Στην υπόθεση *Lady & Kid A κ.λπ.* (απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, C-398/09) το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι κανόνες του δικαίου της Ένωσης σχετικά με την επιστροφή του αχρεωστήτως καταβληθέντος έχουν την έννοια ότι η επιστροφή του αχρεωστήτως καταβληθέντος μπορεί να συνεπάγεται αδικαιολόγητο πλουτισμό μόνο στην περίπτωση κατά την οποία τα ποσά που υποκείμενος στον φόρο κατέβαλε αχρεωστήτως λόγω φόρου που εισπράχθηκε από κράτος μέλος κατά παραβίαση του δικαίου της Ένωσης μετακυλίστηκαν άμεσα στον αγοραστή. Εξ αυτού συνήγαγε ότι το δίκαιο της Ένωσης απαγορεύει σε κράτος μέλος να μην προχωρήσει σε επιστροφή παράνομου φόρου με το αιτιολογικό ότι τα ποσά που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως από τον υποκείμενο στον φόρο αντισταθμίστηκαν από εξοικονόμηση που επιτεύχθηκε λόγω της ταυτόχρονης κατάργησης άλλων εισφορών, δεδομένου ότι η αντιστάθμιση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί, από πλευράς του δικαίου της Ένωσης, ως αδικαιολόγητος πλουτισμός σε σχέση με τον εν λόγω φόρο.

Όσον αφορά τη συνεισφορά του Δικαστηρίου στον καθορισμό των αποτελεσμάτων των συμφωνιών που συνάπτει η Ένωση με τρίτα κράτη, θα γίνει αναφορά στις υποθέσεις *Unal* (απόφαση της 29ης Σεπτεμβρίου 2011, C-187/10) και *Pehlivan* (απόφαση της 16ης Ιουνίου 2011, C-484/07), στις οποίες τέθηκαν σημαντικά ζητήματα σχετικά με την ερμηνεία διεθνών συμφωνιών, συγκεκριμένα δε της Συμφωνίας Σύνδεσης ΕΟΚ-Τουρκίας¹².

Θα γίνει επίσης αναφορά, στον τομέα των διεθνών συμφωνιών, και σε μία ακόμη απόφαση του Δικαστηρίου, σχετική με την ερμηνεία της Συμβάσεως του Άαρχους¹³ (απόφαση της 8ης Μαρτίου 2011, C-240/09, *Lesoochranárske zoskupenie*).

¹² Απόφαση 64/732/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 23ης Δεκεμβρίου 1963, περί συνάψεως συμφωνίας συνδέσεως μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Τουρκίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 48).

¹³ Βλ. υποσημείωση 5.

Κατ' αρχάς, στην προαναφερθείσα υπόθεση *Unal*, το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80 του Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΟΚ-Τουρκίας (στο εξής: απόφαση 1/80) υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπει στις αρμόδιες εθνικές αρχές να ανακαλέσουν την άδεια διαμονής Τούρκου εργαζομένου αναδρομικώς από την ημερομηνία κατά την οποία έπαυσε να συντρέχει ο προβλεπόμενος από το εθνικό δίκαιο όρος χορηγήσεως της αδείας του, εφόσον ο εργαζόμενος δεν επέδειξε απατηλή συμπεριφορά και η ανάκληση έλαβε χώρα μετά τη λήξη της περιόδου ενός έτους νόμιμης απασχολήσεως, στην οποία αναφέρεται το εν λόγω άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε, αφενός, ότι η διάταξη αυτή δεν πρέπει να ερμηνευθεί κατά τρόπον ώστε να παρέχεται σε κράτος μέλος η δυνατότητα να τροποποιήσει μονομερώς το περιεχόμενο του συστήματος βαθμιαίας ενσωματώσεως των Τούρκων υπηκόων στην αγορά εργασίας του κράτους μέλους υποδοχής. Αφετέρου, η μη αναγνώριση της πλέον του ενός έτους νόμιμης απασχολήσεως του εργαζομένου αυτού στο κράτος μέλος υποδοχής θα αντέβαινε στη γενική αρχή του σεβασμού των κεκτημένων δικαιωμάτων, σύμφωνα με την οποία, όταν Τούρκος υπήκοος μπορεί βασίμως να επικαλεστεί δικαιώματα που αντλεί από διάταξη της αποφάσεως 1/80, τα δικαιώματα αυτά δεν εξαρτώνται πλέον από το αν εξακολουθούν να συντρέχουν οι περιστάσεις υπό τις οποίες γεννήθηκαν, δεδομένου ότι η ως άνω απόφαση δεν θέτει τέτοια προϋπόθεση.

Στη συνέχεια, στην προαναφερθείσα υπόθεση *Pehlivan*, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι τόσο από την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης έναντι του εσωτερικού δικαίου των κρατών μελών όσο και από το άμεσο αποτέλεσμα μιας διατάξεως, όπως το άρθρο 7, πρώτο εδάφιο, της αποφάσεως 1/80, προκύπτει ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να τροποποιούν μονομερώς το περιεχόμενο του συστήματος βαθμιαίας εντάξεως των Τούρκων υπηκόων στην αγορά εργασίας του κράτους μέλους υποδοχής και δεν διαθέτουν πλέον την ευχέρεια να λαμβάνουν μέτρα ικανά να καταστήσουν δυσμενέστερο το νομικό καθεστώς το οποίο αναγνωρίζεται ρητώς στους υπηκόους αυτούς από το δίκαιο που διέπει τη σύνδεση ΕΟΚ-Τουρκίας. Έτσι, μέλος της οικογένειας Τούρκου εργαζομένου που πληροί τις προϋποθέσεις του εν λόγω άρθρου 7, πρώτο εδάφιο, της αποφάσεως 1/80 δεν είναι δυνατό να απολέσει τα δικαιώματα που του αναγνωρίζονται με τη διάταξη αυτή παρά μόνο σε δύο περιπτώσεις, συγκεκριμένα είτε όταν η παρουσία του Τούρκου μετανάστη στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής συνιστά, λόγω της ατομικής συμπεριφοράς του, πραγματικό και σοβαρό κίνδυνο για τη δημόσια τάξη, τη δημόσια ασφάλεια ή τη δημόσια υγεία, κατά την έννοια του άρθρου 14, παράγραφος 1, της αποφάσεως αυτής, είτε όταν ο ενδιαφερόμενος έχει εγκαταλείψει το έδαφος του οικείου κράτους για σημαντικό χρονικό διάστημα και χωρίς να συντρέχουν θεμιτοί λόγοι.

Τέλος, στην προαναφερθείσα υπόθεση *Lesoochranárske zoskupenie*, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 9, παράγραφος 3¹⁴, της συμβάσεως για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος (Σύμβαση του Άρχους) δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης. Εντούτοις, απόκειται στον εθνικό δικαστή να ερμηνεύσει, στο μέτρο του δυνατού, το δικονομικό δίκαιο περί των προϋποθέσεων από τις οποίες εξαρτάται η άσκηση διοικητικής ή ένδικης προσφυγής σύμφωνα με τον σκοπό τόσο του άρθρου 9, παράγραφος 3, της συμβάσεως αυτής όσο και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων που απορρέουν από την έννομη τάξη της Ένωσης, ώστε να μπορεί μια ένωση προστασίας του περιβάλλοντος να προσβάλει ενώπιον δικαστηρίου απόφαση ληφθείσα κατόπιν διοικητικής διαδικασίας ενδεχομένως αντίθετης προς το δίκαιο της

¹⁴ «Επιπλέον, και υπό την επιφύλαξη των διαδικασιών επανεξέτασης που αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 2, κάθε μέρος εξασφαλίζει ότι, σε περίπτωση που πληροί τα τυχόν κριτήρια που καθορίζονται στο εθνικό του δίκαιο, το κοινό διαθέτει πρόσβαση σε διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες, προκειμένου να προσβάλει πράξεις και παραλείψεις από ιδιώτες και δημόσιες αρχές, οι οποίες συνιστούν παράβαση διατάξεων του εθνικού του δικαίου σχετικά με το περιβάλλον.»

Ένωσης για το περιβάλλον. Ελλείψει σχετικής ρυθμίσεως του δικαίου της Ένωσης, ο νομοθέτης κάθε κράτους μέλους οφείλει να θέσει, με την εσωτερική έννομη τάξη, λεπτομερείς δικονομικούς κανόνες για τις προσφυγές που έχουν ως σκοπό τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων τα οποία αντλούν οι ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη φέρουν, εν πάση περιπτώσει, την ευθύνη της διασφάλισης της αποτελεσματικής προστασίας των ως άνω δικαιωμάτων. Για τον λόγο αυτό, οι λεπτομερείς δικονομικοί κανόνες για τις προσφυγές που έχουν ως σκοπό τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων τα οποία αντλούν οι ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης δεν πρέπει ούτε να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από τους ισχύοντες για παρόμοιες προσφυγές εσωτερικής φύσεως (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει η έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας).

Η ιθαγένεια της Ένωσης και τα δικαιώματα τα οποία απορρέουν από αυτήν εξακολουθούν να τροφοδοτούν τη νομολογία με νέο υλικό.

Στην υπόθεση *Ruiz Zambrano* (απόφαση της 8ης Μαρτίου 2011, C-34/09) το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του λεπτού ζητήματος αν οι σχετικές με την ιθαγένεια της Ένωσης διατάξεις της Συνθήκης παρέχουν σε υπήκοο τρίτου κράτους, ο οποίος συντηρεί ανήλικα τέκνα, πολίτες της Ένωσης, το δικαίωμα διαμονής και απασχολήσεως στο κράτος μέλος της ιθαγένειας των παιδιών, όπου αυτά κατοικούν από τη γέννησή τους μέχρι τούδε. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι το άρθρο 20 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε κράτος μέλος να απορρίψει την αίτηση υπηκόου τρίτου κράτους, ο οποίος συντηρεί τα ανήλικα τέκνα του που είναι πολίτες της Ένωσης, για χορήγηση άδειας διαμονής στο κράτος μέλος της ιθαγένειας και της κατοικίας των τέκνων του, ούτε την αίτησή του για χορήγηση άδειας εργασίας, καθόσον τέτοιες απορριπτικές αποφάσεις θα είχαν ως αποτέλεσμα να μην μπορούν, στην πράξη, τα εν λόγω τέκνα να απολαύουν, κατά το ουσιώδες μέρος τους, των δικαιωμάτων που συναρτώνται προς την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης. Πράγματι, η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης τείνει να αποτελέσει τη θεμελιώδη ιδιότητα των υπηκόων των κρατών μελών. Τυχόν απόρριψη αιτήσεως για χορήγηση άδειας διαμονής θα είχε ως συνέπεια να υποχρεωθούν τα εν λόγω τέκνα, τα οποία είναι πολίτες της Ένωσης, να εγκαταλείψουν το έδαφός της προκειμένου να ακολουθήσουν τους γονείς τους. Ομοίως, σε περίπτωση μη χορηγήσεως άδειας εργασίας στον αιτούντα, αυτός θα διέτρεχε τον κίνδυνο να στερηθεί των απαραίτητων πόρων για τις ανάγκες διαβιώσεως τόσο του ιδίου όσο και της οικογενείας του, με συνέπεια να υποχρεωθούν, και στην περίπτωση αυτή, τα τέκνα του, πολίτες της Ένωσης, να εγκαταλείψουν το έδαφός της. Υπ' αυτές τις συνθήκες, οι εν λόγω πολίτες της Ένωσης θα αδυνατούσαν στην πράξη να ασκήσουν, κατά το ουσιώδες μέρος τους, τα δικαιώματα που τους παρέχει η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης.

Η υπόθεση *McCarthy* (απόφαση της 5ης Μαΐου 2011, C-434/09) έδωσε στο Δικαστήριο την αφορμή να εξετάσει το ζήτημα αν οι διατάξεις περί της ιθαγένειας της Ένωσης έχουν εφαρμογή στην περίπτωση πολίτη της Ένωσης ο οποίος ουδέποτε έκανε χρήση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας, διαμένει ανέκαθεν στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του, αλλά έχει επίσης την ιθαγένεια και άλλου κράτους μέλους. Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38 σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή¹⁵ δεν τυγχάνει εφαρμογής στην περίπτωση του συγκεκριμένου πολίτη της Ένωσης. Η διαπίστωση αυτή δεν επηρεάζεται από το γεγονός ότι ο εν λόγω πολίτης έχει επίσης την ιθαγένεια κράτους μέλους άλλου από εκείνο στο οποίο διαμένει. Συγκεκριμένα, η εκ μέρους πολίτη της Ένωσης κατοχή της ιθαγένειας περισσοτέρων του ενός κρατών μελών δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι αυτός έκανε χρήση του δικαιώματος

¹⁵ Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ L 158, σ. 77).

ελεύθερης κυκλοφορίας. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 21 ΣΛΕΕ δεν εφαρμόζεται σε πολίτη της Ένωσης ο οποίος ουδέποτε άσκησε το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας, διαμένει ανέκαθεν στο κράτος μέλος της ιθαγενείας του και, επιπλέον, έχει την ιθαγένεια και άλλου κράτους μέλους, εφόσον η κατάσταση του πολίτη αυτού δεν χαρακτηρίζεται από την εφαρμογή, στην περίπτωση του, εθνικών μέτρων που θα είχαν ως αποτέλεσμα είτε να παρεμποδίζεται το εν λόγω πρόσωπο, στην πράξη, να απολαύει, κατά το ουσιώδες μέρος τους, των δικαιωμάτων τα οποία συναρτώνται προς την ιδιότητά του ως πολίτη της Ένωσης είτε να παρακωλύεται η άσκηση του δικαιώματός του να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών. Το γεγονός και μόνον ότι ένα πρόσωπο έχει, πέραν της ιθαγενείας του κράτους μέλους της κατοικίας του, την ιθαγένεια και άλλου κράτους μέλους δεν αρκεί για να θεωρηθεί ότι η περίπτωση του εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 21 ΣΛΕΕ, δεδομένου ότι η κατάστασή του δεν παρουσιάζει κανένα στοιχείο συνδέσεως με οποιαδήποτε από τις προβλεπόμενες στο δίκαιο της Ένωσης καταστάσεις και όλα τα κρίσιμα στοιχεία της καταστάσεώς του περιορίζονται στο εσωτερικό ενός μόνον κράτους μέλους.

Στην υπόθεση *Dereci κ.λπ.* (απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2011, C-256/11) τέθηκε το ζήτημα αν οι διατάξεις περί της ιθαγενείας της Ένωσης παρέχουν σε υπήκοο τρίτου κράτους τη δυνατότητα να διαμείνει στο έδαφος κράτους μέλους, όταν ο εν λόγω υπήκοος προτίθεται να κατοικήσει με μέλος της οικογένειάς του που είναι πολίτης της Ένωσης, διαμένει στο οικείο κράτος μέλος, του οποίου έχει και την ιθαγένεια, και δεν εξαρτάται από τον ως άνω υπήκοο για τη συντήρησή του. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα οι διατάξεις του περί της ιθαγενείας της Ένωσης, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να μη χορηγούν στους υπηκόους τρίτων χωρών άδεια διαμονής στο έδαφός τους, αν ο ενδιαφερόμενος υπήκοος της τρίτης χώρας προτίθεται να κατοικήσει στο έδαφος του κράτους μέλους με μέλος της οικογένειάς του που είναι πολίτης της Ένωσης, διαμένει στο κράτος μέλος αυτό, του οποίου έχει επίσης την ιθαγένεια, και δεν έχει ασκήσει ποτέ το δικαίωμά του για ελεύθερη κυκλοφορία, εφόσον η μη χορήγηση της άδειας αυτής δεν στερεί από τον ενδιαφερόμενο πολίτη της Ένωσης τη δυνατότητα άσκησης στην πράξη, κατά το ουσιώδες μέρος τους, των δικαιωμάτων τα οποία συναρτώνται προς την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης, πράγμα που οφείλει να ελέγξει ο εθνικός δικαστής. Συναφώς, το κριτήριο της αποστέρησης της δυνατότητας άσκησης, κατά το ουσιώδες μέρος τους, των δικαιωμάτων που συναρτώνται προς την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης αφορά καταστάσεις των οποίων το χαρακτηριστικό είναι ότι ο πολίτης της Ένωσης αναγκάζεται, στην πράξη, να εγκαταλείψει όχι μόνον το έδαφος του κράτους μέλους της ιθαγενείας του, αλλά το έδαφος ολόκληρης της Ένωσης. Κατά συνέπεια, το γεγονός και μόνον ότι για οικονομικούς λόγους ή προς τον σκοπό της διατήρησης της συνοχής της οικογένειας εντός του εδάφους της Ένωσης θα ήταν ευκαίριο για έναν υπήκοο κράτους μέλους να μπορούν τα μέλη της οικογένειάς του που δεν έχουν την ιθαγένεια κράτους μέλους να διαμένουν μαζί του εντός του εδάφους της Ένωσης δεν αρκεί για να γίνει δεκτό ότι ο πολίτης της Ένωσης θα αναγκαστεί, σε περίπτωση μη χορήγησης αυτού του δικαιώματος διαμονής, να εγκαταλείψει το έδαφος της Ένωσης.

Στην υπόθεση *Aladzhov* (απόφαση της 17ης Νοεμβρίου 2011, C-434/10), το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 27, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2004/38¹⁶. Συγκεκριμένα έκρινε ότι δεν αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης νομοθετική διάταξη κράτους μέλους που επιτρέπει στη διοικητική αρχή να απαγορεύει σε υπήκοο του κράτους αυτού την έξοδο από την εθνική επικράτεια λόγω του ότι δεν έχει εξοφληθεί μια φορολογική οφειλή εταιρίας, της οποίας ένας από τους διαχειριστές είναι ο ενδιαφερόμενος, υπό τη διττή πάντως προϋπόθεση ότι σκοπός του επίμαχου μέτρου είναι η αντιμετώπιση, σε ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις που θα μπορούσαν να οφείλονται στη φύση ή στο ύψος της οφειλής αυτής, μιας πραγματικής, ενεστώσας και αρκούντως σοβαρής απειλής

¹⁶ Ό.π.

κατά θεμελιώδους συμφέροντος της κοινωνίας και ότι με την επιδίωξη της επίτευξης του σκοπού αυτού δεν εξυπηρετούνται αποκλειστικώς και μόνον οικονομικοί σκοποί. Στο εθνικό δικαστήριο απόκειται να ελέγξει αν πληρούται η διττή αυτή προϋπόθεση. Συγκεκριμένα, αφενός, δεν μπορεί να αποκλειστεί εξ αρχής το ενδεχόμενο να εμπίπτει η μη είσπραξη φορολογικών οφειλών στις απαιτήσεις δημόσιας τάξης. Αφετέρου, αφού η ικανοποίηση των απαιτήσεων του Δημοσίου, και ειδικά των φορολογικών απαιτήσεων, αποσκοπεί στη διασφάλιση της χρηματοδότησης της δράσης που αναπτύσσει το οικείο κράτος μέλος βάσει των επιλογών του, οι οποίες αποτελούν την έκφραση της γενικής πολιτικής του στον οικονομικό και στον κοινωνικό τομέα, δεν μπορεί να γίνεται δεκτό ούτε ότι τα μέτρα που λαμβάνουν οι δημόσιες αρχές προς τον σκοπό της ικανοποίησης των απαιτήσεων αυτών θεσπίζονται κατ' αρχήν προς εξυπηρέτηση οικονομικών σκοπών, κατά την έννοια του άρθρου 27, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38. Κατά το Δικαστήριο, ακόμη και αν υποτεθεί ότι ένα μέτρο απαγόρευσης εξόδου από την επικράτεια έχει θεσπιστεί υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπει το άρθρο 27, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38, το μέτρο αυτό αντιβαίνει στις προϋποθέσεις της παραγράφου 2 του ίδιου άρθρου, αφενός, αν στηρίζεται μόνο στην ύπαρξη φορολογικής οφειλής της εταιρίας της οποίας ένας από τους διαχειριστές είναι ο ενδιαφερόμενος και θεμελιώνεται αποκλειστικά στην ιδιότητά του αυτή, χωρίς να γίνεται καμία ειδική αξιολόγηση της ατομικής συμπεριφοράς του και χωρίς καμία αναφορά σε οποιαδήποτε απειλή που θα μπορούσε να συνιστά για τη δημόσια τάξη η εν λόγω συμπεριφορά και, αφετέρου, αν η απαγόρευση εξόδου από την επικράτεια δεν είναι πρόσφορη να διασφαλίσει την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και βαίνει πέραν του μέτρου που είναι αναγκαίο για την επίτευξή του. Και πάλι στον εθνικό δικαστή απόκειται να ελέγξει αν τούτο συμβαίνει στην υπόθεση την οποία εκδικάζει.

Η υπόθεση *Runevič-Vardyn και Wardyn* (απόφαση της 12ης Μαΐου 2011, C-391/09) έδωσε στο Δικαστήριο την ευκαιρία να αποφανθεί επί των κανόνων που διέπουν τη μεταγραφή των ονομάτων και των επωνύμων των πολιτών της Ένωσης στις ληξιαρχικές πράξεις οι οποίες εκδίδονται σε κράτος μέλος. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι το άρθρο 21 ΣΛΕΕ δεν αποκλείει τη δυνατότητα των αρμοδίων αρχών κράτους μέλους να απορρίψουν, κατ' εφαρμογήν εθνικής ρυθμίσεως δυνάμει της οποίας το επώνυμο και τα ονόματα ενός προσώπου μεταγράφονται στις εκδιδόμενες στο οικείο κράτος ληξιαρχικές πράξεις μόνο σύμφωνα με τους κανόνες γραφής της επίσημης γλώσσας του κράτους αυτού, την αίτηση ενός πολίτη για τροποποίηση, στο πιστοποιητικό γεννήσεως και στο πιστοποιητικό γάμου του, του επωνύμου και του ονόματός του σύμφωνα με τους κανόνες γραφής που εφαρμόζονται σε άλλο κράτος μέλος. Το γεγονός ότι το επώνυμο και το όνομα του προσώπου μπορούν να τροποποιηθούν και να μεταγραφούν στις εκδιδόμενες στο κράτος μέλος καταγωγής του ληξιαρχικές πράξεις μόνο με τους χαρακτήρες της γλώσσας του κράτους μέλους αυτού δεν συνιστά λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση σε σχέση με εκείνη της οποίας ετύγχανε το ίδιο πρόσωπο πριν κάνει χρήση των διευκολύνσεων που παρέχει η Συνθήκη στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας και, ως εκ τούτου, δεν είναι δυνατό να αποθαρρύνει το ενδιαφερόμενο πρόσωπο από την άσκηση των δικαιωμάτων κυκλοφορίας που αναγνωρίζει το εν λόγω άρθρο 21 ΣΛΕΕ. Ακολούθως, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι το άρθρο 21 ΣΛΕΕ δεν αποκλείει τη δυνατότητα των αρμοδίων αρχών κράτους μέλους να απορρίψουν, κατ' εφαρμογήν της προαναφερθείσας εθνικής ρυθμίσεως, αίτηση τροποποίησης του επωνύμου ενός έγγαμου ζεύγους πολιτών της Ένωσης, όπως αυτό έχει καταχωριστεί στις ληξιαρχικές πράξεις οι οποίες εκδόθηκαν στο κράτος μέλος καταγωγής του ενός από τους ως άνω πολίτες, ώστε να είναι σύμφωνο με τους κανόνες γραφής του εν λόγω κράτους, υπό την προϋπόθεση ότι η απορριπτική αυτή απόφαση δεν συνεπάγεται, για τους ως άνω πολίτες, σοβαρά μειονεκτήματα διοικητικής, επαγγελματικής και ιδιωτικής φύσεως, πράγμα που απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να ελέγξει. Εφόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση, απόκειται επίσης στο δικαστήριο αυτό να ελέγξει αν η απόρριψη της αίτησης τροποποίησης είναι αναγκαία για την προστασία των συμφερόντων στη διασφάλιση των οποίων αποσκοπεί η σχετική εθνική ρύθμιση και αν είναι δυσανάλογη σε σχέση με τον θεμιτώς επιδιωκόμενο σκοπό. Τέλος, κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 21 ΣΛΕΕ δεν αποκλείει τη δυνατότητα των ίδιων αυτών αρχών να απορρίψουν, κατ' εφαρμογήν της προαναφερθείσας εθνικής ρυθμίσεως, την αίτηση ενός πολίτη της Ένωσης που έχει

την ιθαγένεια άλλου κράτους μέλους για τροποποίηση του πιστοποιητικού γάμου του προκειμένου τα ονόματά του να μεταγραφούν στο ως άνω πιστοποιητικό με χρήση των διακριτικών σημείων τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την καταχώριση των ονομάτων του στις ληξιαρχικές πράξεις που εκδόθηκαν στο κράτος μέλος καταγωγής του και σύμφωνα με τους κανόνες γραφής της επίσημης γλώσσας του τελευταίου αυτού κράτους.

Κατόπιν της έκδοσης της απόφασης *Lassal*¹⁷, το Δικαστήριο ερμήνευσε και πάλι το άρθρο 16 της οδηγίας 2004/38¹⁸ στην υπόθεση *Dias* (απόφαση της 21ης Ιουλίου 2011, C-325/09), η οποία αφορούσε προδικαστική παραπομπή από το ίδιο εθνικό δικαστήριο. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 16, παράγραφοι 1 και 4, της οδηγίας 2004/38 έχει την έννοια, αφενός, ότι περίοδοι διαμονής οι οποίες συμπληρώθηκαν πριν από την ημερομηνία μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη, ήτοι πριν από τις 30 Απριλίου 2006, αποκλειστικώς βάσει κάρτας διαμονής που χορηγήθηκε νομίμως δυνάμει της οδηγίας 68/360¹⁹ και χωρίς να πληρούνται οι προϋποθέσεις αναγνώρισης οποιουδήποτε δικαιώματος διαμονής, δεν μπορούν να θεωρηθούν νομίμως συμπληρωθείσες προς απόκτηση δικαιώματος μόνιμης διαμονής βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38, και, αφετέρου, ότι προγενέστερες της 30ής Απριλίου 2006 και βραχύτερες των δύο συναπτών ετών περίοδοι διαμονής, οι οποίες συμπληρώθηκαν αποκλειστικώς βάσει άδειας διαμονής που χορηγήθηκε νομίμως δυνάμει της οδηγίας 68/360 και χωρίς να πληρούνται οι απαιτούμενες προϋποθέσεις για την παροχή οποιουδήποτε δικαιώματος διαμονής, έστω και αφού προηγήθηκε νόμιμη αδιάλειπτη πενταετής διαμονή, δεν ασκούν επιρροή προς απόκτηση του δικαιώματος μόνιμης διαμονής βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38. Πράγματι, μολονότι το άρθρο 16, παράγραφος 4, της οδηγίας 2004/38 αναφέρεται μόνο σε περιόδους απουσίας από το κράτος μέλος υποδοχής, η ενσωμάτωση του ενδιαφερομένου στο κράτος μέλος αυτό κλονίζεται επίσης σε περίπτωση πολίτη ο οποίος, ενώ διέμενε εκεί νομίμως και αδιάλειπτως επί πέντε έτη, αποφασίζει στη συνέχεια να παραμείνει στο εν λόγω κράτος μέλος χωρίς να διαθέτει δικαίωμα διαμονής. Συναφώς, η ενσωμάτωση, η οποία αποτελεί το αποφασιστικό στοιχείο για την απόκτηση του προβλεπόμενου από το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38 δικαιώματος μόνιμης διαμονής, στηρίζεται όχι μόνο σε γεωγραφικά ή χρονικά κριτήρια, αλλά και σε ποιοτικά κριτήρια, που σχετίζονται με τον βαθμό της ενσωματώσεως του ενδιαφερομένου στο κράτος μέλος υποδοχής.

Τέλος, στην υπόθεση *Stewart* (απόφαση της 21ης Ιουλίου 2011, C-503/09), που είχε ως αντικείμενο τη φύση μιας βραχυχρόνιας παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία νεαρών ατόμων με ειδικές ανάγκες, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί των προϋποθέσεων χορηγήσεως της εν λόγω παροχής, στις οποίες καταλεγόταν, πέραν της παρουσίας του αιτούντος στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους κατά τον χρόνο της υποβολής της αιτήσεώς του, και η προηγούμενη παρουσία του στο έδαφος του κράτους αυτού. Κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ απαγορεύει στα κράτη μέλη να εξαρτούν τη χορήγηση βραχυχρόνιας παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία νεαρών ατόμων με ειδικές ανάγκες από προϋπόθεση προηγούμενης παρουσίας του αιτούντος στο έδαφός τους, κατ' αποκλεισμό οποιουδήποτε άλλου στοιχείου βάσει του οποίου μπορεί να αποδειχθεί η ύπαρξη πραγματικού συνδέσμου μεταξύ του αιτούντος και του οικείου κράτους μέλους, και από προϋπόθεση παρουσίας του αιτούντος στο έδαφός τους κατά τον χρόνο υποβολής της σχετικής αιτήσεως.

¹⁷ Απόφαση της 7ης Οκτωβρίου 2010, C-162/09, *Lassal*. Βλ. Έκθεση Πεπραγμένων 2010, σ. 17.

¹⁸ Βλ. υποσημείωση 15.

¹⁹ Οδηγία 68/360/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί καταργήσεως των περιορισμών στη διακίνηση και στη διαμονή των εργαζομένων των κρατών μελών και των οικογενειών τους στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 43).

Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων

Καίτοι στον τομέα αυτό είναι σαφές ότι η νομολογία δεν είναι πλέον τόσο πλούσια όσο υπήρξε για πολλές δεκαετίες κατά το παρελθόν, εντούτοις ο αριθμός των σχετικών υποθέσεων παραμένει σημαντικός.

Έτσι, στην υπόθεση *Francesco Guarnieri & Cie* (απόφαση της 7ης Απριλίου 2011, C-291/09), η οποία αφορούσε εμπορική διαφορά μεταξύ μιας μονεγασκικής και μιας βελγικής εταιρίας, το Δικαστήριο διαπίστωσε, κατ' αρχάς, ότι οι σχετικοί με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων κανόνες της Συνθήκης ισχύουν για τα εμπορεύματα καταγωγής Μονακό. Πράγματι, βάσει του άρθρου 3, παράγραφος 2, στοιχείο β', του κανονισμού 2913/92²⁰ περί θεσπίσεως κοινοτικού τελωνειακού κώδικα, το έδαφος του Πριγκιπάτου του Μονακό θεωρείται μέρος του τελωνειακού εδάφους της Ένωσης. Επομένως, δεδομένου ότι στο εμπόριο μεταξύ του Μονακό και των κρατών μελών δεν είναι δυνατό να εφαρμοστεί οποιοσδήποτε δασμός ή φόρος ισοδυνάμου αποτελέσματος, τα εμπορεύματα καταγωγής Μονακό, όταν εξάγονται απευθείας σε κράτος μέλος, πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αν ήσαν καταγωγής των κρατών μελών. Ακολούθως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του ζητήματος αν διάταξη κράτους μέλους, η οποία υποχρεώνει κάθε αλλοδαπό υπήκοο, όπως τους Μονεγάσκους υπηκόους, σε παροχή εγγυήσεως (*cautio judicatum solvi*) για την καταβολή των δικαστικών εξόδων σε περίπτωση που αυτός προτίθεται να ασκήσει αγωγή κατά υπηκόου του οικείου κράτους μέλους, μολονότι τέτοια υποχρέωση δεν επιβάλλεται στους δικούς του υπηκόους, συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων βάσει του άρθρου 34 ΣΛΕΕ. Το Δικαστήριο έδωσε αρνητική απάντηση στο ερώτημα αυτό. Επισήμανε ότι, ασφαλώς, το αποτέλεσμα του ως άνω μέτρου είναι ότι οι επιχειρηματίες που επιθυμούν να ασκήσουν ένδικο βοήθημα υπόκεινται σε διαφορετική δικονομική ρύθμιση ανάλογα με το αν έχουν ή όχι την ιθαγένεια του οικείου κράτους μέλους. Ωστόσο, το ενδεχόμενο να διστάζουν, για τον λόγο αυτό, οι υπήκοοι άλλων κρατών μελών να πωλήσουν εμπορεύματα σε αγοραστές εγκατεστημένους στο οικείο κράτος μέλος και έχοντες την ιθαγένεια αυτού δεν είναι διόλου βέβαιο και άμεσο ώστε να μπορεί το σχετικό εθνικό μέτρο να χαρακτηριστεί ικανό να εμποδίσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, δεδομένου ότι δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί αποδεδειγμένη η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ενδεχόμενης μεταβολής της ροής του ενδοκοινοτικού εμπορίου και της επίμαχης διαφορετικής μεταχειρίσεως.

Στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, αξιοσημείωτη είναι μία ακόμη απόφαση. Πρόκειται για την υπόθεση *Επιτροπή κατά Αυστρίας* (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, C-28/09), σχετική με εθνική ρύθμιση με την οποία απαγορευόταν σε φορτηγά άνω των 7,5 τόνων, που μεταφέρουν ορισμένα εμπορεύματα, να κυκλοφορούν σε τμήμα αυτοκινητοδρόμου το οποίο είναι ιδιαιτέρως σημαντικό, καθόσον αποτελεί μία από τις κυριότερες από ξηράς οδούς επικοινωνίας μεταξύ ορισμένων κρατών μελών. Κατά το Δικαστήριο, κράτος μέλος το οποίο προβλέπει τέτοια ρύθμιση προς τον σκοπό της διασφάλισης της ποιότητας του αέρα του περιβάλλοντος στην οικεία ζώνη, σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 3, της οδηγίας 96/62 για την εκτίμηση και τη διαχείριση της ποιότητας του αέρα του περιβάλλοντος²¹, σε συνδυασμό με την οδηγία 1999/30/EK σχετικά με τις οριακές τιμές διοξειδίου του θείου, διοξειδίου του αζώτου και οξειδίων του αζώτου²²,

²⁰ Κανονισμός (ΕΟΚ) 2913/92 του Συμβουλίου, της 12ης Οκτωβρίου 1992, περί θεσπίσεως κοινοτικού τελωνειακού κώδικα (ΕΕ L 302, σ. 1).

²¹ Οδηγία 96/62/EK του Συμβουλίου, της 27ης Σεπτεμβρίου 1996, για την εκτίμηση και τη διαχείριση της ποιότητας του αέρα του περιβάλλοντος (ΕΕ L 296, σ. 55).

²² Οδηγία 1999/30/EK του Συμβουλίου, της 22ας Απριλίου 1999, σχετικά με τις οριακές τιμές διοξειδίου του θείου, διοξειδίου του αζώτου και οξειδίων του αζώτου, σωματιδίων και μολύβδου, στον αέρα του περιβάλλοντος (ΕΕ L 163, σ. 41).

παραβαίνει τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 28 ΕΚ και 29 ΕΚ. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, στο μέτρο που εξαναγκάζει τις θιγόμενες επιχειρήσεις να αναζητήσουν βιώσιμες εναλλακτικές λύσεις για τη μεταφορά των οικείων εμπορευμάτων, η επιβαλλόμενη απαγόρευση παρακωλύει την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και πρέπει να θεωρηθεί ότι συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό, το οποίο είναι ασύμβατο προς τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα άρθρα 28 ΕΚ και 29 ΕΚ, εφόσον δεν δικαιολογείται αντικειμενικώς. Κατά το Δικαστήριο, μολονότι η επιτακτική απαίτηση της προστασίας του περιβάλλοντος, η οποία περιλαμβάνει κατ' αρχήν και την προστασία της υγείας, μπορεί να δικαιολογήσει εθνικά μέτρα ικανά να παρεμποδίσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέτρα αυτά είναι κατάλληλα προς διασφάλιση της υλοποίησής του ως άνω σκοπού και δεν βάνουν πέραν του μέτρου που είναι αναγκαίο για την επίτευξή του, εντούτοις η επίμαχη απαγόρευση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί υπ' αυτή την έννοια, δεδομένου ότι δεν αποδείχθηκε ότι ο επιδιωκόμενος σκοπός ήταν αδύνατο να επιτευχθεί με άλλα μέτρα που θα περιορίζαν λιγότερο την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, όπως, μεταξύ άλλων, η επέκταση της απαγόρευσης κυκλοφορίας των βαρέων φορτηγών ορισμένων προδιαγραφών και σε φορτηγά με άλλες προδιαγραφές ή η αντικατάσταση του κυμαινόμενου ορίου ταχύτητας με το σταθερό όριο των 100 km/h.

Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων

Το Δικαστήριο εξέδωσε και το 2011 πολυάριθμες αποφάσεις στον τομέα της ελευθερίας εγκαταστάσεως, της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων και της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων. Χάριν μεγαλύτερης σαφήνειας, οι επιλεγείσες αποφάσεις θα παρουσιαστούν κατά ομάδα, κατ' αρχάς, ανάλογα με την ελευθερία της οποίας την άσκηση αφορούν και εν συνεχεία, εφόσον παρίσταται ανάγκη, βάσει του οικείου τομέα δραστηριοτήτων.

Στον τομέα της ελευθερίας εγκαταστάσεως, το Δικαστήριο κλήθηκε σε πλείονες συναφείς υποθέσεις να αποφανθεί επί της έννοιας «δραστηριότητες που συνιστούν συμμετοχή στην άσκηση δημόσιας εξουσίας» και επί του αποκλεισμού της εφαρμογής των διατάξεων του άρθρου 49 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 43 ΕΚ) στο επάγγελμα του συμβολαιογράφου. Το Δικαστήριο, επιλαμβανόμενο προσφυγών λόγω παραβάσεως κατά έξι κρατών μελών, των οποίων οι εθνικές ρυθμίσεις προέβλεπαν ότι μόνον οι ημεδαποί έχουν πρόσβαση στο επάγγελμα του συμβολαιογράφου, έκρινε, με τις αποφάσεις του *Επιτροπή κατά Βελγίου* (απόφαση της 24ης Μαΐου 2011, C-47/08), *Επιτροπή κατά Γαλλίας* (απόφαση της 24ης Μαΐου 2011, C-50/08), *Επιτροπή κατά Λουξεμβούργου* (απόφαση της 24ης Μαΐου 2011, C-51/08), *Επιτροπή κατά Αυστρίας* (απόφαση της 24ης Μαΐου 2011, C-53/08), *Επιτροπή κατά Γερμανίας* (απόφαση της 24ης Μαΐου 2011, C-54/08), και *Επιτροπή κατά Ελλάδας* (απόφαση της 24ης Μαΐου 2011, C-61/08), ότι το άρθρο 45, πρώτο εδάφιο, ΕΚ (νυν άρθρο 51, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ) συνιστά παρέκκλιση από τον θεμελιώδη κανόνα της ελευθερίας εγκαταστάσεως και, ως τέτοια, χρήζει στενής ερμηνείας, ούτως ώστε να περιορίζεται στο μέτρο που είναι απολύτως αναγκαίο για την προάσπιση εκείνων των συμφερόντων τα οποία η διάταξη αυτή επιτρέπει στα κράτη μέλη να διασφαλίζουν. Επιπλέον, η εν λόγω παρέκκλιση πρέπει να περιορίζεται σε εκείνες μόνον τις δραστηριότητες οι οποίες, αυτές καθαυτές, συνιστούν άμεση και ειδική συμμετοχή στην άσκηση δημοσίας εξουσίας. Όσον αφορά τις δραστηριότητες που ανατίθενται στους συμβολαιογράφους, το Δικαστήριο διευκρίνισε στη συνέχεια ότι, προκειμένου να εκτιμηθεί αν οι εν λόγω δραστηριότητες συνεπάγονται άμεση και ειδική συμμετοχή στην άσκηση δημοσίας εξουσίας, πρέπει να ληφθεί υπόψη η φύση των δραστηριοτήτων αυτών. Επί τούτου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το κριτήριο της άμεσης και ειδικής συμμετοχής στην άσκηση δημοσίας εξουσίας κατά την έννοια του άρθρου 45, πρώτο εδάφιο, ΕΚ (νυν άρθρο 51, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ) δεν πληρούται σε σχέση με τις διάφορες δραστηριότητες τις οποίες ασκούν οι συμβολαιογράφοι στα οικεία κράτη μέλη, παρά τις σημαντικές έννομες συνέπειες που προσδίδει ο νόμος στις πράξεις τους, στο μέτρο που είτε η βούληση των δικαιοπρακτούντων είτε ο δικαστικός έλεγχος και οι σχετικές δικαστικές αποφάσεις έχουν, συναφώς, ιδιαίτερη σημασία. Το Δικαστήριο τόνισε επίσης ότι, εντός των ορίων της κατά

τόπον αρμοδιότητάς τους, οι συμβολαιογράφοι ασκούν το επάγγελμά τους υπό όρους ανταγωνισμού, χαρακτηριστικό που δεν προσιδιάζει στην άσκηση δημόσιας εξουσίας. Επιπροσθέτως, οι συμβολαιογράφοι είναι άμεσα και προσωπικά υπεύθυνοι, έναντι των πελατών τους, για ζημίες που απορρέουν από κάθε είδους πταίσμα κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους, εν αντιθέσει προς τις δημόσιες αρχές, στην περίπτωση των οποίων το Δημόσιο αναλαμβάνει την ευθύνη από πταίσμα τους. Επομένως, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι όλα τα καθών κράτη μέλη παρέβησαν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το άρθρο 43 ΕΚ (νυν άρθρο 49 ΣΛΕΕ), δεδομένου ότι οι δραστηριότητες οι οποίες ανατίθενται στους συμβολαιογράφους στην εσωτερική έννομη τάξη καθενός εξ αυτών δεν συνιστούν συμμετοχή στην άσκηση δημόσιας εξουσίας κατά την έννοια του άρθρου 45, πρώτο εδάφιο, ΕΚ (νυν άρθρο 51, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ).

Στον τομέα, πάντοτε, της ελευθερίας εγκαταστάσεως, το Δικαστήριο αποσαφήνισε επίσης περαιτέρω τη νομολογία του όσον αφορά τους περιορισμούς που επιβάλλονται κατά τη μεταφορά της έδρας μιας εταιρίας σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο στο οποίο συστάθηκε.

Έτσι, στην υπόθεση *National Grid Indus* (απόφαση της 29ης Νοεμβρίου 2011, C-371/10), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν αντιβαίνει στο άρθρο 49 ΣΛΕΕ ρύθμιση κράτους μέλους που προβλέπει ότι το ποσό του φόρου επί των αφανών θετικών υπεραξιών των περιουσιακών στοιχείων εταιρίας καθορίζεται οριστικά –μη συνυπολογιζομένων των θετικών ούτε των αρνητικών υπεραξιών που μπορούν να πραγματοποιηθούν αργότερα– κατά τον χρόνο κατά τον οποίο η εταιρία, λόγω της μεταφοράς σε άλλο κράτος μέλος της έδρας της πραγματικής διευθύνσεώς της, παύει να έχει κέρδη φορολογητέα στο πρώτο κράτος μέλος. Συναφώς, είναι άνευ σημασίας το γεγονός ότι οι φορολογούμενες αφανείς θετικές υπεραξίες αφορούν συναλλαγματικά οφέλη που δεν μπορούν να εκφραστούν στο κράτος μέλος υποδοχής λαμβανομένου υπόψη του φορολογικού συστήματος που ισχύει εκεί. Κατά το Δικαστήριο, η ως άνω ρύθμιση συνάδει με την αρχή της αναλογικότητας υπό το πρίσμα του σκοπού της, ο οποίος έγκειται στη φορολόγηση εντός του κράτους μέλους καταγωγής των θετικών υπεραξιών που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της φορολογικής εξουσίας αυτού του κράτους μέλους. Πράγματι, δεν τίθεται ζήτημα παραβιάσεως της αρχής της αναλογικότητας όταν το κράτος μέλος καταγωγής καθορίζει, προκειμένου να διαφυλάξει την άσκηση της φορολογικής εξουσίας του, τον φόρο που οφείλεται για τις θετικές υπεραξίες οι οποίες είχαν δημιουργηθεί στην ημεδαπή κατά τον χρόνο που έπαυσε να υφίσταται η φορολογική του εξουσία έναντι της οικείας εταιρίας, και εν προκειμένω κατά τον χρόνο της μεταφοράς σε άλλο κράτος μέλος της έδρας της πραγματικής διευθύνσεώς της. Αντιθέτως, κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 49 ΣΛΕΕ απαγορεύει ρύθμιση κράτους μέλους η οποία επιβάλλει την άμεση είσπραξη του φόρου επί των αφανών θετικών υπεραξιών των περιουσιακών στοιχείων μιας εταιρίας που μεταφέρει σε άλλο κράτος μέλος την έδρα της πραγματικής διευθύνσεώς της, και μάλιστα κατά τον χρόνο της εν λόγω μεταφοράς. Το Δικαστήριο έκρινε, συγκεκριμένα, ότι εθνική ρύθμιση παρέχουσα σε εταιρία που μεταφέρει σε άλλο κράτος μέλος την έδρα της πραγματικής διευθύνσεώς της δυνατότητα επιλογής μεταξύ, αφενός, της άμεσης πληρωμής του ποσού του φόρου, η οποία δημιουργεί ένα μειονέκτημα ρευστότητας για την εταιρία αυτή αλλά την απαλλάσσει από περαιτέρω διοικητικό φόρτο, και, αφετέρου, της ετεροχρονισμένης πληρωμής του ποσού του εν λόγω φόρου, ενδεχομένως πλέον τόκων σύμφωνα με την εφαρμοστέα εθνική ρύθμιση, όπερ θα συνεπαγόταν κατ' ανάγκην για την οικεία εταιρία διοικητικό φόρτο συνδεδεμένο με την παρακολούθηση των μεταφερθέντων περιουσιακών στοιχείων, θα αποτελούσε μέτρο το οποίο όχι μόνο θα ήταν κατάλληλο να διασφαλίσει ισόρροπη κατανομή της φορολογικής εξουσίας μεταξύ των κρατών μελών, αλλά θα έθιγε την ελευθερία εγκαταστάσεως σε μικρότερο βαθμό απ' ό,τι η άμεση είσπραξη του σχετικού φόρου.

Το Δικαστήριο ερμήνευσε επίσης τους κανόνες της Συνθήκης περί της ελευθερίας εγκαταστάσεως και περί της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών στο πλαίσιο του καθορισμού του ύψους των αμοιβών των δικηγόρων.

Στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Ιταλίας* (απόφαση της 29ης Μαρτίου 2011, C-565/08), η Επιτροπή προσήψε στην Ιταλική Δημοκρατία ότι θέσπισε, κατά παράβαση των άρθρων 43 ΕΚ και 49 ΕΚ (νυν άρθρων 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ), διατάξεις με τις οποίες επιβαλλόταν στους δικηγόρους η υποχρέωση να τηρούν ανώτατα όρια κατά τον καθορισμό των αμοιβών τους. Το Δικαστήριο απέρριψε τα επιχειρήματα της Επιτροπής και κατέληξε ότι η Ιταλική Δημοκρατία δεν είχε παραβεί τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 43 ΕΚ (νυν άρθρο 49 ΣΛΕΕ) και 49 ΕΚ (νυν άρθρο 56 ΣΛΕΕ), δεδομένου ότι η οικεία ρύθμιση, με τον τρόπο που συντάχθηκε, δεν θίγει την πρόσβαση, υπό κανονικούς και αποτελεσματικούς όρους ανταγωνισμού, στην αγορά των υπηρεσιών των δικηγόρων. Κατά το Δικαστήριο, τούτο συμβαίνει διότι το σχετικό καθεστώς χαρακτηρίζεται από μια ευελιξία η οποία καθιστά δυνατή την προσήκουσα αμοιβή κάθε είδους υπηρεσίας που παρέχεται από τους δικηγόρους, δεδομένου ότι επιτρέπεται, υπό ορισμένες συνθήκες, η προσαύξηση των αμοιβών έως το διπλάσιο ή το τετραπλάσιο και πλέον των εφαρμοστέων ανωτάτων ορίων, ενώ επίσης, σε πολλές περιπτώσεις, οι δικηγόροι είναι ελεύθεροι να συνάψουν ειδική συμφωνία με τον πελάτη τους προκειμένου να προσδιορίσουν το ύψος της αμοιβής τους. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η ύπαρξη περιορισμού κατά την έννοια της Συνθήκης δεν μπορεί να συναχθεί απλώς και μόνον από το γεγονός ότι δικηγόροι που είναι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη πλην του κράτους μέλους υποδοχής θα πρέπει, κατά τον υπολογισμό των αμοιβών τους για υπηρεσίες που παρέχουν στο τελευταίο αυτό κράτος, να εξοικειωθούν με τους εκεί εφαρμοστέους κανόνες, αλλά πρέπει να στηρίζεται στη διαπίστωση ότι ένα τέτοιο καθεστώς παρακωλύει την πρόσβαση των δικηγόρων που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη στην αγορά του κράτους μέλους υποδοχής.

Όσον αφορά την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, το Δικαστήριο εξέδωσε πολλές σημαντικές αποφάσεις σε ένα ευρύ φάσμα τομέων, όπως οι ραδιοτηλεοπτικές υπηρεσίες, τα τυχερά παίγνια, οι δραστηριότητες των νομικών πραγματογνωμόνων, η δημόσια υγεία και η εμπορική επικοινωνία. Στις υποθέσεις αυτές, το Δικαστήριο κλήθηκε είτε να ερμηνεύσει την αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών όπως καθιερώνεται στη Συνθήκη είτε να ερμηνεύσει κάποια οδηγία σχετική με την εφαρμογή της ως άνω αρχής σε συγκεκριμένο τομέα.

Στο πλαίσιο της σχετικής με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ νομολογίας, χρήζει, πρώτον, μνείας η απόφαση *Football Association Premier League κ.λπ.* (απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-403/08 και C-429/08), η οποία αφορά, αφενός, το αποκλειστικό δικαίωμα που παρέχεται επί εδαφικής βάσεως σε ορισμένους ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς να μεταδίδουν απευθείας ποδοσφαιρικούς αγώνες και, αφετέρου, την πρακτική ορισμένων ιδιοκτητών καφέ-εστιατορίων να χρησιμοποιούν κάρτες αποκωδικοποίησης αλλοδαπής προελεύσεως προς καταστρατήγηση αυτών των ρητρών περί αποκλειστικότητας. Κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 56 ΣΛΕΕ αποκλείει την εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως η οποία προβλέπει ότι είναι παράνομη η εισαγωγή, η πώληση και η χρήση στο οικείο κράτος μέλος συσκευών αποκωδικοποίησης αλλοδαπής προελεύσεως που καθιστούν δυνατή την πρόσβαση σε κωδικοποιημένη υπηρεσία δορυφορικής ραδιοτηλεοπτικής μεταδόσεως προερχόμενης από άλλο κράτος μέλος και περιέχουσας προγράμματα τα οποία προστατεύονται από τη ρύθμιση του πρώτου αυτού κράτους. Ειδικότερα, τέτοιος περιορισμός δεν είναι δυνατό να δικαιολογηθεί από τον σκοπό της προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Το Δικαστήριο αναγνώρισε, βέβαια, ότι οι αθλητικές εκδηλώσεις έχουν καθ' εαυτές μοναδικό και, ως εκ τούτου, πρωτότυπο χαρακτήρα, ικανό να τις αναγάγει σε αντικείμενα που χρήζουν προστασίας ανάλογης με εκείνη που καλύπτει τα έργα. Ωστόσο, εφόσον προς διαφύλαξη των δικαιωμάτων που αποτελούν το ειδικό αντικείμενο της οικείας πνευματικής ιδιοκτησίας πρέπει να εξασφαλίζεται στους δικαιούχους των σχετικών δικαιωμάτων απλώς και μόνον εύλογη, και όχι η υψηλότερη δυνατή, αμοιβή για την εμπορική εκμετάλλευση των προστατευόμενων έργων, η διαφύλαξη αυτή διασφαλίζεται όταν η λήψη δορυφορικής ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής είναι αδύνατη χωρίς συσκευή αποκωδικοποίησης και, κατά συνέπεια, είναι δυνατό να υπολογιστεί, με ιδιαίτερα υψηλό βαθμό ακρίβειας, το σύνολο των τηλεθεατών που απαρτίζουν το πραγματικό και το δυνητικό κοινό της οικείας εκπομπής, άρα και ο αριθμός των τηλεθεατών οι οποίοι κατοικούν

εντός και εκτός του κράτους μέλους της εκπομπής αντιστοίχως. Εξάλλου, το πρόσθετο τίμημα το οποίο καταβάλλουν οι ραδιοτηλεοπτικοί οργανισμοί σε αντάλλαγμα για την αναγνώριση εδαφικής αποκλειστικότητας είναι πιθανό να οδηγήσει σε τεχνητές διαφορές των τιμών στις στεγανοποιημένες εθνικές αγορές. Κατά το Δικαστήριο, όμως, αυτή η στεγανοποίηση και η επακόλουθη τεχνητή διαφοροποίηση των τιμών δεν συμβιβάζονται με τον βασικό σκοπό της Συνθήκης, ήτοι την πραγμάτωση της εσωτερικής αγοράς.

Επισημαίνεται, στη συνέχεια, η απόφαση *Dickinger και Ömer* (απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2011, C-347/09), η οποία επιβεβαιώνει και αποσαφηνίζει τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με το μονοπώλιο στην εκμετάλλευση των τυχηρών παιγνίων. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, συγκεκριμένα, ότι, ναι μεν το μονοπώλιο επί των τυχηρών παιγνίων συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, πλην όμως ο περιορισμός αυτός ενδέχεται να δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, όπως ο σκοπός της διασφάλισης ιδιαιτέρως υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών, ζήτημα που οφείλει να ελέγξει το εθνικό δικαστήριο. Όσον αφορά, ειδικότερα, τη δυνατότητα του κατόχου του μονοπωλίου να εφαρμόσει επεκτατική εμπορική πολιτική, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, προκειμένου να είναι συνεπής με τον σκοπό της καταστολής της εγκληματικότητας και του περιορισμού των ευκαιριών συμμετοχής σε παίγνια, μια εθνική ρύθμιση η οποία καθιερώνει μονοπώλιο επί των τυχηρών παιγνίων, παρέχοντας ταυτόχρονα στον κάτοχό του αυτή τη δυνατότητα, πρέπει, αφενός, να στηρίζεται στη διαπίστωση ότι τόσο οι εγκληματικές και οι ενέχουσες απάτη δραστηριότητες που σχετίζονται με τα τυχερά παίγνια όσο και η εξάρτηση από τα εν λόγω παίγνια αποτελούν, εντός του εδάφους του οικείου κράτους μέλους, πρόβλημα το οποίο θα ήταν δυνατό να αντιμετωπιστεί με την επέκταση των εγκεκριμένων και νομοθετικώς ρυθμιζόμενων δραστηριοτήτων και, αφετέρου, να επιτρέπει τη διαφήμιση μόνον εφόσον είναι λελογισμένη και περιορίζεται αυστηρώς σε ό,τι απαιτείται προκειμένου να κατευθυνθούν οι καταναλωτές προς τα ελεγχόμενα δίκτυα παιγνίων. Προς επίτευξη του σκοπού του προσανατολισμού των καταναλωτών στα ελεγχόμενα δίκτυα παιγνίων, οι επιχειρήσεις που ασκούν δραστηριότητες κατόπιν άδειας πρέπει να προσφέρουν μια αξιόπιστη και, ταυτοχρόνως, ελκυστική εναλλακτική επιλογή σε σχέση με τα παράνομα παίγνια, τούτο δε συνεπάγεται, ενδεχομένως, την προσφορά ευρέος φάσματος παιγνίων, την εκτεταμένη προβολή των δραστηριοτήτων τους μέσω της διαφήμισης και τη χρησιμοποίηση σύγχρονων μεθόδων διανομής. Ως προς το συγκεκριμένο σημείο, το Δικαστήριο τόνισε, πάντως, ότι αυτή η λελογισμένη και αυστηρώς περιορισμένη χρήση της διαφήμισης δεν θα πρέπει να αποσκοπεί στην ενίσχυση της φυσικής ροής των καταναλωτών προς τα παίγνια με αποτέλεσμα την ενθάρρυνση της συμμετοχής τους σε αυτά, όπως θα συνέβαινε ιδίως αν η διαφήμιση παρουσίαζε τα παίγνια ως κάτι το φυσιολογικό ή προέβαλλε μια θετική εικόνα με έμφαση στο γεγονός ότι τα πραγματοποιούμενα έσοδα προορίζονται για δραστηριότητες γενικού συμφέροντος, ή ακόμα αν αύξανε την ελκτική τους δύναμη μέσω μηνυμάτων υποσχόμενων σημαντικά κέρδη.

Το Δικαστήριο είχε επίσης την ευκαιρία, στην απόφασή του *Peñarroja Fa* (απόφαση της 17ης Μαρτίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-372/09 και C-373/09), να ασχοληθεί με το ζήτημα των σχετικών με επαγγελματικά προσόντα προϋποθέσεων τις οποίες οφείλουν να πληρούν οι δικαστικοί πραγματογνώμονες που προτίθενται να ασκήσουν τις δραστηριότητές τους στον τομέα της μετάφρασης. Σε απάντηση πλειόνων προδικαστικών ερωτημάτων που υπέβαλε το γαλλικό Cour de cassation, το Δικαστήριο διαπίστωσε, κατ' αρχάς, ότι οι δραστηριότητες των δικαστικών πραγματογνωμόνων στον τομέα της μεταφράσεως δεν συνιστούν συμμετοχή στην άσκηση δημόσιας εξουσίας κατά την έννοια του άρθρου 45, πρώτο εδάφιο, ΕΚ (νυν άρθρο 51, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ), δεδομένου ότι οι μεταφράσεις τις οποίες πραγματοποιούν αυτοί οι πραγματογνώμονες έχουν απλώς και μόνον βοηθητικό χαρακτήρα και δεν επηρεάζουν ούτε στο ελάχιστο την κρίση της δικαστικής αρχής και την ανεξάρτητη άσκηση της δικαστικής εξουσίας. Το Δικαστήριο έκρινε, στη συνέχεια, ότι το άρθρο 49 ΕΚ (νυν άρθρο 56 ΣΛΕΕ) απαγορεύει εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας η εγγραφή σε πίνακα δικαστικών πραγματογνωμόνων-μεταφραστών εξαρτάται από τη συνδρομή ορισμένων προσόντων, χωρίς να μπορούν οι ενδιαφερόμενοι να λάβουν γνώση του σκεπτικού

της αποφάσεως που τους αφορά και χωρίς να επιτρέπεται η άσκηση, κατά της αποφάσεως αυτής, αποτελεσματικού ένδικου βοηθήματος, ώστε να καθίσταται δυνατός ο έλεγχος της νομιμότητάς της, ιδίως δε του ζητήματος αν πληρούται η απορρέουσα από το δίκαιο της Ένωσης απαίτηση να λαμβάνονται δεόντως υπόψη τα προσόντα τους που αποκτήθηκαν και αναγνωρίστηκαν σε άλλα κράτη μέλη. Ομοίως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 49 ΕΚ (νυν άρθρο 56 ΣΛΕΕ) απαγορεύει επιβαλλόμενη εκ του νόμου απαίτηση να μην περιλαμβάνεται σε εθνικό πίνακα δικαστικώνπραγματογνωμόνων με την ιδιότητα του μεταφραστή οποιοδήποτε πρόσωπο το οποίο δεν έχει εγγραφεί επί τρία διαδοχικά έτη σε πίνακα δικαστικώνπραγματογνωμόνων καταρτιζόμενο από εφετείο, εφόσον αποδεικνύεται ότι μια τέτοια απαίτηση έχει ως αποτέλεσμα, στο πλαίσιο της εξετάσεως αιτήσεως προσώπου που προέρχεται από άλλο κράτος μέλος και δεν πληροί την ως άνω προϋπόθεση περί εγγραφής, να μην είναι δυνατό να ληφθούν δεόντως υπόψη τα αποκτηθέντα και αναγνωρισμένα σε άλλο κράτος μέλος προσόντα του εν λόγω προσώπου, προκειμένου να προσδιοριστεί εάν και σε ποιο βαθμό μπορούν αυτά να αντιστοιχούν στις ικανότητες που αναμένονται συνήθως από πρόσωπο το οποίο έχει εγγραφεί επί τρία διαδοχικά έτη σε πίνακα καταρτιζόμενο από εφετείο. Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι απόκειται στις εθνικές αρχές να μεριμνούν ιδίως ώστε τα προσόντα που αποκτήθηκαν σε άλλα κράτη μέλη να αναγνωρίζονται όπως πρέπει και να λαμβάνονται δεόντως υπόψη.

Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η απόφαση *Επιτροπή κατά Λουξεμβούργου* (απόφαση της 27ης Ιανουαρίου 2011, C-490/09), σχετική με λουξεμβουργιανή ρύθμιση που απέκλειε την επιστροφή των εξόδων για αναλύσεις και εξετάσεις ιατρικής βιολογίας οι οποίες πραγματοποιούνται σε άλλα κράτη μέλη. Με την ως άνω απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, παραλείποντας να προβλέψει, στο πλαίσιο της εθνικής του ρυθμίσεως περί κοινωνικής ασφαλίσεως, τη δυνατότητα καλύψεως των εξόδων αυτών υπό τη μορφή της επιστροφής τους στον ασφαλισμένο, αλλά προβλέποντας μόνον την απευθείας κάλυψή τους από τα ταμεία ασφαλίσεως ασθενείας, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 49 ΕΚ (νυν άρθρο 56 ΣΛΕΕ). Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο κατέληξε ότι η ως άνω ρύθμιση, στο μέτρο που η εφαρμογή της συνεπάγεται στην πράξη τον αποκλεισμό της δυνατότητας καλύψεως των εξόδων για τις εργαστηριακές αναλύσεις και εξετάσεις τις οποίες πραγματοποιούν σχεδόν όλοι, αν όχι όλοι, οι επαγγελματίες του ιατρικού τομέα που είναι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη, εκτός του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου, αποθαρρύνει, ή ακόμα και εμποδίζει, τους υπαγόμενους στην κοινωνική ασφάλιση του εν λόγω κράτους μέλους να απευθύνονται στους επαγγελματίες αυτούς και αποτελεί, τόσο για τους ασφαλισμένους όσο και για τους ως άνω επαγγελματίες, εμπόδιο στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών.

Μεταξύ των υποθέσεων που αφορούσαν συγκεκριμένη οδηγία ξεχωρίζει, κατ' αρχάς, η απόφαση *Société fiduciaire nationale d'expertise comptable* (απόφαση της 5ης Απριλίου 2011, C-119/09), σχετικά με την ερμηνεία της οδηγίας 2006/123²³. Στην υπόθεση αυτή, το γαλλικό Conseil d'État υπέβαλε ερώτημα όσον αφορά τη δυνατότητα των κρατών μελών να απαγορεύουν γενικώς στα πρόσωπα που ασκούν νομοθετικώς ρυθμιζόμενο επάγγελμα —όπως στους ορκωτούς λογιστές— να προβαίνουν σε αυτόκλητη προσέγγιση πελατών. Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η έννοια εμπορική επικοινωνία, όπως ορίζεται στο άρθρο 4, σημείο 12, της οδηγίας 2006/123, δεν καλύπτει μόνον την κλασική διαφήμιση, αλλά και άλλες επίσης μορφές διαφημίσεως και ανακοινώσεως πληροφοριών με τις οποίες επιδιώκεται η προσέλκυση νέων πελατών. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η απαγόρευση κάθε αυτόκλητης προσεγγίσεως πελατών, ανεξαρτήτως της μορφής της, του περιεχομένου της και των χρησιμοποιούμενων μέσων, η οποία καταλαμβάνει όλα τα μέσα επικοινωνίας που καθιστούν δυνατή τη χρησιμοποίηση αυτού του είδους εμπορικής επικοινωνίας, πρέπει να θεωρηθεί ως απόλυτη απαγόρευση εμπορικής επικοινωνίας, μη επιτρεπόμενη από το

²³ Οδηγία 2006/123/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά (ΕΕ L 376, σ. 36).

άρθρο 24, παράγραφος 1, της οδηγίας 2006/123. Το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι, εφόσον απαγορεύει απολύτως μια μορφή εμπορικής επικοινωνίας και εμπίπτει, για τον λόγο αυτό, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 24, παράγραφος 1, της οδηγίας 2006/123, η οικεία εθνική ρύθμιση είναι ασύμβατη προς την ως άνω οδηγία και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 24, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας, ακόμη και αν δεν εισάγει διακρίσεις, στηρίζεται σε επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος και συνάδει με την αρχή της αναλογικότητας.

Στον τομέα των ραδιοτηλεοπτικών μεταδόσεων, θα γίνει ευθύς αμέσως αναφορά στην απόφαση *Mesopotamia Broadcast και Roj TV* (απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-244/10 και C-245/10). Με την εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 22α της οδηγίας 89/552²⁴, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 97/36, το οποίο προβλέπει ότι τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε οι εκπομπές να μην περιλαμβάνουν καμία «παρότρυνση σε μίσος λόγω διαφορών φυλής, φύλου, θρησκείας ή ιθαγένειας», πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι καλύπτει πραγματικά περιστατικά που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής ενός κανόνα εθνικού δικαίου απαγορεύοντος την υπονόμηση της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ των λαών. Κατά το Δικαστήριο, το άρθρο αυτό δεν εμποδίζει κράτος μέλος να λαμβάνει μέτρα, κατ'εφαρμογή γενικών νομοθετικών διατάξεων, όπως ο νόμος περί σωματείων, κατά ραδιοτηλεοπτικού οργανισμού εγκατεστημένου εντός άλλου κράτους μέλους, με την αιτιολογία ότι οι δραστηριότητες και οι σκοποί του εν λόγω οργανισμού αντιβαίνουν στην απαγόρευση της υπονόμησης της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ των λαών, αρκεί να προκύπτει από τον έλεγχο τον οποίο ασκεί ο εθνικός δικαστής ότι τα μέτρα αυτά δεν παρακωλύουν αυτή καθ'εαυτήν την αναμετάδοση, στο έδαφος του κράτους μέλους λήψης, των ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών που ο οικείος οργανισμός πραγματοποιεί από άλλο κράτος μέλος.

Στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων χρήζουν ιδιαίτερης μνείας δύο αποφάσεις. Πρώτον, η απόφαση *Τόκη* (απόφαση της 5ης Απριλίου 2011, C-424/09), σχετικά με την ερμηνεία της οδηγίας 89/48²⁵. Στην υπόθεση αυτή, δεν επιτράπηκε σε Ελληνίδα υπήκοο, που είχε αποκτήσει στο Ηνωμένο Βασίλειο πανεπιστημιακό δίπλωμα στον τομέα της μηχανικής περιβάλλοντος, να ασκήσει το νομοθετικώς ρυθμιζόμενο στην Ελλάδα επάγγελμα του μηχανικού, με την αιτιολογία ότι δεν ήταν πλήρες μέλος του Engineering Council, ενός βρετανικού οργανισμού ιδιωτικού δικαίου, στον οποίο καίτοι αναφέρεται ρητώς η οδηγία 89/48, εντούτοις η ιδιότητα του μέλους του δεν αποτελεί προϋπόθεση της ασκήσεως του νομοθετικώς ρυθμιζόμενου στο Ηνωμένο Βασίλειο επαγγέλματος του μηχανικού. Το Δικαστήριο διευκρίνισε, κατ'αρχάς, ότι ο μηχανισμός αναγνώρισης, τον οποίο προβλέπει το άρθρο 3, πρώτο εδάφιο, στοιχείο β', της οδηγίας 89/48, τυγχάνει εφαρμογής ανεξαρτήτως αν ο ενδιαφερόμενος είναι πλήρες μέλος της οικείας ενώσεως ή του οικείου οργανισμού. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η επαγγελματική πείρα στην οποία στηρίζει ο ενδιαφερόμενος την αίτηση που υποβάλλει για να του επιτραπεί να ασκήσει επάγγελμα που ρυθμίζεται νομοθετικώς στο κράτος μέλος υποδοχής πρέπει να πληροί τις ακόλουθες τρεις προϋποθέσεις: 1) η προβαλλόμενη πείρα πρέπει να αφορά εργασία υπό καθεστώς πλήρους απασχολήσεως επί τουλάχιστον δύο έτη κατά τη διάρκεια των δέκα προηγούμενων ετών, 2) η εν λόγω εργασία πρέπει να συνίσταται στη σταθερή και τακτική άσκηση δέσμης επαγγελματικών δραστηριοτήτων οι οποίες να προσιδιάζουν στο οικείο επάγγελμα εντός του κράτους μέλους προελεύσεως, χωρίς να

²⁴ Οδηγία 89/552/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 3ης Οκτωβρίου 1989, για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την άσκηση τηλεοπτικών δραστηριοτήτων (ΕΕ L 298, σ. 23), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 97/36/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Ιουνίου 1997 (ΕΕ L 202, σ. 60).

²⁵ Οδηγία 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών (ΕΕ 1989, L 19, σ. 16), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2001/19/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Μαΐου 2001 (ΕΕ L 206, σ. 1).

απαιτείται η εργασία αυτή να καλύπτει το σύνολο των ως άνω δραστηριοτήτων, και 3) το επάγγελμα, όπως ασκείται συνήθως εντός του κράτους μέλους προελεύσεως, πρέπει να είναι ισοδύναμο, ως προς τις δραστηριότητες που καλύπτει, προς εκείνο για την άσκηση του οποίου ζητήθηκε άδεια εντός του κράτους μέλους υποδοχής.

Δεύτερον, επισημαίνεται η απόφαση *Casteels* (απόφαση της 10ης Μαρτίου 2011, C-379/09), η οποία αφορούσε τη διατήρηση των δικαιωμάτων διακινούμενου εργαζομένου σε συμπληρωματικές συνταξιοδοτικές παροχές. Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 45 ΣΛΕΕ δεν επιτρέπει, στο πλαίσιο της υποχρεωτικής εφαρμογής μιας συλλογικής συμβάσεως εργασίας, να μη λαμβάνονται υπόψη, κατά τον υπολογισμό της απαιτούμενης χρονικής περιόδου για τη θεμελίωση οριστικών δικαιωμάτων σε συμπληρωματικές συνταξιοδοτικές παροχές σε κράτος μέλος, τα έτη υπηρεσίας που συμπλήρωσε πρόσωπο το οποίο εργαζόταν για τον ίδιο εργοδότη σε έδρες εκμεταλλεύσεως της επιχειρήσεώς του ευρισκόμενες σε διάφορα κράτη μέλη, δυνάμει μίας συνολικής συμβάσεως εργασίας. Το άρθρο αυτό δεν επιτρέπει επίσης να θεωρείται ότι ο εργαζόμενος ο οποίος μετατέθηκε από έδρα εκμεταλλεύσεως της επιχειρήσεως του εργοδότη του ευρισκόμενη σε ένα κράτος μέλος προς έδρα εκμεταλλεύσεως της επιχειρήσεως του ίδιου εργοδότη σε άλλο κράτος μέλος εγκατέλειψε αυτοβούλως τον εργοδότη αυτόν. Επιπροσθέτως, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το άρθρο 48 ΣΛΕΕ δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα το οποίο να μπορεί να επικαλεστεί ιδιώτης έναντι εργοδότη του ιδιωτικού τομέα στο πλαίσιο διαφοράς ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων αποτέλεσε το αντικείμενο πολλών αποφάσεων επί φορολογικών υποθέσεων. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει, πρώτον, η απόφαση *Επιτροπή κατά Αυστρίας* (απόφαση της 16ης Ιουνίου 2011, C-10/10), με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι κράτος μέλος το οποίο αναγνωρίζει τη δυνατότητα εκπτώσεως από τον φόρο των χορηγιών προς οργανισμούς που ασκούν ερευνητική και διδακτική δραστηριότητα μόνον όταν αυτοί έχουν την έδρα τους στην ημεδαπή παραβαίνει τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 56 ΕΚ (νυν άρθρο 63 ΣΛΕΕ) και από το άρθρο 40 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο. Κατά το Δικαστήριο, ένα κριτήριο διακρίσεως των υποκειμένων στον φόρο, το οποίο συνδέεται αποκλειστικώς με την έδρα του δικαιούχου της χορηγίας, δεν δύναται εξ ορισμού να αποτελέσει βάσιμο κριτήριο για να εκτιμηθεί αν οι οικείες καταστάσεις μπορούν αντικειμενικώς να συγκριθούν, ούτε, ως εκ τούτου, για να αποδειχθεί ότι αντικειμενικώς διαφέρουν μεταξύ τους. Επιπλέον, μολονότι η προαγωγή της έρευνας και της αναπτύξεως μπορεί όντως να συνιστά επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος, εθνική ρύθμιση η οποία παρέχει το πλεονέκτημα της πιστώσεως φόρου κατ' αποκλειστικότητα στις ερευνητικές δραστηριότητες που ασκούνται εντός του οικείου κράτους μέλους αντιβαίνει ευθέως στον σκοπό τον οποίο επιδιώκει η πολιτική της Ένωσης στον τομέα της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης. Πράγματι, κατά το άρθρο 163, παράγραφος 2, ΕΚ, η πολιτική αυτή, καθόσον έχει ως σκοπό, μεταξύ άλλων, την εξάλειψη τυχόν φορολογικών εμποδίων στη συνεργασία στον τομέα της έρευνας, δεν μπορεί να εφαρμοστεί μέσω της προωθήσεως της έρευνας και της ανάπτυξης σε εθνική κλίμακα.

Αξιομνημόνευτη είναι, δεύτερον, και η απόφαση *Schröder* (απόφαση της 31ης Μαρτίου 2011, C-450/09), στην οποία το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 63 ΣΛΕΕ απαγορεύει ρύθμιση κράτους μέλους δυνάμει της οποίας ο κάτοικος ημεδαπής δύναται να εκπίπτει την πρόσοδο που καταβάλλει σε γονέα ο οποίος του μεταβίβασε ακίνητα ευρισκόμενα στο εσωτερικό του κράτους αυτού από το εισόδημα που πραγματοποιεί από την εκμίσθωση των ακινήτων αυτών, ενώ ο κάτοικος αλλοδαπής δεν έχει τέτοια δυνατότητα, εφόσον η υποχρέωση καταβολής της προσόδου απορρέει από τη μεταβίβαση των ακινήτων αυτών. Το Δικαστήριο υπογράμμισε, συναφώς, ότι εφόσον η υποχρέωση του φορολογούμενου που είναι κάτοικος αλλοδαπής να καταβάλλει πρόσοδο στον γονέα του απορρέει από τη μεταβίβαση σε αυτόν ακινήτων ευρισκόμενων στο οικείο κράτος μέλος, η ως άνω πρόσοδος συνιστά δαπάνη άμεσα συνδεόμενη με την εκμετάλλευση των εν λόγω ακινήτων, οπότε ο ενδιαφερόμενος βρίσκεται, από την άποψη αυτή, σε κατάσταση παρόμοια

με εκείνη του φορολογούμενου που είναι κάτοικος ημεδαπής. Υπό τις συνθήκες αυτές, εθνική ρύθμιση στον τομέα της φορολογίας εισοδήματος, βάσει της οποίας οι κάτοικοι αλλοδαπής, σε αντίθεση προς τους κατοίκους ημεδαπής, δεν έχουν δικαίωμα εκπτώσεως τέτοιας δαπάνης αντιβαίνει στο άρθρο 63 ΣΛΕΕ, εφόσον δεν μπορεί να δικαιολογηθεί βασίμως.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι η υπόθεση *Stewart* (απόφαση της 21ης Ιουλίου 2011, C-503/09) έδωσε στο Δικαστήριο την αφορμή να αποφανθεί, στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης των διακινούμενων εργαζομένων, επί της φύσεως μιας βραχυχρόνιας παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία νεαρών ατόμων με ειδικές ανάγκες και να εξετάσει την προϋπόθεση της συνήθους διαμονής στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους, η οποία επιβαλλόταν προς χορήγηση της ως άνω παροχής. Από την ως άνω απόφαση προκύπτει, αφενός, ότι η βραχυχρόνια παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία νεαρών ατόμων με ειδικές ανάγκες αποτελεί παροχή αναπηρίας κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 ²⁶ εφόσον, κατά την υποβολή της σχετικής αιτήσεως, δεν αμφισβητείται ότι ο αιτών πάσχει από μόνιμη ή μακροχρόνια αναπηρία, δεδομένου ότι η εν λόγω παροχή συνδέεται άμεσα, σε μια τέτοια κατάσταση, με τον κίνδυνο αναπηρίας στον οποίο αναφέρεται η διάταξη αυτή, και, αφετέρου, ότι το άρθρο 10, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 1408/71 απαγορεύει σε κράτος μέλος να εξαρτά τη χορήγηση βραχυχρόνιας παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία νεαρών ατόμων με ειδικές ανάγκες, η οποία θεωρείται παροχή αναπηρίας, από προϋπόθεση συνήθους διαμονής του αιτούντος στο έδαφός του.

Προσέγγιση των νομοθεσιών

Η νομολογία στον τομέα της προσεγγίσεως των νομοθεσιών, για μία ακόμη φορά πλούσια, κινείται προς διάφορες κατευθύνσεις, κατ' αντανάκλαση προς τη νομοθετική δράση στην οποία ανάγεται.

Όσον αφορά την προστασία των καταναλωτών, το Δικαστήριο ερμήνευσε, με την απόφαση *Gebr. Weber και Putz* (απόφαση της 16ης Ιουνίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-65/09 και C-87/09), το άρθρο 3, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας 1999/44 σχετικά με ορισμένες πτυχές της πώλησης και των εγγυήσεων καταναλωτικών αγαθών ²⁷, το οποίο προβλέπει, σε περίπτωση που το παραδοθέν προϊόν δεν είναι σύμφωνο προς τους όρους της συμβάσεως, δικαίωμα του καταναλωτή να απαιτήσει από τον πωλητή δωρεάν αποκατάσταση ή αντικατάστασή του. Ειδικότερα, το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει σε δύο ερωτήματα: πρώτον, αν η δωρεάν αντικατάσταση περιλαμβάνει την απομάκρυνση του ελαττωματικού πράγματος και την εγκατάσταση του νέου πράγματος και, δεύτερον, αν ο πωλητής δύναται να αρνηθεί να αναλάβει το δυσανάλογα υψηλό κόστος της αντικαταστάσεως, σε περίπτωση που δεν υφίσταται άλλος τρόπος επανορθώσεως.

Με την απάντησή του στο πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η υποχρέωση του πωλητή να εξασφαλίσει δωρεάν τη συμμόρφωση του πράγματος προς τους όρους της συμβάσεως αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της προστασίας που διασφαλίζει στον καταναλωτή η εν λόγω οδηγία. Έτσι, στηριζόμενο στον σκοπό της οδηγίας αυτής, ο οποίος έγκειται στη διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών, το Δικαστήριο κατέληξε ότι το άρθρο 3, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας 1999/44 έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση αποκαταστάσεως της συμμόρφωσης του

²⁶ Κανονισμός (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στους μισθωτούς και τις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 73), όπως τροποποιήθηκε και ενημερώθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 118/97 του Συμβουλίου, της 2ας Δεκεμβρίου 1996 (ΕΕ 1997, L 28, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 647/2005 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Απριλίου 2005 (ΕΕ L 117, σ. 1)

²⁷ Οδηγία 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Μαΐου 1999, σχετικά με ορισμένες πτυχές της πώλησης και των εγγυήσεων καταναλωτικών αγαθών (ΕΕ L 171, σ. 12).

καταναλωτικού αγαθού προς τους όρους της συμβάσεως μέσω αντικαταστάσεώς του, ο πωλητής υποχρεούται είτε να προβεί στην απομάκρυνση του μη σύμφωνου προς τη σύμβαση πράγματος το οποίο ο καταναλωτής είχε εγκαταστήσει καλόπιστα, πριν από την εμφάνιση του ελαττώματος και σύμφωνα με τη φύση και την προοριζόμενη χρήση του, και στην εγκατάσταση του νέου, απαλλαγμένου ελαττωμάτων, πράγματος είτε να φέρει τα αναγκαία έξοδα για την ως άνω απομάκρυνση και την εγκατάσταση του νέου, απαλλαγμένου ελαττωμάτων, πράγματος. Το Δικαστήριο διευκρίνισε περαιτέρω ότι η εν λόγω υποχρέωση του πωλητή υφίσταται ανεξαρτήτως του ζητήματος αν αυτός όφειλε, βάσει της συμβάσεως πωλήσεως, να εγκαταστήσει το αρχικώς αγορασθέν καταναλωτικό αγαθό.

Επί του δευτέρου ερωτήματος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι αντιβαίνει στο άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας εθνική νομοθεσία κατά την οποία ο πωλητής μπορεί να αρνηθεί την αντικατάσταση μη σύμφωνου προς τη σύμβαση πράγματος με το αιτιολογικό ότι η αντικατάσταση αυτή συνεπάγεται για τον ίδιο, λόγω της υποχρεώσεώς του να προβεί στην απομάκρυνση του πράγματος από το σημείο στο οποίο είχε τοποθετηθεί και στην εγκατάσταση του νέου, απαλλαγμένου ελαττωμάτων, πράγματος, δυσανάλογη οικονομική επιβάρυνση σε σχέση τόσο με την αξία που θα είχε το πράγμα αν ανταποκρινόταν στους όρους της συμβάσεως όσο και με τον βαθμό παρεκκλίσεώς του από αυτούς. Πάντως, το Δικαστήριο δέχθηκε επίσης ότι, προς επίτευξη μιας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των συμφερόντων του καταναλωτή και του πωλητή, η ως άνω διάταξη δεν αποκλείει τη δυνατότητα να περιοριστεί, στην περίπτωση αυτή, το δικαίωμα του καταναλωτή για την εκ μέρους του πωλητή απόδοση των εξόδων απομακρύνσεως του ελαττωματικού πράγματος και εγκαταστάσεως του νέου πράγματος στην απόδοση εύλογου ποσού, υπολογιζόμενου βάσει των κριτηρίων που θέτει αυτή η απόφαση.

Στον τομέα της ευθύνης από ελαττωματικά προϊόντα, επισημαίνεται η υπόθεση *Dutruieux* (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, C-495/10), στην οποία ζητήθηκε από το Δικαστήριο, με προδικαστικό ερώτημα περί ερμηνείας διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, να διευκρινίσει εκ νέου ²⁸ το εύρος της εναρμονίσεως που επιχειρείται με την οδηγία 85/374 ²⁹. Εν προκειμένω, το υποβληθέν ερώτημα αφορούσε κατ' ουσίαν το ζήτημα αν η ως άνω οδηγία απαγορεύει τη διατήρηση σε ισχύ του γαλλικού συστήματος που προβλέπει την ευθύνη άνευ υπαιτιότητας των δημόσιων νοσηλευτικών ιδρυμάτων έναντι των ασθενών τους για ζημιές προκληθείσες από τη χρήση ελαττωματικής συσκευής ή ελαττωματικού προϊόντος στο πλαίσιο της παροχής υπηρεσιών περιθάλψεως.

Αρχικά, το Δικαστήριο υπενθύμισε τη νομολογία του σχετικά με το εύρος και τον βαθμό εναρμονίσεως που πραγματοποιείται με την οδηγία 85/374, επιβεβαιώνοντας ότι αυτή επιδιώκει, ως προς όλα τα θέματα τα οποία ρυθμίζει, πλήρη ³⁰ και εξαντλητική ³¹ εναρμόνιση. Κατόπιν της διευκρινίσεως αυτής, για να προσδιοριστεί αν αντιβαίνει στην εν λόγω οδηγία ένα συγκεκριμένο εθνικό καθεστώς ευθύνης, πρέπει να διαπιστωθεί κατ' αρχάς αν το οικείο σύστημα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της. Οι δικαστές προχώρησαν επομένως, αμέσως μετά την ως άνω υπόμνηση, στην εξέταση των ορίων του τομέα που καλύπτει η οδηγία σε σχέση με τον κύκλο των προσώπων των οποίων

²⁸ Βλ. απόφαση της 4ης Ιουνίου 2009, C-285/08, *Moteurs Leroy Somer* (Συλλογή 2009, σ. I-4733).

²⁹ Οδηγία 85/374/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 25ης Ιουλίου 1985, για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων, όπως έχει τροποποιηθεί με την οδηγία 1999/34/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Μαΐου 1999 (ΕΕ L 210, σ. 29).

³⁰ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, C-52/00, *Επιτροπή κατά Γαλλίας* (Συλλογή 2002, σ. I-3827, σκέψη 24), απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, C-154/00, *Επιτροπή κατά Ελλάδας* (Συλλογή 2002, σ. I-3879, σκέψη 20), και απόφαση της 10ης Ιανουαρίου 2006, C-402/03, *Skon και Bilka* (Συλλογή 2006, σ. I-199, σκέψη 23).

³¹ Προαναφερθείσα απόφαση *Moteurs Leroy Somer* (σκέψεις 24 και 25).

μπορεί να στοιχειοθετηθεί ευθύνη δυνάμει του θεσπιζόμενου με την εν λόγω οδηγία καθεστώτος ευθύνης. Κατά το Δικαστήριο, ο κύκλος αυτός, ο οποίος περιλαμβάνει, όπως προβλέπει το άρθρο 3 της οδηγίας, τον παραγωγό, τον εισαγωγέα του προϊόντος στην Ένωση και τον προμηθευτή, εφόσον είναι αδύνατο να προσδιοριστεί η ταυτότητα του παραγωγού, ορίζεται κατά τρόπο περιοριστικό. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ευθύνη παρέχοντας υπηρεσίες ο οποίος, στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών όπως η νοσοκομειακή περίθαλψη, χρησιμοποιεί ελαττωματικά μηχανήματα ή προϊόντα των οποίων δεν είναι ο παραγωγός κατά την έννοια του άρθρου 3 της οδηγίας 85/374, προκαλώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ζημία ή βλάβη στον αποδέκτη της παροχής δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ως άνω οδηγίας. Εξ αυτού οι δικαστές συνήγαγαν το συμπέρασμα ότι η εν λόγω οδηγία επιτρέπει σε κράτος μέλος να θεσπίσει σύστημα, όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης, βάσει του οποίου στοιχειοθετείται ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες για τις ζημιές που προκαλεί κατ' αυτόν τον τρόπο, ακόμη και άνευ υπαιτιότητάς του, υπό την προϋπόθεση, πάντως, να διασφαλίζεται η δυνατότητα του ζημιωθέντος και/ή αυτού του παρέχοντος υπηρεσίες να ασκήσει αγωγή λόγω ευθύνης κατά του παραγωγού δυνάμει της οδηγίας, εφόσον πληρούνται οι προβλεπόμενες από αυτήν προϋποθέσεις.

Στον τομέα των φαρμάκων που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση, χρήζουν μνείας δύο αποφάσεις εκδοθείσες την ίδια ημέρα (αποφάσεις της 5ης Μαΐου 2011, C-249/09, *Novo Nordisk*, και C-316/09, *MSD Sharp & Dohme*), καθόσον το Δικαστήριο παρέσχε, με τις αποφάσεις αυτές, σημαντικές διευκρινίσεις ως προς την έννοια ορισμένων διατάξεων της οδηγίας 2001/83 περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση³², οι οποίες θέτουν το ρυθμιστικό πλαίσιο για τη διαφήμιση τέτοιων φαρμάκων.

Στην υπόθεση *Novo Nordisk*, την πρώτη από τις προαναφερθείσες, η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε φαρμακευτική εταιρία ειδικευμένη στην αντιμετώπιση του διαβήτη, στην οποία απαγορεύθηκε, με απόφαση του Οργανισμού Φαρμάκων της Δημοκρατίας της Εσθονίας, να δημοσιεύει σε ιατρικό περιοδικό διαφήμιση σκευάσματος ινσουλίνης απευθυνόμενη σε πρόσωπα εξουσιοδοτημένα να συνταγογραφούν φάρμακα, με την αιτιολογία ότι αντέβαινε στις διατάξεις του εθνικού δικαίου που προβλέπουν ότι οι διαφημίσεις φαρμάκων δεν πρέπει να περιέχουν πληροφορίες οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στη συνοπτική περιγραφή των χαρακτηριστικών του προϊόντος. Το αιτούν δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε προσφυγής ακυρώσεως κατά της ως άνω αποφάσεως, υπέβαλε στο Δικαστήριο δύο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 87, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83, κατά το οποίο «όλα τα στοιχεία της διαφήμισης ενός φαρμάκου πρέπει να ανταποκρίνονται στις πληροφορίες που περιλαμβάνονται στη συνοπτική περιγραφή των χαρακτηριστικών του προϊόντος».

Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε να διευκρινιστεί αν το άρθρο 87, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι καλύπτει επίσης τις αναφορές σε ιατρικά περιοδικά ή επιστημονικά συγγράμματα, οι οποίες περιέχονται σε διαφήμιση φαρμάκου που απευθύνεται σε πρόσωπα εξουσιοδοτημένα να συνταγογραφούν φάρμακα. Το Δικαστήριο έδωσε καταφατική απάντηση, εκτιμώντας ότι, τόσο από τη θέση που κατέχει το άρθρο 87 της οδηγίας 2001/83 εντός της όλης δομής της οδηγίας αυτής όσο και από το γράμμα και το περιεχόμενο του εν λόγω άρθρου 87 στο σύνολό του, προκύπτει ότι η παράγραφος 2 του άρθρου αυτού αποτελεί γενικό κανόνα για όλες τις διαφημίσεις φαρμάκων, στις οποίες περιλαμβάνεται και

³² Οδηγία 2001/83/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2001, περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση (ΕΕ L 311, σ. 67), όπως έχει τροποποιηθεί με την οδηγία 2004/27/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004 (ΕΕ L 136, σ. 34).

η διαφήμιση που απευθύνεται σε πρόσωπα εξουσιοδοτημένα να συνταγογραφούν ή να προμηθεύουν φάρμακα.

Με το δεύτερο ερώτημά του, ο εθνικός δικαστής ζήτησε από το Δικαστήριο να αποσαφηνίσει το εύρος της απαγορεύσεως που επιβάλλει το άρθρο 87, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83. Το Δικαστήριο απάντησε ότι η διάταξη αυτή έχει την έννοια ότι απαγορεύει μεν τη δημοσίευση, στη διαφήμιση φαρμάκου που απευθύνεται σε πρόσωπα εξουσιοδοτημένα να το συνταγογραφούν ή να το προμηθεύουν, δηλώσεων που αντιφάσκουν προς τη συνοπτική περιγραφή των χαρακτηριστικών του προϊόντος, χωρίς ωστόσο να απαιτεί να περιέχονται στην ως άνω συνοπτική περιγραφή ή να συνάγονται από αυτήν όλες οι δηλώσεις που γίνονται στο πλαίσιο της διαφήμισης. Πρόσθεσε δε ότι επιτρέπεται η εν λόγω διαφήμιση να περιλαμβάνει δηλώσεις που συμπληρώνουν τις πληροφορίες στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 11 της ίδιας οδηγίας, υπό την προϋπόθεση ότι οι δηλώσεις αυτές, αφενός, είναι συμβατές με τις σχετικές πληροφορίες, τις οποίες απλώς επιβεβαιώνουν ή διευκρινίζουν χωρίς να αλλοιώνουν το περιεχόμενό τους και, αφετέρου, ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των άρθρων 87, παράγραφος 3, και 92, παράγραφοι 2 και 3, της ως άνω οδηγίας.

Στην υπόθεση *MSD Sharp & Dohme*, τη δεύτερη από τις προαναφερθείσες, ζητήθηκε από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει το άρθρο 88, παράγραφος 1, στοιχείο α', της ίδιας οδηγίας 2001/83, το οποίο απαγορεύει τη διαφήμιση στο κοινό φαρμάκων που χορηγούνται μόνο με ιατρική συνταγή. Στην προκειμένη περίπτωση, μια φαρμακευτική εταιρία ισχυρίστηκε ότι ανταγωνίστριά της παρέβη τις διατάξεις του εθνικού δικαίου περί μεταφοράς του ως άνω κανόνα στην εσωτερική έννομη τάξη, δημοσιεύοντας στην ιστοσελίδα της ελεύθερα προσβάσιμες πληροφορίες, σχετικές με τρία φάρμακα τα οποία παρασκευάζονται από αυτή και χορηγούνται μόνον κατόπιν ιατρικής συνταγής. Κατόπιν της σχετικής αγωγής, τα εθνικά δικαστήρια διέταξαν την παύση της δημοσίευσής των ως άνω πληροφοριών. Το αιτούν δικαστήριο, ενώπιον του οποίου ασκήθηκε αναίρεση από την εναγομένη πρωτοδίκως, ζήτησε κατ' ουσίαν από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η επίδικη δημοσίευση συνιστούσε πράγματι διαφήμιση κατά την έννοια του άρθρου 88, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2001/83. Το Δικαστήριο απάντησε ότι η εν λόγω διάταξη έχει την έννοια ότι δεν απαγορεύει την εκ μέρους φαρμακευτικής εταιρίας δημοσιοποίηση σε ιστοσελίδα του Διαδικτύου πληροφοριών περί φαρμάκων που χορηγούνται μόνο με ιατρική συνταγή, όταν οι ως άνω πληροφορίες είναι προσβάσιμες μέσω της εν λόγω ιστοσελίδας μόνο σε όποιον τις αναζητήσει και η καταχώριση αυτή συνίσταται μόνο στην πιστή αναπαραγωγή της συσκευασίας του φαρμάκου, σύμφωνα με το άρθρο 62 της ίδιας οδηγίας, καθώς και στην κατά λέξη αναπαραγωγή ολοκλήρου του φύλλου οδηγιών ή της συνοπτικής περιγραφής των χαρακτηριστικών του προϊόντος, όπως έχουν εγκριθεί από τις αρμόδιες για τα φάρμακα αρχές. Αντίθετως, απαγορεύεται η δημοσιοποίηση σε ιστοσελίδα πληροφοριών σχετικών με φάρμακο, οι οποίες έχουν αποτελέσει αντικείμενο επιλογής ή επεξεργασίας εκ μέρους του παρασκευαστή για διαφημιστικούς και μόνο σκοπούς.

Στον ίδιο πάντοτε τομέα των φαρμάκων που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση, αλλά σε σχέση, αυτή τη φορά, με τον κανονισμό 469/2009 περί του συμπληρωματικού πιστοποιητικού προστασίας για τα φάρμακα ³³, πρέπει να γίνει αναφορά στην υπόθεση *Medeva* (απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, C-322/10), στην οποία το Δικαστήριο απάντησε σε αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως σχετική με τις προϋποθέσεις χορηγήσεως συμπληρωματικού πιστοποιητικού προστασίας (στο εξής: ΣΠΠ).

Προς κάλυψη των κενών στην προστασία που παρέχει το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, το άρθρο 3 του κανονισμού 469/2009 προβλέπει τη δυνατότητα του κατόχου διπλώματος ευρεσιτεχνίας να λάβει

³³ Κανονισμός (ΕΚ) 469/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Μαΐου 2009, περί του συμπληρωματικού πιστοποιητικού προστασίας για τα φάρμακα (ΕΕ L 152, σ. 1).

ΣΠΠ, υπό την προϋπόθεση, μεταξύ άλλων, ότι το προϊόν προστατεύεται με ισχύον κύριο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας και καλύπτεται, ως φάρμακο, από άδεια κυκλοφορίας του στην αγορά (στο εξής: ΑΚΑ), η οποία εξακολουθεί να ισχύει. Το Δικαστήριο τόνισε, κατ' αρχάς, όσον αφορά τα κριτήρια βάσει των οποίων μπορεί να προσδιοριστεί αν «το προϊόν προστατεύεται με ισχύον κύριο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας», ότι το άρθρο 3, στοιχείο α', του εν λόγω κανονισμού πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπεται η χορήγηση από τις αρμόδιες αρχές βιομηχανικής ιδιοκτησίας ενός κράτους μέλους ΣΠΠ για δραστικές ουσίες που δεν αναφέρονται στο κείμενο των αξιώσεων του κύριου διπλώματος ευρεσιτεχνίας στο οποίο στηρίζεται αυτή η αίτηση χορηγήσεως ΣΠΠ. Ακολούθως, ως προς τη δεύτερη προϋπόθεση του άρθρου 3, στοιχείο β', του κανονισμού 469/2009, σύμφωνα με την οποία το προϊόν, ως φάρμακο, πρέπει να καλύπτεται από ισχύουσα ΑΚΑ, και όσον αφορά τη σύνθεση του εν λόγω φαρμάκου, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, εφόσον πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις του άρθρου 3, δεν αντιβαίνει στο άρθρο 3, στοιχείο β', του κανονισμού η χορήγηση από τις αρμόδιες αρχές βιομηχανικής ιδιοκτησίας ενός κράτους μέλους ΣΠΠ για μια σύνθεση δύο δραστικών ουσιών, η οποία συμπίπτει με τη σύνθεση που αναφέρεται στο κείμενο των αξιώσεων του κύριου διπλώματος ευρεσιτεχνίας στο οποίο στηρίζεται η αίτηση χορηγήσεως του ΣΠΠ, όταν το φάρμακο του οποίου η ΑΚΑ υποβάλλεται ως δικαιολογητικό της αίτησης αυτής περιέχει όχι μόνο αυτή τη σύνθεση των δύο δραστικών ουσιών, αλλά και άλλες δραστικές ουσίες.

Στον τομέα της προστασίας των βιοτεχνολογικών εφευρέσεων, το Δικαστήριο εξέδωσε μία σημαντική απόφαση επί αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, στην υπόθεση *Brüstle* (απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 2011, C-34/10), η οποία αφορούσε τον ορισμό της έννοιας «ανθρώπινο έμβρυο». Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς με αντικείμενο αγωγή που άσκησε η *Greenpeace*, με αίτημα την κήρυξη της ακυρότητας διπλώματος ευρεσιτεχνίας σχετικού με προγονικά νευρικά κύτταρα τα οποία παράγονται από εμβρυικά βλαστοκύτταρα και χρησιμοποιούνται για τη θεραπεία νευρολογικών ασθενειών. Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο κλήθηκε, αφενός, να ερμηνεύσει την έννοια «ανθρώπινο έμβρυο», η οποία δεν ορίζεται στην οδηγία 98/44 για την έννομη προστασία των βιοτεχνολογικών εφευρέσεων³⁴, και, αφετέρου, να διευκρινίσει την έκταση του προβλεπόμενου στο άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο β', της ίδιας οδηγίας αποκλεισμού της δυνατότητας χορηγήσεως διπλώματος ευρεσιτεχνίας για εφευρέσεις σχετικές με τη χρήση ανθρωπίνων εμβρύων για βιομηχανικούς ή εμπορικούς σκοπούς.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο όρος «ανθρώπινο έμβρυο», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας 98/44, αποτελεί αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, η οποία πρέπει να ερμηνεύεται ομοιόμορφα εντός του εδάφους της. Επισημαίνοντας, στη συνέχεια, ότι από το πλαίσιο και από τον σκοπό της οδηγίας αυτής προκύπτει ότι η βούληση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να αποκλείσει κάθε δυνατότητα ευρεσιτεχνιακής κατοχυρώσεως στις περιπτώσεις όπου ενδέχεται να θιγεί η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια «ανθρώπινο έμβρυο» πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικώς και αποφάνθηκε, συνακόλουθα, ότι συνιστά «ανθρώπινο έμβρυο», κατά την έννοια της προαναφερθείσας διατάξεως, κάθε ανθρώπινο ωάριο ήδη από το στάδιο της γονιμοποίησης, κάθε μη γονιμοποιημένο ανθρώπινο ωάριο στο οποίο έχει μεταμοσχευθεί ο πυρήνας ώριμου κυττάρου και κάθε μη γονιμοποιημένο ωάριο που οδηγήθηκε σε διαίρεση και σε πολλαπλασιασμό μέσω παρθενογενέσεως. Αντιθέτως, κατά το Δικαστήριο, απόκειται στον εθνικό δικαστή να διαπιστώσει, υπό το πρίσμα των εξελίξεων της επιστήμης, αν βλαστοκύτταρο το οποίο ελήφθη από ανθρώπινο έμβρυο κατά το στάδιο της βλαστοκύστης αποτελεί ανθρώπινο έμβρυο κατά την έννοια της ως άνω διατάξεως.

³⁴ Οδηγία 98/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Ιουλίου 1998, για την έννομη προστασία των βιοτεχνολογικών εφευρέσεων (ΕΕ L 213, σ. 13).

Ακολούθως, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ο αποκλεισμός της δυνατότητας χορηγήσεως διπλώματος ευρεσιτεχνίας σε σχέση με τη «χρήση ανθρωπίνων εμβρύων για βιομηχανικούς ή εμπορικούς σκοπούς» καλύπτει και τη χρήση για σκοπούς επιστημονικής έρευνας. Πράγματι, κατά το Δικαστήριο, η κατοχύρωση εφευρέσεως με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας συνεπάγεται, κατ' αρχήν, τη βιομηχανική και εμπορική εκμετάλλευση της εφευρέσεως και, μολονότι ο σκοπός της επιστημονικής έρευνας πρέπει να διακρίνεται από τους βιομηχανικούς ή εμπορικούς σκοπούς, εντούτοις, η χρήση ανθρωπίνων εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς, ως αντικείμενο της αιτήσεως κατοχυρώσεως με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, δεν μπορεί να διαχωριστεί από το ίδιο το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, ούτε από τα απορρέοντα εξ αυτού δικαιώματα.

Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της δυνατότητας χορηγήσεως διπλώματος ευρεσιτεχνίας για εφεύρεση σχετική με την παραγωγή προγονικών νευρικών κυττάρων. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, η δυνατότητα κατοχυρώσεως εφευρέσεως με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας αποκλείεται, οσάκις η τεχνική μέθοδος που αποτελεί αντικείμενο της αιτήσεως κατοχυρώσεως συνεπάγεται την καταστροφή ανθρωπίνων εμβρύων ή τη χρήση τους ως βασικό υλικό, ανεξαρτήτως του σταδίου στο οποίο επέρχεται η εν λόγω καταστροφή ή πραγματοποιείται η οικεία χρήση, έστω και αν στην περιγραφή της τεχνικής μεθόδου της οποίας ζητείται η κατοχύρωση δεν αναφέρεται η χρήση ανθρωπίνων εμβρύων.

Στις υποθέσεις *Monsanto κ.λπ.* (απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-58/10 έως C-68/10), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί των προϋποθέσεων υπό τις οποίες οι εθνικές αρχές δύνανται να λάβουν μέτρα έκτακτης ανάγκης με σκοπό την αναστολή ή την προσωρινή απαγόρευση της χρήσεως ή της διάθεσης στην αγορά γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών (στο εξής: ΓΤΟ), για τους οποίους έχει ήδη χορηγηθεί άδεια κυκλοφορίας στην αγορά δυνάμει της οδηγίας 90/220 σχετικά με τους ΓΤΟ ³⁵ (καταργήθηκε με την οδηγία 2001/18 ³⁶).

Το Δικαστήριο επισήμανε ότι, εν προκειμένω, ο αραβόσιτος MON 810, που εγκρίθηκε μεταξύ άλλων ως σπόρος σποράς με σκοπό την καλλιέργεια κατ' εφαρμογήν της οδηγίας 90/220, αποτέλεσε αντικείμενο, αρχικώς, μιας κοινοποιήσεως ως «υφιστάμενο προϊόν», σύμφωνα με τον κανονισμό 1829/2003 για τα γενετικώς τροποποιημένα τρόφιμα και ζωοτροφές ³⁷, και στη συνέχεια μιας υπό εξέταση αιτήσεως ανανεώσεως της εγκρίσεως, δυνάμει του ίδιου κανονισμού. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, υπό τις προϋποθέσεις αυτές, το οικείο κράτος μέλος δεν μπορεί να κάνει χρήση της προβλεπόμενης από την οδηγία 2001/18 ρήτρας διασφάλισης προκειμένου να λάβει μέτρα αναστολής και, κατόπιν, προσωρινής απαγορεύσεως της χρήσεως ή της διάθεσης στην αγορά ενός ΓΤΟ, όπως ο αραβόσιτος MON 810. Αντιθέτως, διευκρίνισε ότι τέτοια μέτρα έκτακτης ανάγκης είναι δυνατό να ληφθούν βάσει του κανονισμού 1829/2003.

Συναφώς, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, όταν κράτος μέλος προτίθεται να λάβει μέτρα έκτακτης ανάγκης στηριζόμενο στον ως άνω κανονισμό, οφείλει να τηρεί τόσο τις ουσιαστικές προϋποθέσεις του εν λόγω κανονισμού όσο και τις διαδικαστικές προϋποθέσεις που προβλέπει ο κανονισμός

³⁵ Οδηγία 90/220/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 1990, για τη σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον (ΕΕ L 117, σ. 15).

³⁶ Οδηγία 2001/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Μαρτίου 2001, για τη σκόπιμη ελευθέρωση στο περιβάλλον γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών και την ανάκληση της οδηγίας 90/220/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ L 106, σ. 1).

³⁷ Κανονισμός (ΕΚ) 1829/2003 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, για τα γενετικώς τροποποιημένα τρόφιμα και ζωοτροφές (ΕΕ L 268, σ. 1).

178/2002³⁸, στον οποίο ο πρώτος κανονισμός παραπέμπει ως προς αυτό το σημείο. Επομένως, το κράτος μέλος υποχρεούται να πληροφορήσει «επισήμως» την Επιτροπή για την ανάγκη λήψης έκτακτων μέτρων. Αν η Επιτροπή δεν ενεργήσει, το οικείο κράτος μέλος πρέπει να ενημερώσει «αμέσως» τόσο την Επιτροπή όσο και τα λοιπά κράτη μέλη σχετικά με το περιεχόμενο των προσωρινών μέτρων που έλαβε.

Εξάλλου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, όσον αφορά τις ουσιαστικές προϋποθέσεις λήψης μέτρων έκτακτης ανάγκης κατ' εφαρμογήν του κανονισμού 1829/2003, ότι ο κανονισμός αυτός επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να αποδείξουν, πέρα από την έκτακτη ανάγκη, την ύπαρξη καταστάσεως προδήλως δυνάμενης να θέσει σε σημαντικό κίνδυνο την υγεία του ανθρώπου, την υγεία των ζώων ή το περιβάλλον. Ανεξαρτήτως του προσωρινού και προληπτικού τους χαρακτήρα, τα μέτρα αυτά μπορούν να ληφθούν μόνον αν στηρίζονται σε μια κατά το δυνατόν πληρέστερη, υπό τις ιδιαίτερες περιστάσεις της συγκεκριμένης περιπτώσεως, αξιολόγηση των κινδύνων οι οποίοι καταδεικνύουν ότι είναι επιβεβλημένα τέτοια μέτρα.

Τέλος, το Δικαστήριο τόνισε ότι, υπό το πρίσμα της όλης οικονομίας του κανονισμού 1829/2003 και του σκοπού της αποτροπής τεχνητών διαφοροποιήσεων, η αξιολόγηση και η διαχείριση ενός σοβαρού και προφανούς κινδύνου εμπίπτουν, τελικώς, μόνο στην αρμοδιότητα της Επιτροπής και του Συμβουλίου, υπό τον έλεγχο του δικαστή της Ένωσης.

Όσον αφορά την ερμηνεία του κανονισμού 1829/2003 για τα γενετικώς τροποποιημένα τρόφιμα και ζωοτροφές³⁹, αξιοσημείωτη είναι και η υπόθεση *Bablok* κ.λπ. (απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, C-442/09). Η κύρια δίκη αφορούσε διαφορά μεταξύ ενός μελισσοκόμου και του Freistaat Bayern (Γερμανία), που είχε την κυριότητα γεωτεμαχίων στα οποία έγινε καλλιέργεια του αραβοσίτου MON 810 (ΓΤΟ). Ο μελισσοκόμος ισχυρίστηκε ότι η παρουσία DNA αραβοσίτου MON 810 στη γύρη αραβοσίτου και σε κάποια δείγματα μελιού παραγωγής ήταν ικανή να καταστήσει τα μελισσοκομικά του προϊόντα ακατάλληλα για διάθεση στο εμπόριο και για κατανάλωση. Το αιτούν δικαστήριο, αφού επισήμανε ότι η επίμαχη γύρη, από τη στιγμή που ενσωματώνεται στο μέλι ή στα συμπληρώματα διατροφής με βάση τη γύρη, έχει ήδη απολέσει την αναπαραγωγική της ικανότητα, υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα, ζητώντας κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν η απλή παρουσία, στα εν λόγω μελισσοκομικά προϊόντα, γύρης η οποία προέρχεται από ποικιλία γενετικώς τροποποιημένου αραβοσίτου και έχει απολέσει την αναπαραγωγική της ικανότητα συνεπάγεται ότι τα οικεία προϊόντα πρέπει να εγκριθούν πριν διατεθούν στην αγορά.

Έτσι, το Δικαστήριο κλήθηκε να ερμηνεύσει την έννοια «γενετικώς τροποποιημένος οργανισμός», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 2, σημείο 5, του κανονισμού 1829/2003. Κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου, παύει να εμπίπτει στην ως άνω έννοια μια ουσία όπως η προερχόμενη από ποικιλία γενετικώς τροποποιημένου αραβοσίτου γύρη, η οποία έχει απολέσει την αναπαραγωγική της ικανότητα και στερείται κάθε ικανότητας μεταφοράς γενετικού υλικού. Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε ότι προϊόντα όπως το μέλι και τα συμπληρώματα διατροφής που περιέχουν μια τέτοια γύρη αποτελούν τρόφιμα τα οποία περιέχουν συστατικά παραγόμενα από ΓΤΟ, κατά την έννοια του εν λόγω κανονισμού. Συναφώς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η επίμαχη γύρη είναι «προϊόν προερχόμενο από ΓΤΟ» και αποτελεί «συστατικό» του μελιού και των συμπληρωμάτων διατροφής με βάση τη γύρη. Όσον αφορά το μέλι, υπογράμμισε ότι η γύρη δεν αποτελεί ξένο σώμα ούτε πρόσμιξη,

³⁸ Κανονισμός (ΕΚ) 178/2002 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 28ης Ιανουαρίου 2002, για τον καθορισμό των γενικών αρχών και απαιτήσεων της νομοθεσίας για τα τρόφιμα, για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Αρχής για την Ασφάλεια των Τροφίμων και τον καθορισμό διαδικασιών σε θέματα ασφαλείας των τροφίμων (ΕΕ L 31, σ. 1).

³⁹ Βλ. υποσημείωση 37.

αλλά κανονικό στοιχείο της συνθέσεως του οικείου προϊόντος, οπότε πρέπει να χαρακτηριστεί ως «συστατικό» του. Κατά συνέπεια, η επίμαχη γύρη εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού και υπόκειται στο προβλεπόμενο από αυτόν καθεστώς έγκρισης πριν από τη διάθεσή της στην αγορά. Εξάλλου, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, ανεξαρτήτως του αν η επίμαχη γύρη ενσωματώθηκε στο μέλι ηθελημένα ή τυχαία, δεν πρέπει να αποκλειστούν από την εφαρμογή του εν λόγω καθεστώτος εγκρίσεως τρόφιμα τα οποία περιέχουν συστατικά που παράγονται από ΓΤΟ. Τέλος, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η επιβαλλόμενη με τα άρθρα 3, παράγραφος 1, και 4, παράγραφος 2, του κανονισμού 1829/2003 υποχρέωση εγκρίσεως και εποπτείας τροφίμου υφίσταται ανεξάρτητα από το ποσοστό γενετικώς τροποποιημένου υλικού που περιέχεται στο επίμαχο προϊόν, και ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί κατ' αναλογίαν ως προς την ως άνω υποχρέωση ένα όριο ανοχής όπως αυτό που προβλέπει το άρθρο 12, παράγραφος 2, του ίδιου κανονισμού όσον αφορά την υποχρέωση επισημάνσεως.

Στον τομέα της προστασίας του δικαιώματος του δημιουργού στην κοινωνία της πληροφορίας, δύο αποφάσεις αξίζουν ιδιαίτερη προσοχή.

Η πρώτη υπόθεση αφορά τα εθνικά μέτρα για την καταπολέμηση της παράνομης τηλεφορτώσεως στο Διαδίκτυο (απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, C-70/10, *Scarlet Extended*). Η υπόθεση ανάγεται σε διαφορά μεταξύ της Scarlet Extended SA, φορέα παροχής υπηρεσιών προσβάσεως στο Διαδίκτυο (στο εξής: ΦΠΠΔ), και της SABAM, βελγικής εταιρίας διαχειρίσεως η οποία, στο πλαίσιο της εκπροσώπησης δημιουργών, συνθετών και παραγωγών μουσικών έργων, συναινεί στην εκ μέρους τρίτων χρήση των προστατευόμενων έργων τους. Η SABAM διαπίστωσε ότι όσοι χρήστες του Διαδικτύου ήταν συνδρομητές των υπηρεσιών της Scarlet «κατέβαζαν» στο Διαδίκτυο, χωρίς άδεια και χωρίς να καταβάλλουν το σχετικό αντίτιμο, έργα περιλαμβανόμενα στον κατάλογό της, μέσω δικτύου «peer-to-peer». Η SABAM προσέφυγε στον εθνικό δικαστή και πέτυχε, στον πρώτο βαθμό, την έκδοση διαταγής με την οποία ο ΦΠΠΔ υποχρεώθηκε να άρει τις προσβολές του δικαιώματος του δημιουργού, καθιστώντας αδύνατη κάθε μορφή αποστολής ή παραλαβής εκ μέρους των πελατών της, με χρήση προγραμμάτων «peer-to-peer», ηλεκτρονικών αρχείων που περιλαμβάνουν μουσικό έργο από τον κατάλογο της SABAM. Κατόπιν της εφέσεως που άσκησε ο ΦΠΠΔ, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα, ζητώντας να διευκρινιστεί αν η ως άνω διαταγή ήταν συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης.

Το Δικαστήριο απάντησε ότι από τον συνδυασμό των οδηγιών 2000/31⁴⁰, 2001/29⁴¹, 2004/48⁴², 95/46⁴³ και 2002/58⁴⁴ και λαμβανομένων υπόψη των απαιτήσεων που απορρέουν από την υποχρέωση προστασίας των θιγόμενων εν προκειμένω θεμελιωδών δικαιωμάτων προκύπτει ότι αντιβαίνει

⁴⁰ Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά (ΕΕ L 178, σ. 1).

⁴¹ Οδηγία 2001/29/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2001, για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας (ΕΕ L 167, σ. 10).

⁴² Οδηγία 2004/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας (ΕΕ L 157, σ. 45).

⁴³ Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ L 281, σ. 31).

⁴⁴ Οδηγία 2002/58/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (ΕΕ L 201, σ. 37).

στις ως άνω οδηγίες διαταγή δικαστηρίου με την οποία επιβλήθηκε σε ΦΠΔΔ η υποχρέωση να θέσει σε λειτουργία ένα σύστημα φίλτρου για όλες τις διαδικτυακές επικοινωνίες που πραγματοποιούνται μέσω των υπηρεσιών του, ιδίως με τη χρήση προγραμμάτων «peer-to-peer», το οποίο πρέπει να εφαρμόζεται αδιακρίτως ως προς το σύνολο της πελατείας του, προληπτικά, με δικά του αποκλειστικώς έξοδα και χωρίς χρονικό περιορισμό, και να μπορεί να εντοπίζει εντός του δικτύου του φορέα αυτού τη διακίνηση ηλεκτρονικών αρχείων που περιλαμβάνουν μουσικά, κινηματογραφικά ή ραδιοτηλεοπτικά έργα επί των οποίων ο αιτών προβάλλει ότι έχει δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, προκειμένου να παρεμποδιστεί η μεταφορά αρχείων των οποίων η ανταλλαγή θίγει το δικαίωμα του δημιουργού.

Το Δικαστήριο αιτιολόγησε την απόφασή του επισημαίνοντας ότι μια τέτοια διαταγή δικαστηρίου δεν είναι σύμφωνη με την προβλεπόμενη στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/31 απαγόρευση επιβολής σε ΦΠΔΔ μιας γενικής υποχρεώσεως επιτηρήσεως, ούτε με την απαίτηση διασφάλισης δίκαιης ισορροπίας μεταξύ, αφενός, των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και, αφετέρου, της ελευθερίας του επιχειρείν, του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ελευθερίας λήψης και μετάδοσης πληροφοριών.

Στη δεύτερη υπόθεση (απόφαση της 16ης Ιουνίου 2011, C-462/09, *Stichting de Thuiskopie*), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του περιεχομένου και των λεπτομερειών εφαρμογής της υποχρεώσεως που υπέχουν τα κράτη μέλη τα οποία προβλέπουν εξαίρεση της αντιγραφής για ιδιωτική χρήση να διασφαλίζουν την καταβολή δίκαιης αποζημιώσεως υπέρ των δικαιούχων του δικαιώματος του δημιουργού, σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2001/29 για τα δικαιώματα του δημιουργού και τα συγγενικά δικαιώματα στην κοινωνία της πληροφορίας⁴⁵. Η ιδιαιτερότητα της περιπτώσεως αυτής έγκειται στο γεγονός ότι, στην εν λόγω υπόθεση, ο επαγγελματίας πωλητής του υποθέματος αναπαραγωγής έργων ήταν εγκατεστημένος σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο που υπέχει την προαναφερθείσα υποχρέωση, ενώ οι αγοραστές ήσαν εγκατεστημένοι στο τελευταίο αυτό κράτος.

Πρώτον, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι, μολονότι, κατ' αρχήν, ο τελικός χρήστης, ο οποίος προβαίνει για ιδιωτικούς σκοπούς στην αναπαραγωγή προστατευόμενου έργου, πρέπει να θεωρείται ως ο οφειλέτης της δίκαιης αποζημιώσεως, λαμβανομένων υπόψη των πρακτικών δυσχερειών να εντοπιστούν οι ιδιώτες χρήστες και να υποχρεωθούν να αποζημιώσουν τους δικαιούχους για τη ζημία που τους προκάλεσαν, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να προβλέπουν τέλος ιδιωτικής αντιγραφής εις βάρος των προσώπων που θέτουν εξοπλισμό, συσκευές ή υποθέματα αναπαραγωγής στη διάθεση του τελικού αυτού χρήστη, όταν τα οικεία πρόσωπα έχουν τη δυνατότητα να μετακυλίσουν το ποσό του τέλους στην τιμή η οποία καταβάλλεται από τον τελικό χρήστη για την εν λόγω διάθεση. Δεύτερον, το Δικαστήριο ερμήνευσε τις διατάξεις της ίδιας οδηγίας ως επιβάλλουσες σε κράτος μέλος το οποίο προέβλεψε στο εσωτερικό του δίκαιο την εξαίρεση της ιδιωτικής αντιγραφής την υποχρέωση επιτεύξεως ορισμένου αποτελέσματος, υπό την έννοια ότι το οικείο κράτος οφείλει να διασφαλίσει, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, την πραγματική είσπραξη της δίκαιης αποζημιώσεως η οποία προορίζεται να αποζημιώσει τους δημιουργούς που υπέστησαν ζημία, ιδίως δε αν αυτή γεννήθηκε στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους. Εν προκειμένω, το γεγονός και μόνον ότι ο επαγγελματίας πωλητής εξοπλισμού, συσκευών ή υποθεμάτων αναπαραγωγής είναι εγκατεστημένος σε κράτος μέλος άλλο από εκείνο όπου κατοικούν οι αγοραστές δεν έχει σημασία για αυτή την υποχρέωση επιτεύξεως ορισμένου αποτελέσματος. Στο εθνικό δικαστήριο απόκειται, σε περίπτωση αδυναμίας να διασφαλιστεί η καταβολή της δίκαιης αποζημιώσεως από τους αγοραστές, να ερμηνεύσει το εθνικό δίκαιο κατά τρόπο ώστε να καθίσταται δυνατό να αξιώνεται η καταβολή της αποζημιώσεως αυτής από οφειλέτη ο οποίος ενεργεί υπό την ιδιότητα του εμπόρου.

⁴⁵ Βλ. υποσημείωση 41.

Στον ευρύτερο τομέα της προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, στην υπόθεση *Realchemie Nederland* (απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 2011, C-406/09), επί του εύρους της εφαρμογής του κανόνα που θέτει το άρθρο 14 της οδηγίας 2004/48 σχετικά με την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας ⁴⁶, σύμφωνα με τον οποίο τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, σε διαφορές που έχουν ως αντικείμενο την προσβολή δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, ο ηττηθείς διάδικος να φέρει, κατ' αρχήν, τα δικαστικά έξοδα του νικήσαντος διαδίκου.

Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο έκρινε ότι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 14 της οδηγίας 2004/48 τα δικαστικά έξοδα σχετικά με κινηθείσα σε κράτος μέλος διαδικασία κηρύξεως εκτελεστότητας, κατά τη διάρκεια της οποίας ζητήθηκαν η αναγνώριση και η εκτέλεση αποφάσεως που εκδόθηκε σε άλλο κράτος μέλος στο πλαίσιο διαφοράς με αντικείμενο την προσβολή δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, η ως άνω ερμηνεία συνάδει τόσο με τον γενικό σκοπό της οδηγίας 2004/48, δηλαδή την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών προς διασφάλιση υψηλού, ισοδυνάμου και ομοιογενούς επιπέδου προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας, όσο και με τον ειδικό σκοπό του εν λόγω άρθρου 14, δηλαδή την αποτροπή του ενδεχομένου να αποθαρρυνθεί ο θιγόμενος από την άσκηση ένδικου βοηθήματος για την προάσπιση των δικαιωμάτων του πνευματικής ιδιοκτησίας. Σύμφωνα με τους εν λόγω σκοπούς, το πρόσωπο που προσβάλλει δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας πρέπει, εν γένει, να φέρει στο ακέραιο τις οικονομικές συνέπειες της συμπεριφοράς του.

Στην υπόθεση *Association Belge des Consommateurs Test-Achats κ.λπ.* (απόφαση της 1ης Μαρτίου 2011, C-236/09), το Δικαστήριο ερωτήθηκε από το Cour constitutionnelle του Βασιλείου του Βελγίου σχετικά με το κύρος του άρθρου 5, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/113 ⁴⁷, το οποίο ορίζει ότι «παρά την παράγραφο 1, τα κράτη μέλη μπορούν να αποφασίσουν πριν από τις 21 Δεκεμβρίου 2007 να επιτρέπουν αναλογικές διαφορές μεταξύ των ατομικών ασφαλιστρών και παροχών των ασφαλιζομένων όταν το φύλο είναι καθοριστικός παράγοντας στην αξιολόγηση του κινδύνου βάσει σημαντικών και αξιόπιστων αναλογιστικών και στατιστικών δεδομένων». Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι δεν αμφισβητείται ότι, όσον αφορά τις ασφαλιστικές υπηρεσίες, ο επιδιωκόμενος με την οδηγία 2004/113 σκοπός, όπως αντικατοπτρίζεται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, συνίσταται στην εφαρμογή του κανόνα ότι τα ασφαλιστρα και οι παροχές πρέπει να καθορίζονται ανεξαρτήτως του φύλου. Όπως ρητώς διευκρινίζεται με τη δέκατη όγδοη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας αυτής, προκειμένου να διασφαλιστεί η ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών, η χρήση του φύλου ως αναλογιστικού παράγοντα δεν πρέπει να συνεπάγεται διαφορές στον καθορισμό ασφαλιστρών και παροχών. Επιπλέον, κατά τη δέκατη ένατη αιτιολογική σκέψη της ίδιας οδηγίας, η ευχέρεια που παρέχεται στα κράτη μέλη να μην εφαρμόσουν τον κανόνα περί καθορισμού ασφαλιστρών και παροχών ανεξαρτήτως φύλου συνιστά «εξαίρεση». Ως εκ τούτου, η οδηγία 2004/113 βασίζεται στην προκείμενη ότι, στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, η οποία κατοχυρώνεται στα άρθρα 21 και 23 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι περιπτώσεις των ανδρών και των γυναικών είναι, από πλευράς των ασφαλιστρών και των υπηρεσιών στο πλαίσιο των συμβάσεων ασφαλίσεως που συνάπτουν, όμοιες. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 5, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/113, το οποίο παρέχει στα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη τη δυνατότητα να διατηρούν σε ισχύ, χωρίς χρονικό περιορισμό, παρέκκλιση από τον κανόνα περί καθορισμού ασφαλιστρών και παροχών ανεξαρτήτως φύλου, υπονομεύει την επίτευξη του επιδιωκόμενου με την οδηγία 2004/113 σκοπού της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών και είναι ασύμβατη προς τα άρθρα 21 και 23 του Χάρτη

⁴⁶ Βλ. υποσημείωση 42.

⁴⁷ Οδηγία 2004/113/ΕΚ του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2004, για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών (ΕΕ L 373, σ. 37).

των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η διάταξη αυτή πρέπει να θεωρείται ως ανίσχυρη από 21ης Δεκεμβρίου 2012.

Στην υπόθεση *Churchill Insurance Company και Evans* (απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2011, C-442/10), σχετικά με την πρώτη οδηγία 72/166⁴⁸, τη δεύτερη οδηγία 84/5⁴⁹ και την τρίτη οδηγία 90/232⁵⁰ για την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων, οι οποίες έχουν πλέον κωδικοποιηθεί με την οδηγία 2009/103⁵¹, ζητήθηκε από το Δικαστήριο, με αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, να αποφανθεί επί του εύρους της υποχρεωτικής ασφαλιστικής καλύψεως τρίτων προσώπων, που είναι θύματα ατυχήματος.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 1, πρώτο εδάφιο, της τρίτης οδηγίας 90/232 και το άρθρο 2, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας 84/5 απαγορεύουν εθνική ρύθμιση που έχει ως αποτέλεσμα τον αυτόματο αποκλεισμό της υποχρεώσεως του ασφαλιστή να αποζημιώσει το θύμα τροχαίου ατυχήματος, όταν το ατύχημα προκλήθηκε από οδηγό ο οποίος δεν ήταν ασφαλισμένος δυνάμει της σχετικής συμβάσεως και το θύμα, που επέβαινε στο όχημα κατά τον χρόνο του ατυχήματος, ήταν ασφαλισμένο ως οδηγός του συγκεκριμένου οχήματος και είχε επιτρέψει στο πρόσωπο αυτό να το οδηγήσει. Εξάλλου, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι αυτή η ερμηνεία ισχύει ανεξαρτήτως του αν το ασφαλισμένο θύμα γνώριζε ότι το πρόσωπο στο οποίο επέτρεψε να οδηγήσει το όχημα δεν ήταν ασφαλισμένο ως οδηγός ή αν πίστευε ότι ήταν ή, ακόμη, αν έλαβε ή όχι υπόψη του το ζήτημα αυτό. Πάντως, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι τούτο δεν αποκλείει την ευχέρεια των κρατών μελών να λαμβάνουν υπόψη το ως άνω στοιχείο στο πλαίσιο των εθνικών τους κανόνων σχετικά με την αστική ευθύνη, υπό την προϋπόθεση όμως ότι ασκούν τις αρμοδιότητές τους στον οικείο τομέα τηρώντας το δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα το άρθρο 3, παράγραφος 1, της πρώτης οδηγίας, το άρθρο 2, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας και το άρθρο 1 της τρίτης οδηγίας, και ότι οι εν λόγω κανόνες δεν έχουν ως αποτέλεσμα να καθιστούν τις οδηγίες αυτές άνευ πρακτικής αποτελεσματικότητας. Έτσι, κατά το Δικαστήριο, δεν είναι δυνατό μια εθνική ρύθμιση, η οποία στηρίζεται σε γενικά και αφηρημένα κριτήρια, να μην αναγνωρίζει ή να περιορίζει δυσανάλογα το δικαίωμα του επιβάτη να λάβει αποζημίωση βάσει της υποχρεωτικής ασφάλισης της ευθύνης από αυτοκινητιστικά ατυχήματα, για τον λόγο και μόνον ότι συνέβαλε στην επέλευση της ζημίας. Μόνον υπό εξαιρετικές συνθήκες είναι δυνατόν να περιοριστεί, βάσει εκτιμήσεως της συγκεκριμένης περιπτώσεως, η έκταση της αποζημιώσεως.

⁴⁸ Οδηγία 72/166/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Απριλίου 1972, περί εναρμονίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων και με τον έλεγχο της υποχρεώσεως προς ασφάλιση της ευθύνης αυτής (ΕΕ ειδ. έκδ. 06/001, σ. 136).

⁴⁹ Δεύτερη οδηγία 84/5/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 30ής Δεκεμβρίου 1983, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων (ΕΕ 1984, L 8, σ. 17).

⁵⁰ Τρίτη οδηγία 90/232/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Μαΐου 1990, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την ασφάλιση αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων (ΕΕ L 129, σ. 33).

⁵¹ Οδηγία 2009/103/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 2009, σχετικά με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων και τον έλεγχο της υποχρεώσεως προς ασφάλιση της ευθύνης αυτής (ΕΕ L 263, σ. 11). Η οδηγία αυτή δεν είχε ακόμη τεθεί σε ισχύ κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστάσεων της κύριας δίκης.

Μεταφορές

Στην υπόθεση *Λουξεμβούργο κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου* (απόφαση της 12ης Μαΐου 2011, C-176/09), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του κύρους της οδηγίας 2009/12 για τα αερολιμενικά τέλη⁵². Ο μοναδικός αερολιμένας του εν λόγω κράτους μέλους, μολονότι δεν πληροί το ποσοτικό κριτήριο που θέτει η ως άνω οδηγία (πέντε εκατομμύρια μετακινήσεις επιβατών ετησίως) και βρίσκεται πλησίον άλλων αερολιμένων των όμορων κρατών μελών, υπόκειται στις διοικητικές και χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις τις οποίες προβλέπει η ίδια οδηγία, διότι θεωρείται, κατά το γράμμα της οδηγίας αυτής, ότι έχει το προνόμιο να αποτελεί το σημείο εισόδου στο συγκεκριμένο κράτος μέλος. Το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου υποστήριξε, προς αμφισβήτηση του κύρους της εν λόγω οδηγίας, ότι παραβιάζεται η αρχή της ίσης μεταχείρισης, αφενός, λόγω της υπάρξεως άλλων περιφερειακών αερολιμένων όπου καταγράφεται μεγαλύτερος αριθμός μετακινήσεων επιβατών και, αφετέρου, λόγω της μεταχείρισης του μοναδικού του αερολιμένα ως αερολιμένα που έχει ετησίως μετακινήσεις επιβατών άνω των 5 εκατομμυρίων.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι ο νομοθέτης της Ένωσης διακρίνει μεταξύ δύο κατηγοριών αερολιμένων και ότι ο αερολιμένας με τον μεγαλύτερο αριθμό μετακινήσεων επιβατών ετησίως σε κράτος μέλος στο οποίο κανένας αερολιμένας δεν φθάνει το όριο των πέντε εκατομμυρίων μετακινήσεων θεωρείται το σημείο εισόδου στο οικείο κράτος μέλος, καθόσον τυγχάνει προνομιακής θέσης. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης δεν υπέπεσε ούτε σε σφάλμα ούτε σε κατάχρηση εξουσίας καθιερώνοντας μια διάκριση μεταξύ δευτερευόντων και κύριων αερολιμένων, ανεξαρτήτως του αριθμού των ετήσιων μετακινήσεων επιβατών: οι δευτερεύοντες αερολιμένες δεν μπορούν στην πράξη να θεωρούνται σημείο εισόδου στο οικείο κράτος μέλος, κατά την έννοια της εν λόγω οδηγίας. Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός και μόνον ότι ένας αερολιμένας έχει προνομιακή θέση αρκεί να δικαιολογήσει την εφαρμογή της ίδιας οδηγίας. Το Δικαστήριο υπογράμμισε επίσης ότι οι επιβαρύνσεις οι οποίες προκύπτουν από το θεσπιζόμενο με την οδηγία καθεστώς δεν είναι δυσανάλογες σε σχέση με τα πλεονεκτήματα που απορρέουν από αυτό και ότι ορθώς ο νομοθέτης της Ένωσης έχει εκτιμήσει ότι δεν είναι αναγκαίο να περιληφθούν στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας οι αερολιμένες με κίνηση κατώτερη των πέντε εκατομμυρίων μετακινήσεων επιβατών ετησίως, εφόσον δεν αποτελούν τον κύριο αερολιμένα του αντίστοιχου κράτους μέλους.

Ανταγωνισμός

Είτε στο πλαίσιο της εξετάσεως αναιρέσεων που ασκήθηκαν κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου είτε επ' ευκαιρία αιτήσεων για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, δόθηκαν στο Δικαστήριο αφορμές να αποσαφηνίσει διάφορες πτυχές του δικαίου του ανταγωνισμού, σε επίπεδο τόσο των ουσιαστικών κανόνων της Συνθήκης όσο και των διαδικασιών οι οποίες διασφαλίζουν την εφαρμογή των κανόνων αυτών, ιδίως δε όσον αφορά την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των οργάνων της Ένωσης και των αρχών των κρατών μελών.

Στην υπόθεση *Paint Graphos κ.λπ.* (απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-78/08 έως C-80/08), υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο πλείονα προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με τα φορολογικά πλεονεκτήματα που χορηγεί η ιταλική νομοθεσία στις συνεταιριστικές εταιρίες. Το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί της εφαρμογής των σχετικών με τις κρατικές ενισχύσεις⁵³ διατάξεων στις φορολογικές απαλλαγές των οποίων απολαύουν οι εν λόγω συνεταιριστικές

⁵² Οδηγία 2009/12/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαρτίου 2009, για τα αερολιμενικά τέλη (ΕΕ L 70, σ. 11).

⁵³ Άρθρα 87 και 88 της Συνθήκης ΕΚ (ΕΕ 2002, C 325, σ. 67).

εταιρίες. Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο εκτίμησε ότι έπρεπε να εξεταστεί προκαταρκτικώς αν και, ενδεχομένως, υπό ποιες προϋποθέσεις το γεγονός ότι οι οικείες συνεταιριστικές εταιρίες πραγματοποιούν εξοικονόμηση φόρου, συχνά σημαντική, συνιστά κρατική ενίσχυση ασύμβατη προς την κοινή αγορά, κατά την έννοια του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ. Συγκεκριμένα, μια τέτοια έλλειψη συμβατότητας θα συνεπαγόταν, λόγω του άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ, την υποχρέωση των εθνικών αρχών, περιλαμβανομένων των δικαστικών αρχών, να μην εφαρμόζουν το ιταλικό διάταγμα που προβλέπει τα φορολογικά αυτά πλεονεκτήματα.

Το Δικαστήριο εξήγησε, λοιπόν, τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ερμηνεύονται οι προϋποθέσεις από τις οποίες το άρθρο 87, παράγραφος 1, ΕΚ εξαρτά τον χαρακτηρισμό εθνικού μέτρου ως κρατικής ενισχύσεως, ήτοι, πρώτον, η χρηματοδότησή του από το κράτος ή μέσω κρατικών πόρων, δεύτερον, η επιλεκτικότητά του και, τρίτον, οι επιπτώσεις του στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και η οφειλόμενη σε αυτό στρέβλωση του ανταγωνισμού. Υπενθύμισε ότι η φορολογική απαλλαγή συνιστά κρατική ενίσχυση και ότι απαγορεύονται οι ενισχύσεις που συνεπάγονται την ευνοϊκή μεταχείριση ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής. Το Δικαστήριο σημείωσε επίσης ότι ένα μέτρο που συνιστά εξαίρεση από την εφαρμογή του γενικού φορολογικού συστήματος μπορεί, πάντως, να δικαιολογείται αν το οικείο κράτος μέλος καταφέρει να αποδείξει ότι το μέτρο αυτό απορρέει ευθέως από τις θεμελιώδεις ή κατευθυντήριες αρχές του φορολογικού του συστήματος, πλην όμως διευκρίνισε ότι ο επιδιωκόμενος με τις κρατικές παρεμβάσεις σκοπός δεν αρκεί για να αποκλείεται εκ προοιμίου ο χαρακτηρισμός τους ως κρατικών ενισχύσεων. Εν πάση περιπτώσει, προκειμένου φορολογικές απαλλαγές όπως οι χορηγούμενες στις ιταλικές συνεταιριστικές εταιρίες να θεωρηθεί ότι δικαιολογούνται από τη φύση και τη γενική οικονομία του φορολογικού συστήματος του οικείου κράτους μέλους, θα πρέπει ακόμη να διασφαλίζεται ότι είναι σύμφωνες με την αρχή της αναλογικότητας και ότι δεν υπερβαίνουν τα όρια του αναγκαίου, υπό την έννοια ότι ο επιδιωκόμενος θεμιτός σκοπός θα ήταν αδύνατο να επιτευχθεί με μικρότερης εκτάσεως μέτρα. Τέλος, το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα των επιπτώσεων στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και το ζήτημα της στρέβλωσης του ανταγωνισμού, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, όταν μια χορηγηθείσα από κράτος μέλος ενίσχυση ενδυναμώνει τη θέση μιας επιχειρήσεως στο ενδοκοινοτικό εμπόριο σε σχέση με άλλες επιχειρήσεις που την ανταγωνίζονται, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το εμπόριο αυτό επηρεάζεται από την ενίσχυση. Συναφώς, όπως τόνισε το Δικαστήριο, δεν είναι αναγκαίο η επιχείρηση στην οποία χορηγήθηκε η ενίσχυση να μετέχει η ίδια στο ενδοκοινοτικό εμπόριο, υπό την έννοια της πραγματοποιήσεως διασυννοριακών συναλλαγών. Συγκεκριμένα, όταν κράτος μέλος χορηγεί ενίσχυση σε επιχείρηση, η εσωτερική δραστηριότητα μπορεί να διατηρηθεί ή να αυξηθεί, με συνέπεια τη μείωση των πιθανοτήτων διεισδύσεως των εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη επιχειρήσεων στην αγορά του εν λόγω κράτους μέλους. Επιπλέον, η ενίσχυση μιας επιχειρήσεως που μέχρι τούδε δεν πραγματοποιούσε διασυννοριακές συναλλαγές ενδέχεται να καταστήσει δυνατή τη διείσδυσή της στην αγορά ενός άλλου κράτους μέλους. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο το Δικαστήριο κατέληξε ότι το φορολογικό πλεονέκτημα που χορηγείται στις ιταλικές συνεταιριστικές εταιρίες είναι ικανό να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και να νοθεύσει τον ανταγωνισμό και ότι, ως εκ τούτου, μπορεί να στοιχειοθετήσει κρατική ενίσχυση, εφόσον όμως πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να εκτιμήσει τον επιλεκτικό χαρακτήρα των φορολογικών απαλλαγών που χορηγούνται στις συνεταιριστικές εταιρίες, καθώς και το ενδεχόμενο αυτές να δικαιολογούνται από τη φύση και τη γενική οικονομία του εθνικού φορολογικού συστήματος στο οποίο εντάσσονται. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο συνέστησε στο ιταλικό δικαστήριο να ελέγξει ιδίως αν η κατάσταση των συνεταιριστικών εταιριών είναι πράγματι συγκρίσιμη με εκείνη των λοιπών φορέων που έχουν συσταθεί υπό τη μορφή νομικών οντοτήτων κερδοσκοπικού χαρακτήρα και, εφόσον όντως συμβαίνει αυτό, αν η ευνοϊκότερη φορολογική μεταχείριση που επιφυλάσσεται στις εν λόγω συνεταιριστικές εταιρίες είναι, αφενός, συμφυής με τις βασικές αρχές του ισχύοντος στο οικείο κράτος μέλος φορολογικού συστήματος και, αφετέρου, σύμφωνη με τις αρχές της συνάφειας και της αναλογικότητας.

Στην υπόθεση *Επιτροπή και Ισπανία κατά Government of Gibraltar και Ηνωμένου Βασιλείου* (απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-106/09 P και C-107/09 P), το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Πρωτοδικείου [νυν Γενικού Δικαστηρίου] της 18ης Δεκεμβρίου 2008, με την οποία το τελευταίο είχε ακυρώσει απόφαση της Επιτροπής σχετική με το καθεστώς ενισχύσεως που σχεδιάζει να εφαρμόσει το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας μέσω της μεταρρυθμίσεως της φορολογίας των εταιριών με έδρα το Γιβραλτάρ. Το Δικαστήριο εκτίμησε ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας ότι το σχέδιο φορολογικής μεταρρυθμίσεως δεν παρείχε επιλεκτικά πλεονεκτήματα στις εταιρίες offshore. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι, ναι μεν μια διαφορετική φορολογική επιβάρυνση απορρέουσα από την εφαρμογή «γενικού» φορολογικού συστήματος δεν αρκεί, αυτή καθ' εαυτήν, προς απόδειξη της επιλεκτικότητας μιας φορολογίας, πλην όμως υπάρχει πράγματι επιλεκτικότητα όταν, όπως συμβαίνει εν προκειμένω, τα κριτήρια φορολογήσεως που χρησιμοποιεί ένα φορολογικό σύστημα είναι τέτοια ώστε να διακρίνουν τις δικαιούχους επιχειρήσεις ως προνομιούχες επιχειρήσεις, βάσει των ιδιοτήτων που τις χαρακτηρίζουν. Ειδικότερα, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, για να χαρακτηριστεί ένα φορολογικό σύστημα ως «επιλεκτικό», δεν αποτελεί προϋπόθεση να έχει σχεδιαστεί το σύστημα κατά τρόπον ώστε όλες οι επιχειρήσεις να υπόκεινται στις ίδιες φορολογικές επιβαρύνσεις και ορισμένες εξ αυτών να απολαύουν παρεκκλίσεων που τους παρέχουν επιλεκτικό πλεονέκτημα. Μια τέτοια ερμηνεία του κριτηρίου της επιλεκτικότητας θα προϋπέθετε ότι, για να χαρακτηριστεί επιλεκτικό, ένα φορολογικό σύστημα θα πρέπει να έχει σχεδιαστεί σύμφωνα με ορισμένη ρυθμιστική τεχνική. Όμως, μια τέτοια προσέγγιση θα είχε ως συνέπεια να μην εμπίπτουν, εκ προοιμίου, οι εθνικοί φορολογικοί κανόνες στον έλεγχο που ασκείται επί των κρατικών ενισχύσεων λόγω του γεγονότος και μόνον ότι θεσπίστηκαν με την εφαρμογή άλλης ρυθμιστικής τεχνικής, μολονότι παράγουν τα ίδια αποτελέσματα.

Στην υπόθεση *TeliaSonera Sverige* (απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 2011, C-52/09), το Δικαστήριο ασχολήθηκε, στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, με μια αντίθετη προς τον ανταγωνισμό πρακτική στην αγορά χονδρικής των ενδιάμεσων παροχών μέσω ασύμμετρης ψηφιακής συνδρομητικής γραμμής, η οποία χρησιμοποιείται για τις συνδέσεις υψηλής ταχύτητας. Ένα σουηδικό δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα ως προς τα κριτήρια βάσει των οποίων μια τιμολογιακή πρακτική συμπίεσεως των περιθωρίων κέρδους πρέπει να θεωρείται ότι συνιστά κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης. Η πρακτική αυτή, γνωστή ως «πολιτική συμπίεσεως των τιμών», συνίσταται στον καθορισμό εκ μέρους επιχειρήσεως, συνήθως καθετοποιημένης, τόσο των τιμών στην αγορά λιανικής όσο και της τιμής μιας ενδιάμεσης παροχής, αναγκαίας για την πρόσβαση στην αγορά λιανικής, χωρίς να αφήνεται μεταξύ των δύο επαρκές περιθώριο για την κάλυψη άλλων δαπανών που πρέπει να πραγματοποιηθούν στο πλαίσιο των παροχών λιανικής. Η ως άνω πρακτική ενδέχεται να συνιστά κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης που κατέχει μια καθετοποιημένη επιχείρηση τηλεπικοινωνιών, υπό την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α', ΣΛΕΕ απαγορεύει ρητώς την άμεση ή έμμεση επιβολή, εκ μέρους της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως, αθέμιτων τιμών. Στη συνέχεια, τόνισε ότι ο κατάλογος των καταχρηστικών πρακτικών του άρθρου 102 ΣΛΕΕ δεν είναι περιοριστικός, οπότε η απарίθμηση των καταχρηστικών πρακτικών που περιέχεται σ' αυτή τη διάταξη δεν εξαντλεί τους τρόπους καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσης τους οποίους απαγορεύει το δίκαιο της Ένωσης. Συγκεκριμένα, η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης την οποία απαγορεύει η διάταξη αυτή αποτελεί αντικειμενική έννοια που αφορά τις συμπεριφορές κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως οι οποίες, σε μια αγορά όπου, ακριβώς λόγω της παρουσίας της εν λόγω επιχειρήσεως, ο ανταγωνισμός είναι ήδη εξασθενημένος, έχουν ως αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η διατήρηση του υφισταμένου στην αγορά ανταγωνισμού ή η ανάπτυξή του, λόγω της χρησιμοποίησεως διαφορετικών μέσων από εκείνα που χαρακτηρίζουν τον συνήθη ανταγωνισμό των προϊόντων ή των υπηρεσιών με βάση το τι προσφέρουν οι διάφορες επιχειρήσεις. Έτσι, κατά το Δικαστήριο, προκειμένου να διαπιστωθεί αν η κατέχουσα

δεσπόζουσα θέση επιχείρηση εκμεταλλεύτηκε καταχρηστικώς την εν λόγω θέση με την εφαρμογή της τιμολογιακής της πολιτικής, πρέπει να εκτιμηθεί το σύνολο των περιστάσεων και να εξεταστεί αν σκοπός της πολιτικής αυτής ήταν να εξαλειφθούν ή να περιοριστούν οι δυνατότητες επιλογής του αγοραστή όσον αφορά τις πηγές εφοδιασμού του, να παρεμποδιστεί η είσοδος ανταγωνιστών στην αγορά, να εφαρμοστούν σε εμπορικώς συναλλασσόμενους άνισοι όροι για ισοδύναμες παροχές ή να ενισχυθεί η δεσπόζουσα θέση με νόθευση του ανταγωνισμού.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, ελλείψει οποιουδήποτε αντικειμενικού δικαιολογητικού λόγου, μπορεί να συνιστά κατάχρηση κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ το γεγονός ότι καθετοποιημένη επιχείρηση, κατέχουσα δεσπόζουσα θέση στην αγορά χονδρικής των ενδιάμεσων παροχών μέσω ασύμμετρης ψηφιακής συνδρομητικής γραμμής, εφαρμόζει τέτοια τιμολογιακή πρακτική ώστε η απόκλιση μεταξύ των τιμών που ισχύουν στην ως άνω αγορά και των τιμών που εφαρμόζονται στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες να μην επαρκεί για την κάλυψη του συγκεκριμένου κόστους με το οποίο η ίδια αυτή επιχείρηση πρέπει να επιβαρυνθεί προκειμένου να αποκτήσει πρόσβαση στην τελευταία αυτή αγορά.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε, στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα της πρακτικής αυτής, τις περιστάσεις της συγκεκριμένης περιπτώσεως που δεν είχαν σημασία για την ως άνω εκτίμηση. Πρόκειται για τις ακόλουθες περιστάσεις: το γεγονός ότι η οικεία επιχείρηση δεν υπείχε υποχρέωση, εκ του νόμου, να προσφέρει τις ενδιάμεσες παροχές μέσω ασύμμετρης ψηφιακής συνδρομητικής γραμμής στην αγορά χονδρικής στην οποία κατείχε δεσπόζουσα θέση· ο βαθμός στον οποίο η επιχείρηση αυτή δέσποζε στην εν λόγω αγορά· το γεγονός ότι η ως άνω επιχείρηση δεν κατείχε συγχρόνως δεσπόζουσα θέση και στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες· το στοιχείο αν οι πελάτες στους οποίους εφαρμόζονταν η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική ήσαν νέοι ή υφιστάμενοι πελάτες της οικείας επιχείρησης· η αδυναμία της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχείρησης να αντισταθμίσει τις ενδεχόμενες ζημιές που μπορεί να της προκαλέσει μια τέτοια τιμολογιακή πρακτική, ο βαθμός ωριμάνσεως των σχετικών αγορών και το γεγονός ότι στις αγορές αυτές είχε εμφανιστεί μια νέα τεχνολογία η οποία καθιστούσε αναγκαία την πραγματοποίηση πολύ μεγάλων επενδύσεων.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι, αντιθέτως, έπρεπε να ληφθούν υπόψη, κατ' αρχήν και κατά προτεραιότητα, οι τιμές και το κόστος της οικείας επιχειρήσεως στην αγορά των παροχών λιανικής. Πράγματι, μόνον όταν δεν είναι δυνατόν, λόγω των περιστάσεων, να γίνει αναφορά στις εν λόγω τιμές και στο ως άνω κόστος, πρέπει να εξετάζονται οι τιμές και το κόστος των ανταγωνιστών στην ίδια αυτή αγορά. Κατά το Δικαστήριο, πρέπει επίσης να αποδεικνύεται ότι, λαμβανομένου ειδικότερα υπόψη ότι το προϊόν χονδρικής είναι απολύτως αναγκαίο, η πρακτική αυτή παράγει ένα, τουλάχιστον δυνητικό, επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα στην αγορά λιανικής, χωρίς τούτο να δικαιολογείται με οποιονδήποτε τρόπο από οικονομικής απόψεως.

Στην υπόθεση *General Química κ.λπ. κατά Επιτροπής* (απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2011, C-90/09), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του τεκμηρίου της ασκήσεως στην πράξη, εκ μέρους της μητρικής εταιρίας, καθοριστικής επιρροής στη συμπεριφορά της θυγατρικής της, στο πλαίσιο συμπράξεως στον τομέα των χημικών προϊόντων για την επεξεργασία ελαστικών. Η υπόθεση αυτή αφορούσε εταιρία συμμετοχών που κατείχε το 100 % των μετοχών άλλης εταιρίας, στην οποία ανήκε επίσης το σύνολο των μετοχών θυγατρικής εταιρίας του ομίλου. Κατά το Δικαστήριο δεν αποκλείεται μια εταιρία συμμετοχών να κριθεί αλληλεγγύως υπεύθυνη για παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού του δικαίου της Ένωσης, διαπραχθείσες από θυγατρική του ομίλου της, η οποία δεν της ανήκει απευθείας, εφόσον η εν λόγω εταιρία συμμετοχών ασκεί αποφασιστική επιρροή επί της θυγατρικής, έστω και μέσω ενδιάμεσης εταιρίας. Τούτο συμβαίνει ιδίως στην περίπτωση που η θυγατρική δεν καθορίζει τη συμπεριφορά της στην αγορά αυτοτελώς έναντι της ενδιάμεσης εταιρίας,

η οποία επίσης δεν ενεργεί αυτοτελώς στην αγορά, αλλ' εφαρμόζει ως επί το πλείστον τις οδηγίες της εταιρίας συμμετοχών. Σε μια τέτοια περίπτωση, η εταιρία συμμετοχών, η ενδιάμεση εταιρία και η τελευταία θυγατρική του ομίλου συναποτελούν ενιαία οικονομική οντότητα και, συνεπώς, ενιαία επιχείρηση κατά την έννοια του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης. Έτσι, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η Επιτροπή δύναται να υποχρεώσει την εταιρία συμμετοχών να καταβάλει αλληλεγγύως το επιβληθέν στη θυγατρική πρόστιμο, χωρίς να απαιτείται να αποδειχθεί άμεση συμμετοχή της εταιρίας αυτής στην παράβαση, εκτός αν η εταιρία συμμετοχών ανατρέψει το προαναφερθέν τεκμήριο, αποδεικνύοντας ότι είτε η ενδιάμεση είτε η θυγατρική εταιρία ενεργούν αυτοτελώς στην αγορά. Εντούτοις, το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Πρωτοδικείου, το οποίο είχε επιβεβαιώσει την απόφαση της Επιτροπής, με το σκεπτικό ότι το Πρωτοδικείο όφειλε να λάβει υπόψη του και να εξετάσει συγκεκριμένα τα στοιχεία που προσκόμισε η μητρική εταιρία για να αποδείξει ότι η θυγατρική εφαρμόζε αυτοτελώς την εμπορική πολιτική της, προκειμένου το εν λόγω δικαστήριο να ελέγξει αν ήταν εσφαλμένη η εκτίμηση της Επιτροπής ότι τα στοιχεία αυτά δεν αποδείκνυαν, εν προκειμένω, ότι η θυγατρική αυτή δεν αποτελούσε ενιαία οικονομική οντότητα με τη μητρική εταιρία. Το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο, κρίνοντας ότι τα επιχειρήματα που προβλήθηκαν προς απόδειξη της υπάρξεως μιας τέτοιας αυτοτέλειας δεν ήταν δυνατό να ευδοκιμήσουν, χωρίς να εξετάσει συγκεκριμένα τα στοιχεία τα οποία επικαλέστηκε η μητρική εταιρία, αλλά παραπέμποντας απλώς και μόνο στη νομολογία.

Σε μια υπόθεση σχετική με σύμπραξη στον τομέα των χημικών προϊόντων, το Δικαστήριο αποφάνθηκε εκ νέου επί του τεκμηρίου της ασκήσεως στην πράξη, εκ μέρους της μητρικής εταιρίας, καθοριστικής επιρροής στη συμπεριφορά της θυγατρικής της (απόφαση της 29ης Σεπτεμβρίου 2011, C-521/09 P, *Elf Aquitaine* κατά *Επιτροπής*).

Η Επιτροπή είχε επιβάλει, με απόφαση του 2005, πρόστιμα σε πλείονες εταιρίες, μεταξύ των οποίων η *Elf Aquitaine S.A.* και η θυγατρική της, *Arkema S.A.*, για συμμετοχή σε σύμπραξη στην αγορά μιας ουσίας που χρησιμοποιείται ως χημικό ενδιάμεσο.

Οι δύο αυτές εταιρίες άσκησαν χωριστές προσφυγές ενώπιον του Πρωτοδικείου, με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως της Επιτροπής ή τη μείωση των προστίμων που τους είχαν επιβληθεί.

Το Πρωτοδικείο απέρριψε το σύνολο των επιχειρημάτων των δύο εταιριών. Έκρινε, σύμφωνα με τη νομολογιακή του παράδοση, ότι, όταν η μητρική εταιρία κατέχει το σύνολο, ή σχεδόν το σύνολο, του κεφαλαίου της θυγατρικής της, η Επιτροπή μπορεί να στηριχθεί στο τεκμήριο ότι ασκεί αποφασιστική επιρροή στην εμπορική πολιτική της θυγατρικής.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, όταν μια απόφαση σχετική με την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού του δικαίου της Ένωσης αφορά περισσότερους αποδέκτες και τίθεται το ζήτημα του καταλογισμού της παραβάσεως, η απόφαση αυτή πρέπει να περιέχει επαρκή αιτιολογία ως προς καθέναν από τους αποδέκτες της. Έτσι, όταν πρόκειται για μητρική εταιρία που κρίνεται αλληλεγγύως υπεύθυνη για παράβαση της θυγατρικής της, πρέπει, κατ' αρχήν, στη σχετική απόφαση να εκτίθενται εμπεριστατωμένα οι λόγοι που δικαιολογούν τον καταλογισμό της παραβάσεως στην εταιρία αυτή.

Το Δικαστήριο πάντως υπογράμμισε ότι, εφόσον η απόφαση της Επιτροπής στηριζόταν αποκλειστικώς και μόνο στο τεκμήριο ότι η εταιρία *Elf Aquitaine S.A.* ασκούσε στην πράξη αποφασιστική επιρροή στη συμπεριφορά της θυγατρικής της, η Επιτροπή όφειλε να εκθέσει προσηκόντως τους λόγους για τους οποίους τα πραγματικά ή τα νομικά στοιχεία που προέβαλε η *Elf Aquitaine S.A.* δεν κρίθηκαν επαρκή για να ανατρέψουν το ως άνω τεκμήριο, διότι άλλως το εν λόγω τεκμήριο θα καθίστατο αμάχητο. Πράγματι, το γεγονός ότι πρόκειται για μαχητό τεκμήριο σημαίνει ότι απαιτείται από τους ενδιαφερομένους, προκειμένου να το ανατρέψουν, να προσκομίσουν αποδεικτικά

στοιχεία σχετικά με τους οικονομικούς, διαρθρωτικούς και νομικούς δεσμούς μεταξύ των οικείων εταιριών.

Κατά το Δικαστήριο, το Πρωτοδικείο όφειλε, επομένως, να αποδώσει τη δέουσα σημασία στο ζήτημα αν η απόφαση της Επιτροπής περιείχε εμπεριστατωμένη έκθεση των λόγων για τους οποίους τα στοιχεία που προσκόμισε η εταιρία Elf Aquitaine S.A. δεν αρκούσαν για να ανατρέψουν το τεκμήριο της ευθύνης, όπως εφαρμόστηκε με την εν λόγω απόφαση.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η αιτιολογία της αποφάσεως της Επιτροπής ως προς τα επιχειρήματα που προέβαλε η εταιρία Elf Aquitaine S.A. περιοριζόταν σε μια σειρά από απλές, επαναλαμβανόμενες και διόλου εμπεριστατωμένες διαπιστώσεις και αρνήσεις, και ότι, ελλείψει συμπληρωματικών διευκρινίσεων, η προαναφερθείσα σειρά διαπιστώσεων και αρνήσεων δεν παρείχε, κατά συνέπεια, τη δυνατότητα στη μεν εταιρία Elf Aquitaine S.A. να πληροφορηθεί την αιτιολογία του ληφθέντος μέτρου, στο δε αρμόδιο δικαστήριο να ασκήσει τον έλεγχό του.

Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Πρωτοδικείου και ακύρωσε την απόφαση Επιτροπής, στο μέτρο που καταλόγιζε την παράβαση στην Elf Aquitaine S.A. και επέβαλλε πρόστιμο στην εταιρία αυτή.

Σε υπόθεση σχετική με σύμπραξη στον τομέα των χαλκοσωλήνων για βιομηχανική χρήση, η οποία αφορούσε τρεις εταιρίες του ίδιου ομίλου, η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση σχετικά με διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 81 ΕΚ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο ⁵⁴. Οι τρεις εταιρίες άσκησαν προσφυγή ενώπιον του Πρωτοδικείου, προβάλλοντας λόγους ακυρώσεως οι οποίοι αφορούσαν το ύψος του προστίμου που επέβαλε η Επιτροπή. Το Πρωτοδικείο απέρριψε, έναν προς έναν, όλους τους λόγους και οι εταιρίες άσκησαν αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου (απόφαση της 8ης Δεκεμβρίου 2011, C-272/09 P, *KME Germany κ.λπ. κατά Επιτροπής*).

Πέραν του ελέγχου των κριτηρίων τα οποία, κατά πάγια και καθιερωμένη νομολογία των ευρωπαϊκών δικαιοδοτικών οργάνων, λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο του καθορισμού του ύψους των προστίμων σε περίπτωση αντίθετης προς τον ανταγωνισμό πρακτικής, δηλαδή των κριτηρίων της διάρκειας της παραβάσεως, της σοβαρότητάς της και της ενδεχόμενης συνεργασίας που παρείχαν οι οικείες εταιρίες, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί λόγου αναίρέσεως σχετικού με την προσβολή του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία. Οι εταιρίες υποστήριξαν ότι το Πρωτοδικείο παραβίασε το δίκαιο της Ένωσης και προσέβαλε το δικαίωμά τους σε πλήρη και αποτελεσματική δικαστική προστασία, καθόσον δεν εξέτασε ενδελεχώς και επιμελώς τα επιχειρήματά τους και επαφέθηκε σε υπερβολικό βαθμό και χωρίς εύλογη αιτία στη διακριτική ευχέρεια της Επιτροπής. Επικαλέστηκαν δε συναφώς το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, καθώς και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ⁵⁵.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, η οποία κατοχυρώνεται σήμερα στο άρθρο 47 του Χάρτη, και ότι ο δικαστικός έλεγχος των αποφάσεων των θεσμικών οργάνων ρυθμίστηκε με τις ιδρυτικές Συνθήκες, διευκρινίζοντας ότι, πέραν του ελέγχου της νομιμότητας κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, προβλέφθηκε και έλεγχος πλήρους δικαιοδοσίας όσον αφορά τις επιβαλλόμενες κυρώσεις.

Ως προς τον έλεγχο της νομιμότητας, το Δικαστήριο έκρινε, όπως και με την προγενέστερη νομολογία του, ότι καίτοι η Επιτροπή διαθέτει ένα ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως σε τομείς όπου

⁵⁴ Συμφωνία σχετική με τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΕ 1994, L 1, σ. 181-185).

⁵⁵ Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2010, C 83, σ. 401).

απαιτούνται σύνθετες οικονομικές εκτιμήσεις, τούτο δεν σημαίνει ότι ο δικαστής της Ένωσης δεν μπορεί να ελέγχει την ερμηνεία, εκ μέρους της Επιτροπής, των οικονομικής φύσεως δεδομένων. Ο δικαστής της Ένωσης οφείλει να πραγματοποιεί τον ως άνω έλεγχο βάσει των στοιχείων που προσκομίζει ο προσφεύγων.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, ως εκ τούτου, ο δικαστής της Ένωσης δεν μπορεί να στηριχθεί στο περιθώριο εκτίμησης που διαθέτει η Επιτροπή, ως προς την επιλογή των στοιχείων τα οποία η ίδια θα λάβει υπόψη κατά την εκτίμηση των κριτηρίων καθορισμού του ύψους των προστίμων και ως προς την αξιολόγηση των στοιχείων αυτών, προκειμένου να μην προχωρήσει σε διεξοδικό-τερο έλεγχο των νομικών και των πραγματικών ζητημάτων.

Όσον αφορά την πλήρη δικαιοδοσία σχετικά με το ύψος των προστίμων, το Δικαστήριο εξήγησε ότι αυτή παρέχει στον δικαστή την ευχέρεια, πέραν του απλού ελέγχου της νομιμότητας της κυρώσεως, να υποκαθιστά την Επιτροπή στην εκτίμησή της και, κατά συνέπεια, να αίρει ή να μειώνει ή να αυξάνει την επιβληθείσα χρηματική κύρωση. Το Δικαστήριο υπογράμμισε, ωστόσο, ότι η πλήρης δικαιοδοσία δεν συνεπάγεται υποχρέωση του δικαστή να προβαίνει σε αυτεπάγγελτο έλεγχο του συνόλου της προσβαλλόμενης απόφασης· τούτο θα προϋπέθετε, στην πράξη, την εκ νέου πλήρη εξέταση του φακέλου.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο δικαστής της Ένωσης οφείλει να ελέγχει τόσο τα νομικά όσο και τα πραγματικά ζητήματα και ότι έχει την εξουσία να εκτιμά τα αποδεικτικά στοιχεία, να ακυρώνει την απόφαση της Επιτροπής και να τροποποιεί το ποσό των προστίμων. Επομένως, κατά το Δικαστήριο, δεν προκύπτει ότι ο προβλεπόμενος από το δίκαιο της Ένωσης δικαιοδοτικός έλεγχος είναι αντίθετος προς τις απαιτήσεις της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, όπως κατοχυρώνεται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Εν τέλει, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το Πρωτοδικείο άσκησε, στην υπόθεση αυτή, πλήρη και ολοκληρωμένο έλεγχο των νομικών και των πραγματικών ζητημάτων, όπως όφειλε.

Οι υποθέσεις *Solvay κατά Επιτροπής* (απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-109/10 P και C-110/10 P) έδωσαν στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να αποσαφηνίσει τα όρια της υποχρεώσεως σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας. Η Επιτροπή είχε επιβάλει κύρωση στην εταιρία Solvay, για πρώτη φορά το 1990, για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης στην αγορά του ανθρακικού νατρίου και για συμφωνία με ανταγωνιστή όσον αφορά τις τιμές. Οι αποφάσεις με τις οποίες η Επιτροπή επέβαλε κυρώσεις στη βελγική εταιρία ακυρώθηκαν. Κατόπιν τούτου, η Επιτροπή εξέδωσε νέες αποφάσεις, το 2000, επιβάλλοντας στη Solvay νέα πρόστιμα σε σχέση με τα ίδια πραγματικά περιστατικά. Η εταιρία άσκησε προσφυγές ενώπιον του Πρωτοδικείου, προσάπτοντας στην Επιτροπή ότι προσέβαλε το δικαίωμα προσβάσεώς της στα έγγραφα του θεσμικού οργάνου, ιδίως καθόσον ορισμένα από αυτά είχαν χαθεί. Υποστήριξε επίσης ότι η Επιτροπή, δεδομένου ότι εξέδωσε νέα απόφαση, όφειλε να της παράσχει δυνατότητα ακροάσεως. Κατόπιν της απορρίψεως των προσφυγών της Solvay από το Πρωτοδικείο, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί κατ' αναίρεση και να εξετάσει τις ίδιες αιτιάσεις.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι το δικαίωμα προσβάσεως στον φάκελο συνεπάγεται ότι η Επιτροπή υποχρεούται να παρέχει στην ενδιαφερόμενη επιχείρηση τη δυνατότητα εξετάσεως όλων των εγγράφων τα οποία περιλαμβάνονται στον φάκελο έρευνας και ενδέχεται να είναι κρίσιμα για την άμυνά της. Η προσβολή του δικαιώματος προσβάσεως στον φάκελο κατά τη διαδικασία που προηγείται της εκδόσεως της αποφάσεως της Επιτροπής μπορεί, κατ' αρχήν, να επισύρει ακύρωση της αποφάσεως αυτής όταν έχουν θιγεί τα δικαιώματα άμυνας.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, στην υπόθεση αυτή, δεν επρόκειτο απλώς για ορισμένα ελλείποντα έγγραφα, των οποίων το περιεχόμενο θα μπορούσε να ανασυσταθεί βάσει άλλων πηγών, αλλά για

ολόκληρους υπο-φακέλους που δεν αποκλείεται να περιείχαν ουσιώδη στοιχεία της διαδικασίας ενώπιον της Επιτροπής, τα οποία θα μπορούσαν να είναι επίσης κρίσιμα για την άμυνα της Solvay.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο εκτιμώντας ότι δεν συνιστούσε προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας το γεγονός ότι η Solvay δεν είχε πρόσβαση στο σύνολο των εγγράφων του φακέλου.

Όσον αφορά την ακρόαση της επιχειρήσεως πριν από την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι αυτή καταλέγεται μεταξύ των δικαιωμάτων άμυνας και ότι, ως εκ τούτου, πρέπει να εξετάζεται σε συνάρτηση με τις ειδικές περιστάσεις της κάθε συγκεκριμένης υποθέσεως. Όταν η Επιτροπή, μετά την ακύρωση αποφάσεως λόγω διαδικαστικής πλημμέλειας η οποία αφορούσε αποκλειστικά τους κανόνες της οριστικής εγκρίσεώς της από το σώμα των επιτρόπων, εκδίδει νέα απόφαση, που έχει κατ' ουσίαν πανομοιότυπο περιεχόμενο και στηρίζεται στις ίδιες αιτιάσεις, δεν υποχρεούται να προβαίνει σε νέα ακρόαση των ενδιαφερομένων επιχειρήσεων. Ωστόσο, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι το ζήτημα της ακρόασης της Solvay δεν ήταν δυνατό να διαχωριστεί από την πρόσβαση στον φάκελο, δεδομένου ότι, κατά τη διοικητική διαδικασία που προηγήθηκε της εκδόσεως των πρώτων αποφάσεων το 1990, η Επιτροπή δεν είχε παράσχει στη Solvay πρόσβαση στο σύνολο των εγγράφων τα οποία περιείχε ο φάκελός της. Μολαταύτα και παρά τη σημασία που αποδίδει η νομολογία τόσο του Δικαστηρίου όσο και του Γενικού Δικαστηρίου στην παροχή προσβάσεως στον φάκελο, η Επιτροπή εξέδωσε νέες αποφάσεις, ίδιες με εκείνες που είχαν ακυρωθεί λόγω τυπικής πλημμέλειας, χωρίς να κινήσει νέα διοικητική διαδικασία, στο πλαίσιο της οποίας θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί ακρόαση της εταιρίας Solvay, αφού θα της είχε παρασχεθεί πρόσβαση στον φάκελο.

Το Δικαστήριο κατέληξε ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο εκτιμώντας ότι η ακρόαση της Solvay δεν ήταν αναγκαία ενόψει της εκδόσεως των νέων αποφάσεων και, αφενός, ανείρεσε τις αποφάσεις του Πρωτοδικείου, αφετέρου, αποφαινόμενο επί της ουσίας, ακύρωσε τις αποφάσεις της Επιτροπής.

Σε υποθέσεις σχετικές με συμφωνίες και εναρμονισμένες πρακτικές ευρωπαϊκών εταιριών παραγωγής δοκών χάλυβα, η Επιτροπή είχε εκδώσει, το 1994, μια απόφαση κατά της εταιρίας ARBED (νυν Arcelor Mittal) και, το 1998, μια απόφαση κατά της εταιρίας Thyssen Stahl (νυν ThyssenKrupp), επιβάλλοντας πρόστιμα σε αμφότερες. Οι δύο αυτές αποφάσεις ακυρώθηκαν από το Δικαστήριο για προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας. Η Επιτροπή, ωστόσο, εξέδωσε δύο νέες αποφάσεις, το 2006, σε σχέση με τα ίδια πραγματικά περιστατικά, που ανάγονταν στο διάστημα 1988 με 1991, στηριζόμενη, μεταξύ άλλων, στις διατάξεις της Συνθήκης ΕΚΑΧ η οποία έπαυσε να ισχύει στις 23 Ιουλίου 2002. Οι δύο τελευταίες αποφάσεις υποβλήθηκαν στην κρίση, αρχικώς, του Πρωτοδικείου (το οποίο τις επιβεβαίωσε) και, ακολούθως, του Δικαστηρίου. Με τις αποφάσεις του (απόφαση της 29ης Μαρτίου 2011, C-201/09 P, *ArcelorMittal Luxembourg κατά Επιτροπής και Επιτροπή κατά ArcelorMittal Luxembourg κ.λπ.*, και απόφαση της 29ης Μαρτίου 2011, C-352/09 P, *ThyssenKrupp Nirosta κατά Επιτροπής*), το Δικαστήριο επικύρωσε, με τη σειρά του, τις σχετικές αποφάσεις του Πρωτοδικείου, αφού εξέτασε, μεταξύ άλλων, το ζήτημα της δυνατότητας εφαρμογής διαδικαστικών κανόνων που θεσπίστηκαν βάσει της Συνθήκης ΕΚ επί παραβάσεων των διατάξεων της Συνθήκης ΕΚΑΧ, μετά τη λήξη της ισχύος της τελευταίας. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι, σε περίπτωση μεταβολής της νομοθεσίας, πρέπει να διασφαλίζεται, εφόσον ο νομοθέτης δεν έχει εκφράσει αντίθετη βούληση, η συνέχεια των νομικών δομών. Εφόσον δεν υπάρχουν στοιχεία από τα οποία να προκύπτει ότι ανταποκρίνεται στη βούληση του νομοθέτη η μη επιβολή κυρώσεων για συμπαιγνίες που απαγορεύονταν από τη Συνθήκη ΕΚΑΧ μετά τη λήξη της ισχύος της Συνθήκης αυτής, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι θα ήταν ασύμβατο προς τον σκοπό και τη συνοχή των Συνθηκών και ασυμβίβαστο προς τη συνέχεια της έννομης τάξεως της Ένωσης να μην έχει η Επιτροπή τη δυνατότητα να διασφαλίζει την ομοιόμορφη εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης ΕΚΑΧ, οι οποίοι εξακολουθούν

να παράγουν αποτελέσματα ακόμη και μετά τη λήξη της ισχύος της. Κατόπιν, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι οι αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης επιβάλλουν την εφαρμογή, εν προκειμένω, των ουσιαστικού δικαίου κανόνων της Συνθήκης ΕΚΑΧ, υπογραμμίζοντας ότι μια επιμελής επιχείρηση δεν ήταν δυνατό να αγνοεί τις συνέπειες της συμπεριφοράς της ούτε να υπολογίζει ότι η μετάβαση από τις ρυθμίσεις της Συνθήκης ΕΚΑΧ στις ρυθμίσεις της Συνθήκης ΕΚ θα είχε ως συνέπεια να διαφύγει κάθε κύρωση. Έτσι, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα, αφενός, ότι η αρμοδιότητα της Επιτροπής να επιβάλει πρόστιμα στις οικείες επιχειρήσεις απέρρεε από τους κανόνες που θεσπίστηκαν βάσει της Συνθήκης ΕΚ και η οικεία διαδικασία έπρεπε να διεξαχθεί σύμφωνα με τους κανόνες αυτούς και, αφετέρου, ότι οι ουσιαστικού δικαίου διατάξεις οι οποίες προέβλεπαν την εφαρμοστέα κύρωση ήσαν εκείνες της Συνθήκης ΕΚΑΧ.

Σε υπόθεση σχετική με απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού, με την οποία η οικεία αρχή έκρινε, κατ' εφαρμογήν του εθνικού δικαίου, ότι μια επιχείρηση δεν είχε καταχραστεί τη δεσπόζουσα θέση της στην αγορά και ότι δεν συνέτρεχε λόγος να αποφανθεί επί ενδεχόμενης παραβίασεως της Συνθήκης ΕΚ, υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα που αφορούσαν την έκταση των αρμοδιοτήτων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού (απόφαση της 3ης Μαΐου 2011, C-375/09, *Tele2 Polska*).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι, προς διασφάλιση της συνεπούς εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού εντός των κρατών μελών, θεσπίστηκε ένας μηχανισμός συνεργασίας της Επιτροπής με τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού με τον κανονισμό (ΕΚ) 1/2003⁵⁶, στο πλαίσιο της γενικής αρχής της ειλικρινούς συνεργασίας.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, όταν εθνική αρχή ανταγωνισμού εκτιμά, βάσει των στοιχείων που έχει στη διάθεσή της, ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις κάποιας απαγορεύσεως, ο κανονισμός ορίζει σαφώς ότι η αρμοδιότητά της περιορίζεται στη δυνατότητά της να αποφανθεί ότι δεν συντρέχει λόγος να δράσει.

Πράγματι, κατά το Δικαστήριο, τυχόν αναγνώριση υπέρ των εθνικών αρχών ανταγωνισμού της εξουσίας να εκδίδουν αποφάσεις με τις οποίες να διαπιστώνουν ότι δεν υφίσταται παράβαση των διατάξεων της Συνθήκης περί της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσης θα διακύβευε το σύστημα συνεργασίας που θεσπίζει ο κανονισμός και θα έθιγε την αρμοδιότητα της Επιτροπής. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μια τέτοια αρνητική απόφαση επί της ουσίας της υποθέσεως θα μπορούσε να θίξει την ομοιόμορφη εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της Συνθήκης⁵⁷, η οποία καταλέγεται μεταξύ των σκοπών που επιδιώκει ο κανονισμός, δεδομένου ότι θα αποτελούσε εμπόδιο σε τυχόν μεταγενέστερη διαπίστωση της Επιτροπής ότι η επίμαχη πρακτική συνιστά παράβαση των ως άνω κανόνων.

Επομένως, κατά το Δικαστήριο, μόνον η Επιτροπή έχει την εξουσία να διαπιστώνει ότι δεν υφίσταται παραβίαση της προβλεπόμενης στο άρθρο 102 ΣΛΕΕ απαγορεύσεως της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσης, ακόμη και αν το άρθρο αυτό εφαρμόζεται και σε διαδικασίες που κινούν οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι εθνική αρχή ανταγωνισμού δεν δύναται να λάβει απόφαση με την οποία να διαπιστώνει ότι δεν υφίσταται παραβίαση της απαγορεύσεως της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσης όταν εξετάζει τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και εκτιμά ότι δεν υπήρξε, στη συγκεκριμένη περίπτωση, καταχρηστική πρακτική.

⁵⁶ Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

⁵⁷ Άρθρα 101 και 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2010, C 83, σ. 47).

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε επίσης ότι το δίκαιο της Ένωσης απαγορεύει εθνική διάταξη που επιβάλλει να περατώνεται η σχετική με την εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ διαδικασία με την έκδοση αποφάσεως με την οποία να διαπιστώνεται ότι δεν στοιχειοθετείται παράβαση του εν λόγω άρθρου. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, μόνο σε περίπτωση που το δίκαιο της Ένωσης δεν προβλέπει κάποιον ειδικό κανόνα, μπορεί η εθνική αρχή ανταγωνισμού να εφαρμόσει τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου.

Στην υπόθεση *Pfleiderer* (απόφαση της 14ης Ιουνίου 2011, C-360/09), που αφορούσε αίτηση γερμανικού δικαστηρίου για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί της ενδεχόμενης δυνατότητας, στο πλαίσιο διαδικασιών επιβολής προστίμων για συμπράξεις, να επιτραπεί σε τρίτους, περιλαμβανομένων εκείνων που ζημιώθηκαν από την οικεία σύμπραξη, η πρόσβαση στις αιτήσεις επιείκειας και στις πληροφορίες και τα έγγραφα που οι αιτούντες οικειοθελώς κοινοποίησαν σε εθνική αρχή ανταγωνισμού.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι ούτε οι διατάξεις της Συνθήκης ΕΚ περί ανταγωνισμού ούτε ο κανονισμός 1/2003⁵⁸ προβλέπουν κοινούς κανόνες επιείκειας ή κοινούς κανόνες σχετικά με το δικαίωμα προσβάσεως στα σχετικά με διαδικασία επιείκειας έγγραφα τα οποία οι ίδιες οι οικείες εταιρίες κοινοποίησαν σε εθνική αρχή ανταγωνισμού κατ' εφαρμογήν εθνικού προγράμματος επιείκειας. Εν συνεχεία, διευκρίνισε ότι ούτε η ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών ανταγωνισμού⁵⁹ ούτε η ανακοίνωση σχετικά με τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε υποθέσεις συμπράξεων⁶⁰ είναι δεσμευτικές για τα κράτη μέλη, όπως άλλωστε δεν είναι δεσμευτικό το πρότυπο πρόγραμμα επιείκειας, το οποίο εκπονήθηκε στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού δικτύου ανταγωνισμού.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, εν τέλει, ότι οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης περί συμπράξεων, και ειδικότερα ο κανονισμός 1/2003, έχουν την έννοια ότι δεν αποκλείουν τη δυνατότητα του ζημιωθέντος από παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού του δικαίου της Ένωσης, ο οποίος διεκδικεί αποζημίωση, να αποκτήσει πρόσβαση στα έγγραφα που αφορούν διαδικασία επιείκειας, σχετική με τον υπαίτιο της ως άνω παραβάσεως. Απόκειται, ωστόσο, στα δικαστήρια των κρατών μελών να καθορίσουν, βάσει του εθνικού τους δικαίου, τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να επιτραπεί ή όχι μια τέτοια πρόσβαση, σταθμίζοντας τα συμφέροντα που προστατεύει το δίκαιο της Ένωσης.

Φορολογικές διατάξεις

Όσον αφορά τον φόρο προστιθέμενης αξίας (στο εξής: ΦΠΑ), η απόφαση *Επιτροπή κατά Γερμανίας* (απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2011, C-539/09) αξίζει ιδιαίτερη προσοχή. Στην υπόθεση αυτή, η Επιτροπή προσήψε στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ότι δεν επέτρεψε στο Ελεγκτικό Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να διενεργήσει, στο έδαφός της, ελέγχους σχετικούς με τη διοικητική συνεργασία κατά την έννοια του κανονισμού 1798/2003⁶¹. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, ενεργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 248, παράγραφοι 1 έως 3, ΕΚ, το οποίο, αφενός, προβλέπει ότι το Ελεγκτικό Συνέδριο ελέγχει τους λογαριασμούς του συνόλου των εσόδων και των εξόδων της

⁵⁸ Βλ. υποσημείωση 56.

⁵⁹ Ανακοίνωση 2004/C 101/04 της Επιτροπής σχετικά με τη συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών ανταγωνισμού (ΕΕ C 101, σ. 43).

⁶⁰ Ανακοίνωση 2006/C 298/11 της Επιτροπής σχετικά με τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε υποθέσεις συμπράξεων (καρτέλ) (ΕΕ C 298, σ. 17).

⁶¹ Κανονισμός (ΕΚ) 1798/2003 του Συμβουλίου, της 7ης Οκτωβρίου 2003, για τη διοικητική συνεργασία στον τομέα του ΦΠΑ (ΕΕ L 264, σ. 1).

Κοινότητας, τη νομιμότητα και την κανονικότητα της πραγματοποίησης των εσόδων και εξόδων, καθώς και τη χρηστή δημοσιονομική διαχείριση και, αφετέρου, παρέχει στο εν λόγω θεσμικό όργανο την εξουσία να διενεργεί ελέγχους τόσο βάσει εγγράφων όσο και επιτόπου, ιδίως δε στο έδαφος των κρατών μελών.

Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, το σύστημα των ιδίων πόρων που έχει θεσπιστεί κατ' εκτέλεση της Συνθήκης αποσκοπεί, όσον αφορά τους πόρους από ΦΠΑ, να επιβάλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να αποδίδουν στην Κοινότητα, ως ιδίους πόρους, ένα μέρος των ποσών που εισπράττουν ως ΦΠΑ. Ομοίως, οι μηχανισμοί συνεργασίας που επιβάλλονται στα κράτη μέλη από τον κανονισμό 1798/2003 μπορούν επίσης, εφόσον έχουν ως σκοπό την πάταξη της φοροαποφυγής και της φοροδιαφυγής στον τομέα του ΦΠΑ, να επηρεάζουν άμεσα και ουσιαστικά την είσπραξη των εσόδων από ΦΠΑ και, συνεπώς, την απόδοση των πόρων από ΦΠΑ στον κοινοτικό προϋπολογισμό. Έτσι, η αποτελεσματική εφαρμογή από ένα κράτος μέλος των κανόνων συνεργασίας που προβλέπει ο κανονισμός 1798/2003 μπορεί να έχει κρίσιμη σημασία όχι μόνο για την ικανότητα του εν λόγω κράτους μέλους να πατάξει αποτελεσματικά τη φοροδιαφυγή και τη φοροαποφυγή στο έδαφός του, αλλά και την ικανότητα των άλλων κρατών μελών να πατάξουν τη φοροδιαφυγή και τη φοροαποφυγή στο δικό τους έδαφος, ιδιαίτερα όταν η ορθή επιβολή του ΦΠΑ στα άλλα αυτά κράτη μέλη εξαρτάται από τις πληροφορίες που έχει στη διάθεσή του το συγκεκριμένο κράτος μέλος. Επομένως, ο έλεγχος, από το Ελεγκτικό Συνέδριο, της διοικητικής συνεργασίας κατά την έννοια του κανονισμού 1798/2003 αφορά οπωσδήποτε τα έσοδα της Κοινότητας, από την άποψη της νομιμότητάς τους και της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης, και έχει άμεση σχέση με τις αρμοδιότητες που έχουν απονεμηθεί στο θεσμικό αυτό όργανο με το άρθρο 248 ΕΚ.

Σήματα

Το δίκαιο των σημάτων, μέσω είτε του κοινοτικού σήματος⁶² είτε της προσεγγίσεως των σχετικών νομοθεσιών των κρατών μελών⁶³, απασχόλησε το Δικαστήριο σε πολλές περιπτώσεις.

Στην υπόθεση που αφορούσε το κύρος σήματος αποτελούμενου από το επώνυμο του Ιταλού σχεδιαστή μόδας Elio Fiorucci (απόφαση της 5ης Ιουλίου 2011, C-263/09 P, *Edwin κατά ΓΕΕΑ*), το Δικαστήριο εξέτασε, στο πλαίσιο αιτήσεως αναιρέσεως μιας αποφάσεως του Πρωτοδικείου (απόφαση της 14ης Μαΐου 2009, T-165/06), τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες κοινοτικό σήμα μπορεί να κηρυχθεί άκυρο. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι, όπως προκύπτει από τις διατάξεις του άρθρου 52, παράγραφος 2, του κανονισμού 40/94⁶⁴, κοινοτικό σήμα μπορεί να κηρυχθεί άκυρο κατόπιν αιτήσεως ενδιαφερομένου, ο οποίος προβάλλει προγενέστερο δικαίωμα. Ο κατάλογος των δικαιωμάτων τον οποίο περιέχει το ως άνω άρθρο δεν είναι περιοριστικός, τα δε ενδεικτικώς απαριθμούμενα δικαιώματα, δηλαδή το δικαίωμα στο όνομα, το δικαίωμα στην εικόνα, το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας και το δικαίωμα βιομηχανικής ιδιοκτησίας, αποσκοπούν στην προστασία συμφερόντων διαφορετικής φύσεως. Έτσι, κατά το Δικαστήριο, ούτε το γράμμα ούτε η δομή του επίμαχου άρθρου επιτρέπουν, οσάκις προβάλλεται δικαίωμα επί ονόματος, να περιορίζεται η εφαρμογή της διατάξεως αυτής μόνο στις περιπτώσεις που η καταχώριση κοινοτικού σήματος συγκρούεται με προγενέστερο δικαίωμα το οποίο έχει ως αποκλειστικό σκοπό την προστασία του ονόματος ως στοιχείου της προσωπικότητας: όπως και τα λοιπά δικαιώματα, το δικαίωμα στο όνομα προστατεύεται, επομένως, και ως προς τις οικονομικές του πτυχές. Επιπλέον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το Πρωτοδικείο ήταν αρμόδιο να ελέγξει τη νομιμότητα των εκτιμήσεων του

⁶² Κανονισμός (ΕΚ) 40/94 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1993, για το κοινοτικό σήμα (ΕΕ L 11, σ. 1).

⁶³ Οδηγία 2004/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας (ΕΕ L 157, σ. 45).

⁶⁴ Βλ. υποσημείωση 62.

Γραφείου Εναρμονίσεως στο πλαίσιο της Εσωτερικής Αγοράς (στο εξής: ΓΕΕΑ) επί της εθνικής νομοθεσίας της οποίας έγινε επίκληση. Εν συνεχεία, επικύρωσε την απόφαση του Πρωτοδικείου, καθόσον το τελευταίο συνήγαγε από τις διαπιστώσεις του επί του περιεχομένου της οικείας εθνικής ρυθμίσεως ότι πρόσωπο του οποίου το όνομα είναι πασίγνωστο έχει το δικαίωμα να απαγορεύσει τη χρήση του ονόματός του ως σήματος εφόσον δεν έχει δώσει τη συγκατάθεσή του για την καταχώριση του σήματος αυτού.

Στην υπόθεση *DHL Express France* (απόφαση της 12ης Απριλίου 2011, C-235/09) που αφορούσε αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, το Δικαστήριο έκρινε ότι το πεδίο εφαρμογής της επιβληθείσας από δικαστήριο κοινοτικών σημάτων απαγορεύσεως της συνεχίσεως πράξεων οι οποίες συνιστούν παραποίηση/απομίμηση ή επαπειλούμενη παραποίηση/απομίμηση εκτείνεται, κατ' αρχήν, σε ολόκληρο το έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πράγματι, τόσο ο επιδιωκόμενος με τον κανονισμό 40/94⁶⁵ σκοπός της ομοιομόρφης προστασίας του κοινοτικού σήματος όσο και ο ενιαίος χαρακτήρας του σήματος αυτού δικαιολογούν την αναγνώριση ενός τέτοιου πεδίου εφαρμογής. Το Δικαστήριο διευκρίνισε, πάντως, ότι το κατά τόπον πεδίο εφαρμογής της απαγορεύσεως μπορεί να περιοριστεί, ιδίως όταν δεν υφίσταται, σε τμήμα του εδάφους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προσβολή ή κίνδυνος προσβολής των ιδιαίτερων λειτουργιών που επιτελεί το σήμα. Συγκεκριμένα, η κατά τόπον ισχύς του αποκλειστικού δικαιώματος του δικαιούχου κοινοτικού σήματος δεν πρέπει να βαίνει πέραν αυτού που επιτρέπεται στον δικαιούχο του για να προστατεύσει το σήμα του. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι τα άλλα κράτη μέλη είναι, κατ' αρχήν, υποχρεωμένα να αναγνωρίσουν και να εκτελέσουν παρόμοια απόφαση δικαιοδοτικού χαρακτήρα, προσδίδοντάς της, κατ' αυτόν τον τρόπο, διασυννοιακό χαρακτήρα. Παραπέμποντας στην αρχή της ειλικρινούς συνεργασίας κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 3, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΕ, το Δικαστήριο τόνισε ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να προβλέπουν τα μέτρα, τις διαδικασίες και τους τρόπους αποκαταστάσεως που απαιτούνται για τη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στα οποία αναφέρεται η οδηγία 2004/48⁶⁶. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μέτρο εξαναγκασμού, όπως μια χρηματική ποινή, του οποίου τη λήψη διέταξε δικαστήριο κοινοτικών σημάτων κατ' εφαρμογήν του εθνικού του δικαίου, παράγει αποτελέσματα εντός των άλλων κρατών μελών, πέραν του κράτους μέλους όπου έχει την έδρα του το οικείο δικαστήριο. Τα μέτρα αυτά μπορούν να είναι αποτελεσματικά μόνον αν η κατά τόπον ισχύς τους καλύπτει την ίδια εδαφική έκταση στην οποία παράγει τα αποτελέσματά της η ίδια η απόφαση δικαιοδοτικού χαρακτήρα. Ωστόσο, όταν στο δίκαιο του κράτους μέλους όπου ζητείται να εκτελεστεί η δικαστική απόφαση δεν προβλέπεται μέτρο εξαναγκασμού ανάλογο προς αυτό το οποίο διέταξε το δικαστήριο κοινοτικών σημάτων, το αρμόδιο δικαστήριο του κράτους μέλους της εκτελέσεως οφείλει να επιδιώξει την επίτευξη του κατασταλτικού σκοπού εφαρμόζοντας τις σχετικές διατάξεις του εσωτερικού του δικαίου, ώστε να διασφαλιστεί κατά τρόπο ισοδύναμο η τήρηση της αρχικώς επιβληθείσας απαγορεύσεως.

Με αφορμή τη διαφορά μεταξύ, αφενός, της εταιρίας *L'Oréal* και ορισμένων θυγατρικών της και, αφετέρου, της εταιρίας *eBay International* και ορισμένων δικών της θυγατρικών, καθώς και συγκεκριμένων μεταπωλητών (απόφαση της 12ης Ιουλίου 2011, C-324/09, *L'Oréal* κ.λπ.), στο πλαίσιο της οποίας βρετανικό δικαστήριο υπέβαλε σειρά προδικαστικών ερωτημάτων σχετικών με επί πληρωμή υπηρεσίες αντιστοιχίσεως λέξεων-κλειδίων που ταυτίζονται με καταχωρισμένα σήματα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί πλειόνων ζητημάτων ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για το δίκαιο των κοινοτικών σημάτων. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι, όταν οι προσφορές προς πώληση ή οι διαφημίσεις προϊόντων που φέρουν κοινοτικά σήματα, των οποίων ο δικαιούχος δεν έχει συγκατατεθεί στη χρήση τους, απευθύνονται σε καταναλωτές εντός του εδάφους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι

⁶⁵ Όπ.π.

⁶⁶ Βλ. υποσημείωση 63.

κανόνες του δικαίου της Ένωσης τυγχάνουν εφαρμογής. Το Δικαστήριο συνέστησε στα εθνικά δικαστήρια να ελέγχουν, στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του ζητήματος αν τέτοιες προσφορές ή διαφημίσεις απευθύνονται πράγματι σε καταναλωτές της Ένωσης, την ύπαρξη κρίσιμων ενδείξεων, όπως, μεταξύ άλλων, τη γεωγραφική περιοχή σε σχέση με την οποία ο πωλητής αναλαμβάνει την αποστολή του επίμαχου προϊόντος. Το Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ότι τα φέροντα σήμα προϊόντα τα οποία ο δικαιούχος του σήματος παρέχει ως δωρεάν δείγματα στους εγκεκριμένους του διανομείς δεν «διατίθενται στο εμπόριο» κατά την έννοια της οδηγίας 89/104⁶⁷ και του κανονισμού 40/94⁶⁸. Επιπλέον, το Δικαστήριο αποσαφήνισε ορισμένες πτυχές του ζητήματος της ευθύνης επιχειρήσεως που έχει την εκμετάλλευση ιστότοπου αγοραπωλησιών, η οποία να μην δεν χρησιμοποιεί η ίδια τα εμπορικά σήματα εφόσον απλώς και μόνο παρέχει στους πελάτες της τη δυνατότητα να αναπαράγουν σημεία αντιστοιχούντα σε σήματα, πλην όμως φέρει κάποια ευθύνη όταν διαδραματίζει ενεργό ρόλο, τέτοιον ώστε να έχει γνώση ή έλεγχο των σχετικών με τις οικείες προσφορές στοιχείων. Συγκεκριμένα, η επιχείρηση αυτή δεν είναι δυνατό να απαλλάσσεται κάθε ευθύνης όταν συνδράμει τους πελάτες της στη βελτιστοποίηση της παρουσιάσεως των προσφορών ή των διαφημίσεών τους. Ούτε μπορεί να απαλλαγεί σε περίπτωση που γνώριζε πραγματικά περιστατικά ή στοιχεία βάσει των οποίων ένας συνετός επιχειρηματίας θα είχε διαπιστώσει ότι οι οικείες προσφορές προς πώληση on-line είναι παράνομες και δεν ενήργησε αμέσως για να αποσύρει τα σχετικά στοιχεία ή να καταστήσει την πρόσβαση σε αυτά αδύνατη. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, στην τελευταία αυτή περίπτωση, επιτρέπεται η έκδοση διαταγής δικαστηρίου κατά της επιχειρήσεως που έχει την εκμετάλλευση τέτοιου ιστότοπου, όπως παραδείγματος χάρη διαταγής με την οποία να επιβάλλεται υποχρέωση κοινοποιήσεως πληροφοριών για τον εντοπισμό των πελατών-πωλητών, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι κανόνες περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Έτσι, κατά το Δικαστήριο, το δίκαιο της Ένωσης απαιτεί από τα κράτη μέλη να διασφαλίζουν ότι τα αρμόδια σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας εθνικά δικαιοδοτικά όργανα μπορούν να διατάσσουν επιχείρηση η οποία έχει την εκμετάλλευση ιστότοπου αγοραπωλησιών να λαμβάνει μέτρα προκειμένου όχι μόνο να τίθεται τέρμα στις προσβολές των δικαιωμάτων αυτών, αλλά και να προλαμβάνονται νέες προσβολές της ίδιας φύσεως. Οι οικείες διαταγές πρέπει, πάντως, να είναι αποτελεσματικές, σύμφωνες με την αρχή της αναλογικότητας, αποτρεπτικές και να μη θέτουν εμπόδια στο νόμιμο εμπόριο.

Επ' αφορμή αναιρέσεως που ασκήθηκε κατά αποφάσεως του Πρωτοδικείου (απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 2008, συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-225/06, T-255/06, T-257/06 και T-309/06), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί διαφοράς μεταξύ των εταιριών Anheuser-Busch και Budějovický Budvar, σχετικά με τη χρήση του σήματος BUD για ορισμένα προϊόντα, μεταξύ των οποίων η μπίρα. Ο πρώτος λόγος αναιρέσεως αφορούσε την κατά τόπον ισχύ των προγενέστερων δικαιωμάτων (εθνικό σήμα και προστατευόμενες σε ορισμένα κράτη μέλη ονομασίες προελεύσεως) που προβλήθηκαν προς στήριξη των ανακοπών οι οποίες είχαν ασκηθεί κατά της καταχωρίσεως των επίμαχων σημάτων⁶⁹: με την απόφαση *Anheuser-Busch κατά Budějovický Budvar* (απόφαση της 29ης Μαρτίου 2011, C-96/09 P), το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι τα προγενέστερα δικαιώματα ετύγχαναν προστασίας σε περισσότερα κράτη μέλη δεν αρκούσε για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι τα δικαιώματα αυτά δεν είχαν τοπική μόνον ισχύ. Πράγματι, ακόμη και αν η γεωγραφική έκταση της προστασίας δεν είναι μόνον τοπική, πρέπει επιπλέον να έχει γίνει αρκούντως σημαντική χρήση των δικαιωμάτων στις συναλλαγές, σε σημαντικό τμήμα του εδάφους εντός του οποίου προστατεύονται. Το Δικαστήριο διευκρίνισε, επιπλέον, ότι η χρήση στις συναλλαγές πρέπει να εκτιμάται χωριστά για καθένα από τα οικεία εδάφη. Το Δικαστήριο υπογράμμισε επίσης ότι τα αποκλειστικά

⁶⁷ Πρώτη οδηγία 89/104/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών περί σημάτων (ΕΕ 1989, L 40, σ. 1).

⁶⁸ Βλ. υποσημείωση 62.

⁶⁹ Όπ.π.

δικαιώματα που συναρτώνται με σημείο μπορούν να έλθουν σε σύγκρουση με κοινοτικό σήμα μόνο στο έδαφος όπου προστατεύονται τα προγενέστερα δικαιώματα, είτε πρόκειται για το σύνολο είτε για τμήμα του εδάφους αυτού. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι το Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας ότι η χρήση του σημείου στις συναλλαγές έπρεπε να αποδειχθεί πριν από τη δημοσίευση της καταχώρισεως του σήματος, και όχι, το αργότερο, έως την ημερομηνία καταθέσεως της αιτήσεως αυτής. Πράγματι, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του μεγάλου διαστήματος που ενδέχεται να μεσολαβήσει μεταξύ της καταθέσεως της αιτήσεως καταχώρισεως και της δημοσίευσής αυτής, η εφαρμογή του χρονικού κριτηρίου που χρησιμοποιείται για την κτήση δικαιώματος επί σήματος, ήτοι το κριτήριο της ημερομηνίας καταθέσεως της αιτήσεως καταχώρισεως, είναι το πλέον κατάλληλο να εξασφαλίσει ότι η προβαλλόμενη χρήση του επίμαχου σημείου αποτελεί πραγματική χρήση και όχι μια πρακτική που αποσκοπεί απλώς και μόνο στην παρακώλυση της καταχώρισεως ενός νέου σήματος. Κατά συνέπεια, η πρωτόδικη απόφαση αναιρέθηκε εν μέρει και η υπόθεση αναπέμφθηκε στο Γενικό Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο ασχολήθηκε, σε μία ακόμη περίπτωση, με τα δικαιώματα των εταιριών Anheuser-Busch και Budějovický Budvar, στην απόφαση *Budějovický Budvar* (απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 2011, C-482/09). Τα προδικαστικά ερωτήματα, που υποβλήθηκαν από βρετανικό δικαστήριο, αφορούσαν όλως ιδιαίτερες περιστάσεις, στοιχείο το οποίο το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του προκειμένου να εκδώσει την απόφασή του. Συγκεκριμένα, αμφότερες οι εταιρίες χρησιμοποιούσαν καλόπιστα, επί μια τριακονταετία, τον όρο «Budweiser» ως σήμα για μπίρα, προτού καταχωρίσουν το εν λόγω σημείο ως σήμα. Σε απάντηση στα δύο πρώτα προδικαστικά ερωτήματα του βρετανικού δικαστηρίου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, κατ' αρχάς, ότι η ανοχή κατά το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/104⁷⁰ είναι έννοια του δικαίου της Ένωσης και ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο δικαιούχος προγενέστερου σήματος ανέχτηκε την από μακρού εδραιωμένη, και γνωστή στον ίδιο, καλόπιστη χρήση από τρίτο μεταγενέστερου σήματος πανομοιότυπου με το σήμα του εν λόγω δικαιούχου, αν αυτός ουδεμία δυνατότητα είχε να αντιταχθεί στην ως άνω χρήση. Στη συνέχεια, υπογράμμισε ότι η προθεσμία απώλειας δικαιώματος λόγω ανοχής δεν είναι δυνατό να αρχίσει να υπολογίζεται από την απλή χρήση μεταγενέστερου σήματος, ακόμη και αν ο δικαιούχος αυτού προβεί ακολούθως στην καταχώρισή του, διότι, όπως εξήγησε το Δικαστήριο, η καταχώριση του προγενέστερου σήματος στο οικείο κράτος μέλος δεν συνιστά αναγκαία προϋπόθεση προκειμένου να τρέξει η προθεσμία της απώλειας δικαιώματος λόγω ανοχής. Πράγματι, οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να τρέξει η εν λόγω προθεσμία απώλειας δικαιώματος, των οποίων τη συνδρομή θα πρέπει να ελέγξει ο εθνικός δικαστής, είναι η καταχώριση του μεταγενέστερου σήματος στο εν λόγω κράτος μέλος, η καλόπιστη κατάθεση του μεταγενέστερου σήματος, η χρήση του μεταγενέστερου σήματος από τον δικαιούχο του στο κράτος μέλος στο οποίο καταχωρίστηκε και, τέλος, η γνώση από τον δικαιούχο του προγενέστερου σήματος της καταχώρισεως του μεταγενέστερου σήματος και της χρήσεως αυτού μετά την καταχώρισή του. Σε απάντηση στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το μεταγενέστερο καταχωρισμένο σήμα μπορεί να κηρυχθεί άκυρο μόνο όταν θίγει ή ενδέχεται να θίξει την ουσιώδη λειτουργία του προγενέστερου σήματος, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/104, που είναι να εγγυάται στους καταναλωτές την προέλευση των προσδιοριζόμενων με αυτό προϊόντων ή υπηρεσιών. Το Δικαστήριο, αναφερόμενο συγκεκριμένα στο ζήτημα της καλής πίστης, έκρινε ακολούθως ότι η ειλικρινής, μακρόχρονη εκ παραλλήλου χρήση δύο πανομοιότυπων σημάτων για πανομοιότυπα προϊόντα δεν θίγει ούτε ενδέχεται να θίξει την ουσιώδη λειτουργία του προγενέστερου σήματος και, ως εκ τούτου, το μεταγενέστερο σήμα δεν έπρεπε να κηρυχθεί άκυρο. Ωστόσο, το ίδιο το Δικαστήριο περιόρισε τη σημασία της αποφάσεώς του υπενθυμίζοντας επανειλημμένως ότι οι περιστάσεις της συγκεκριμένης υποθέσεως ήταν όλως ιδιαίτερες και φτάνοντας, μάλιστα, μέχρι του σημείου να τονίσει ότι η διαφορά ανάγεται σε περιστάσεις που «παρουσιάζουν εξαιρετικό χαρακτήρα».

⁷⁰ Βλ. υποσημείωση 67.

Κοινωνική πολιτική

Μολονότι ζητήματα ίσης μεταχείρισεως ανακύπτουν πολύ συχνά στον τομέα αυτό, εντούτοις δεν μονοπώλησαν τη νομολογία του Δικαστηρίου κατά το υπό εξέταση έτος.

Δύο υποθέσεις έδωσαν στο Δικαστήριο την ευκαιρία να ερμηνεύσει την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας.

Στις υποθέσεις *Hennigs και Mai* (απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-297/10 και C-298/10), το Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι η αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εξειδικεύτηκε με την οδηγία 2000/78 για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία⁷¹, και, ειδικότερα, τα άρθρα 2 και 6, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, απαγορεύουν μέτρο προβλεπόμενο σε συλλογική σύμβαση εργασίας, σύμφωνα με την οποία το κλιμάκιο του βασικού μισθού ενός συμβασιούχου υπαλλήλου του δημόσιου τομέα στο πλαίσιο κάθε βαθμού καθορίζεται κατά την πρόσληψη του οικείου υπάλληλου σε συνάρτηση με την ηλικία του. Επί τούτου, το γεγονός ότι το δίκαιο της Ένωσης απαγορεύει το οικείο μέτρο και ότι το μέτρο αυτό περιλαμβάνεται σε συλλογική σύμβαση εργασίας δεν θίγει το δικαίωμα σε συλλογικές διαπραγματεύσεις και σε σύναψη συλλογικών συμβάσεων, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 28 του Χάρτη. Μολονότι το κριτήριο της αρχαιότητας είναι, κατά κανόνα, κατάλληλο προς επίτευξη του θεμιτού σκοπού της συνεκτιμήσεως της επαγγελματικής πείρας που έχει αποκτήσει ο υπάλληλος πριν από την πρόσληψή του, εντούτοις ο καθορισμός, βάσει της ηλικίας, του κλιμακίου του βασικού μισθού ενός συμβασιούχου υπαλλήλου του δημόσιου τομέα κατά την πρόσληψή του βαίνει πέραν αυτού που μπορεί να θεωρηθεί, συναφώς, αναγκαίο και πρόσφορο. Ένα κριτήριο το οποίο θα στηριζόταν, ομοίως, στην αρχαιότητα ή στην αποκτηθείσα επαγγελματική πείρα, χωρίς αναφορά στην ηλικία, θα παρίστατο, υπό το πρίσμα της οδηγίας 2000/78, καλύτερα προσαρμοσμένο στην υλοποίηση του προαναφερθέντος θεμιτού σκοπού. Ακολούθως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν αντιβαίνει στα άρθρα 2 και 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, ούτε στο άρθρο 28 του Χάρτη, μέτρο προβλεπόμενο σε συλλογική σύμβαση εργασίας που αντικαθιστά ένα σύστημα αμοιβών των συμβασιούχων υπαλλήλων του δημόσιου τομέα, το οποίο εισήγαγε διάκριση λόγω ηλικίας, με ένα σύστημα στηριζόμενο σε αντικειμενικά κριτήρια, διατηρώντας ταυτόχρονα, για μια μεταβατική και χρονικά περιορισμένη περίοδο, ορισμένα από τα ενέχοντα διάκριση αποτελέσματα του προϊσχύοντος συστήματος, προκειμένου να εξασφαλιστεί η μετάβαση των εν ενεργεία υπαλλήλων στο νέο σύστημα χωρίς αυτοί να υποστούν απώλεια εισοδήματος. Πράγματι, ένα τέτοιο μεταβατικό καθεστώς που έχει ως σκοπό την προστασία των κεκτημένων δικαιωμάτων πρέπει να θεωρηθεί ότι επιδιώκει θεμιτό σκοπό κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78. Εξάλλου, λαμβανομένης υπόψη της ευρείας διακριτικής ευχέρειας η οποία αναγνωρίζεται στους κοινωνικούς εταίρους όσον αφορά τον καθορισμό του ύψους των αμοιβών, είναι εύλογο να παρέχεται στους κοινωνικούς εταίρους η δυνατότητα να λάβουν μεταβατικά μέτρα που να είναι αναγκαία και πρόσφορα για την αποτροπή της μειώσεως των εισοδημάτων των οικείων συμβασιούχων υπαλλήλων.

Στην υπόθεση *Prigge κ.λπ.* (απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, C-447/09), το Δικαστήριο εκτίμησε, κατ' αρχάς, ότι το άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78⁷² έχει την έννοια ότι τα κράτη μέλη μπορούν να επιτρέπουν μέσω εξουσιοδοτικών διατάξεων στους κοινωνικούς εταίρους να λαμβάνουν μέτρα κατά την έννοια του εν λόγω άρθρου 2, παράγραφος 5, στους διεπόμενους

⁷¹ Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303, σ. 16).

⁷² Όπ.π.

από συλλογικές συμφωνίες τομείς στους οποίους αναφέρεται η εν λόγω διάταξη και υπό τον όρο ότι οι προαναφερθείσες εξουσιοδοτικές διατάξεις είναι αρκούντως σαφείς, ώστε να διασφαλίζεται ότι τα ως άνω μέτρα πληρούν τις απαιτήσεις του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας. Μέτρο που ορίζει το 60ό έτος ως το όριο ηλικίας πέραν του οποίου οι πιλότοι δεν μπορούν πλέον να ασκούν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες, καίτοι οι οικείες εθνικές και διεθνείς ρυθμίσεις προβλέπουν συναφώς ως όριο ηλικίας το 65ο έτος, δεν είναι μέτρο αναγκαίο για τη δημόσια ασφάλεια και την προστασία της υγείας, κατά την έννοια του εν λόγω άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 απαγορεύει ρήτρα συλλογικής συμβάσεως εργασίας που ορίζει στα 60 έτη το όριο ηλικίας πέραν του οποίου τεκμαίρεται ότι οι πιλότοι αερογραμμών δεν έχουν τις απαιτούμενες φυσικές ικανότητες ώστε να ασκούν το επάγγελμά τους, καίτοι οι εθνικές και οι διεθνείς κανονιστικές ρυθμίσεις ορίζουν στα 65 έτη το συγκεκριμένο όριο ηλικίας. Συγκεκριμένα, στο μέτρο που επιτρέπει παρέκκλιση από την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων, το εν λόγω άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς. Μολονότι η ύπαρξη ιδιαίτερων φυσικών ικανοτήτων μπορεί να θεωρηθεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση, κατά την έννοια της ως άνω διατάξεως, για την άσκηση του επαγγέλματος του πιλότου αερογραμμών και μολονότι ο επιδιωκόμενος με το επίμαχο μέτρο σκοπός της κατοχυρώσεως της ασφάλειας των πτήσεων συνιστά θεμιτό σκοπό κατά την έννοια του ίδιου πάντοτε άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, εντούτοις ο καθορισμός του 60ού έτους ως ορίου ηλικίας πέραν του οποίου τεκμαίρεται ότι οι πιλότοι αερογραμμών δεν έχουν τις απαιτούμενες φυσικές ικανότητες ώστε να ασκούν το επάγγελμά τους αποτελεί, υπ' αυτές τις περιστάσεις και λαμβανομένων υπόψη των εν λόγω εθνικών και διεθνών ρυθμίσεων, δυσανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό απαίτηση, κατά την έννοια του άρθρου αυτού. Τέλος, κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η ασφάλεια των πτήσεων δεν συνιστά θεμιτό σκοπό κατά την έννοια της συγκεκριμένης διατάξεως. Πράγματι, παρά το γεγονός ότι ο κατάλογος των θεμιτών σκοπών που απαριθμεί το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78 δεν είναι περιοριστικός, οι στόχοι οι οποίοι μπορούν να θεωρηθούν ως «θεμιτοί» κατά την έννοια της διατάξεως αυτής και, κατά συνέπεια, ικανοί να δικαιολογήσουν την παρέκκλιση από την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω φύλου, είναι στόχοι που άπτονται της κοινωνικής πολιτικής, όπως οι σχετικοί με την πολιτική της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας ή της επαγγελματικής κατάρτισης.

Το Δικαστήριο κλήθηκε και πάλι να ερμηνεύσει την εν λόγω οδηγία 2000/78⁷³, σε σχέση όμως με διαφορετικό είδος διακρίσεως, στην υπόθεση *Römer* (απόφαση της 10ης Μαΐου 2011, C-147/08). Επρόκειτο για μια περίπτωση διακρίσεως λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, σχετική με το ύψος επικουρικής συντάξεως γήρατος. Συγκεκριμένα, όσον αφορά το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της ως άνω οδηγίας, το Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι η οδηγία 2000/78 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ούτε το άρθρο 3, παράγραφος 3, ούτε η εικοστή δεύτερη αιτιολογική σκέψη αυτής δικαιολογούν τον αποκλεισμό από το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της παροχών επικουρικής συντάξεως όπως οι παροχές τις οποίες καταβάλλει δημόσιος οργανισμός στους παλαιούς υπαλλήλους του και στους επιζώντες τους δυνάμει εθνικού νόμου και οι οποίες συνιστούν αμοιβές κατά την έννοια του άρθρου 157 ΣΛΕΕ. Επίσης, κατά το Δικαστήριο, οι συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 1, 2 και 3, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας 2000/78 αποκλείουν την εφαρμογή εθνικής διατάξεως, βάσει της οποίας δικαιούχος που έχει συνάψει καταχωρισμένη σχέση συμβιώσεως λαμβάνει επικουρική σύνταξη χαμηλότερη από τη χορηγούμενη σε έγγαμο δικαιούχο ο οποίος δεν ζει σε μόνιμη βάση χωριστά από τον/την σύζυγό του, εφόσον, αφενός, στο οικείο κράτος μέλος, γάμο μπορούν να συνάψουν μόνον πρόσωπα διαφορετικού φύλου, ενώ συγχρόνως υπάρχει δυνατότητα συνάψεως σχέσεως συμβιώσεως αποκλειστικώς για πρόσωπα του ίδιου φύλου και, αφετέρου,

⁷³ Βλ. υποσημείωση 71.

δημιουργείται άμεση δυσμενής διάκριση με κριτήριο τον γενετήσιο προσανατολισμό λόγω του γεγονότος ότι, κατά το εθνικό δίκαιο, όσον αφορά την ως άνω σύνταξη, ο καταχωρισμένος σύντροφος βρίσκεται από νομικής και πραγματικής απόψεως σε όμοια θέση με έγγαμο πρόσωπο. Η εκτίμηση του ζητήματος αν πρόκειται για όμοιες καταστάσεις ανήκει στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστή, ο οποίος πρέπει να εστιάζει στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που έχουν οι σύζυγοι και οι καταχωρισμένοι σύντροφοι στο πλαίσιο των αντίστοιχων θεσμών και που πρέπει να ληφθούν υπόψη με δεδομένο το αντικείμενο και τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση της συγκεκριμένης παροχής. Τέλος, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, στην περίπτωση που γίνει δεκτό ότι μια τέτοια εθνική διάταξη εισάγει δυσμενή διάκριση κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 2000/78, ένας ιδιώτης που θίγεται από την ως άνω διάταξη μπορεί να επικαλεστεί το δικαίωμα σε ίση μεταχείριση το νωρίτερο μετά την εκπνοή της προθεσμίας μεταφοράς στην εσωτερική έννομη τάξη της εν λόγω οδηγίας, τούτο δε χωρίς να απαιτείται προηγούμενη τροποποίηση από τον εθνικό νομοθέτη της εν λόγω διατάξεως προκειμένου να καταστεί αυτή σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης.

Στην υπόθεση *KHS* (απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2011, C-214/10), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν αντιβαίνουν στο άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/88⁷⁴ εθνικές διατάξεις ή πρακτικές, όπως οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας, οι οποίες, προβλέποντας ότι μετά τη λήξη 15μηνιας περιόδου μεταφοράς το δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών αποσβέννυται, περιορίζουν τη σώρευση δικαιωμάτων σε τέτοια άδεια, όταν πρόκειται για εργαζόμενο που τελεί σε κατάσταση ανικανότητας προς εργασία επί πολλές συναπτές περιόδους αναφοράς. Συγκεκριμένα, μια άνευ περιορισμού σώρευση δεν θα εξυπηρετούσε πλέον τον ίδιο τον σκοπό του δικαιώματος σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών. Ο σκοπός αυτός περιλαμβάνει δύο πτυχές, καθόσον παρέχεται στον εργαζόμενο η δυνατότητα, αφενός, να αναπληρώσει τις δυνάμεις του απέχοντας από την εργασία του και, αφετέρου, να έχει στη διάθεσή του ένα χρονικό διάστημα χαλαρώσεως και ψυχαγωγίας. Μολονότι τα ευεργετικά αποτελέσματα της άδειας για την ασφάλεια και την υγεία του εργαζομένου διασφαλίζονται πλήρως όταν η άδεια λαμβάνεται κατά τη διάρκεια του έτους για το οποίο προβλέπεται, δηλαδή κατά τη διάρκεια του τρέχοντος έτους, εντούτοις, ο χρόνος για την αναπλήρωση δυνάμεων δεν χάνει την αξία του εάν χρησιμοποιηθεί σε μεταγενέστερη περίοδο. Πάντως, όταν η μεταφορά υπερβαίνει ένα συγκεκριμένο χρονικό όριο, η ετήσια άδεια παύει να έχει ευεργετικά αποτελέσματα για τον εργαζόμενο ως χρόνος αναπληρώσεως δυνάμεων και έχει απλώς την έννοια του χρόνου χαλαρώσεως και ψυχαγωγίας. Κατά συνέπεια, λαμβανομένου υπόψη του ίδιου του σκοπού του δικαιώματος ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών, δεν πρέπει να αναγνωρίζεται σε εργαζόμενο που τελεί σε κατάσταση ανικανότητας προς εργασία επί πολλά συναπτά έτη το δικαίωμα να σωρεύσει χωρίς περιορισμό τις ετήσιες άδειες μετ' αποδοχών στις οποίες απέκτησε δικαίωμα κατά τον χρόνο αυτό. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι, προκειμένου να διασφαλίζεται ο σεβασμός του δικαιώματος σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών, το οποίο αποσκοπεί στην προστασία του εργαζομένου, η περίοδος μεταφοράς πρέπει να καθορίζεται λαμβανομένων υπόψη των ειδικών συνθηκών που συντρέχουν στην περίπτωση εργαζομένου ευρισκόμενου σε κατάσταση ανικανότητας προς εργασία επί πολλές συναπτές περιόδους αναφοράς. Έτσι, η εν λόγω περίοδος μεταφοράς πρέπει ιδίως να υπερβαίνει ουσιωδώς την περίοδο αναφοράς για την οποία έχει παρασχεθεί. Επομένως, κατά το Δικαστήριο, μπορεί ευλόγως να συναχθεί ότι μια περίοδος μεταφοράς 15 μηνών του δικαιώματος ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών δεν είναι αντίθετη προς τον σκοπό του εν λόγω δικαιώματος, στο μέτρο που διασφαλίζει τη διατήρηση των ευεργετικών αποτελεσμάτων τα οποία έχει η άδεια για τον εργαζόμενο ως χρόνος αναπληρώσεως δυνάμεων.

Στην υπόθεση *Scattolon* (απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, C-108/10), το Δικαστήριο διευκρίνισε την έκταση της προστασίας των δικαιωμάτων των εργαζομένων που μετατάσσονται σε νέο

⁷⁴ Οδηγία 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ L 299, σ. 9).

εργοδότη. Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η μετάταξη, σε δημόσια αρχή κράτους μέλους, του προσωπικού που εργαζόταν για άλλη δημόσια αρχή, με αντικείμενο την παροχή επικουρικής φύσεως υπηρεσιών στα σχολεία, οι οποίες περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, υπηρεσίες συντηρήσεως και διοικητικής υποστηρίξεως, συνιστά «μεταβίβαση επιχειρήσεως» εμπίπτουσα στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 77/187⁷⁵, εφόσον το εν λόγω προσωπικό συνιστά οργανωμένο σύνολο εργαζομένων οι οποίοι προστατεύονται από τη σχετική με την προστασία των εργαζομένων νομοθεσία του κράτους μέλους αυτού. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, οσάκις η μεταβίβαση επιχειρήσεως κατά την έννοια της οδηγίας 77/187 έχει ως συνέπεια την άμεση εφαρμογή, στους εργαζομένους της επιχειρήσεως αυτής, της ισχύουσας για τον εκδοχέα συλλογικής συμβάσεως και οι σχετικοί με τις αποδοχές όροι της συμβάσεως αυτής συνδέονται, μεταξύ άλλων, με την προϋπηρεσία, το άρθρο 3 της οδηγίας αυτής απαγορεύει την ουσιώδη μείωση των αποδοχών των εν λόγω εργαζομένων, σε σχέση με τα ισχύοντα αμέσως πριν τη μεταβίβαση, εφόσον η μείωση αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι η προϋπηρεσία τους στον εκχωρητή, ισότιμη προς την προϋπηρεσία των εργαζομένων στον εκδοχέα, δεν έχει ληφθεί υπόψη από τον εκδοχέα κατά τον προσδιορισμό του εισαγωγικού μισθολογικού κλιμακίου τους. Απόκειται στον εθνικό δικαστή να ελέγξει αν, σε περίπτωση μεταβίβασης επιχειρήσεως, υπήρξε μείωση αποδοχών υπό την ως άνω έννοια.

Στην υπόθεση *van Ardenne* (απόφαση της 17ης Νοεμβρίου 2011, C-435/10), το Δικαστήριο διευκρίνισε την έκταση της προστασίας των εργαζομένων σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη. Συγκεκριμένα, αποφάνθηκε ότι τα άρθρα 3 και 4 της οδηγίας 80/987⁷⁶ αποκλείουν εθνική ρύθμιση που προβλέπει ότι η δυνατότητα των εργαζομένων, των οποίων ο εργοδότης βρίσκεται σε κατάσταση αφερεγγυότητας, να επικαλεστούν στο ακέραιο το δικαίωμά τους να τους εξοφληθούν απλήρωτες μισθολογικές απαιτήσεις εξαρτάται από υποχρέωσή τους να εγγραφούν ως πρόσωπα που αναζητούν εργασία. Πράγματι, μόνον κατ' εξαίρεση έχουν τα κράτη μέλη την ευχέρεια, βάσει του άρθρου 4 της οδηγίας 80/987, να περιορίσουν την υποχρέωση πληρωμής, στην οποία αναφέρεται το άρθρο 3 της ίδιας οδηγίας. Το εν λόγω άρθρο 4 πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς και σύμφωνα με τον κοινωνικό του σκοπό, ο οποίος συνίσταται στη διασφάλιση ελάχιστου επιπέδου προστασίας σε όλους τους εργαζομένους. Γι' αυτόν τον λόγο, οι περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπεται να περιοριστεί η υποχρέωση πληρωμής που υπέχουν οι οργανισμοί εγγυήσεως απαριθμούνται περιοριστικά από την οδηγία 80/987, οι δε σχετικές διατάξεις πρέπει να ερμηνεύονται αυστηρά, δεδομένου ότι εισάγουν εξαίρεση και λαμβανομένου υπόψη του σκοπού της οδηγίας αυτής. Από τη σκοπιά αυτή, διαπιστώνεται ότι θα ήταν αντίθετο προς τον σκοπό της οδηγίας 80/987 να ερμηνευθεί η εν λόγω οδηγία, και ιδίως τα άρθρα της 3 και 4, κατά τέτοιον τρόπο ώστε ένας εργαζόμενος, λόγω μη τηρήσεως της υποχρεώσεώς του να εγγραφεί, εντός συγκεκριμένης προθεσμίας, ως πρόσωπο που αναζητεί εργασία, να υφίσταται κατ' αποκοπήν και αυτόματη μείωση των μη αμφισβητούμενων και αναγνωριζόμενων από την εθνική νομοθεσία μισθολογικών του απαιτήσεων, και να μην μπορεί, ως εκ τούτου, να απολαύει της εγγυήσεως για τις μισθολογικές απώλειες που όντως είχε κατά την περίοδο αναφοράς.

⁷⁵ Οδηγία 77/187/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Φεβρουαρίου 1977, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με τη διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβιβάσεων επιχειρήσεων, εγκαταστάσεων ή τμημάτων εγκαταστάσεων (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 171).

⁷⁶ Οδηγία 80/987/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Οκτωβρίου 1980, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/004, σ. 35), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2002/74/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Σεπτεμβρίου 2002 (ΕΕ L 270, σ. 10).

Περιβάλλον

Στο πλαίσιο της απαρέγκλιτης εφαρμογής από την Ευρωπαϊκή Ένωση της πολιτικής της στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος, ανέκυψαν διάφορα ερωτήματα στα οποία κλήθηκε να δώσει απάντηση το Δικαστήριο.

Στις υποθέσεις *Stichting Natuur en Milieu* κ.λπ. (απόφαση της 26ης Μαΐου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-165/09 έως C-167/09), το Δικαστήριο ερμήνευσε τόσο την οδηγία 2008/1⁷⁷ σχετικά με τις αρχές που διέπουν τις διαδικασίες και τις προϋποθέσεις χορηγήσεως αδειών για την κατασκευή και την εκμετάλλευση μεγάλων βιομηχανικών εγκαταστάσεων, όσο και την οδηγία 2001/81⁷⁸, η οποία καθορίζει εθνικά ανώτατα όρια εκπομπών για ορισμένους ατμοσφαιρικούς ρύπους. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, στο πλαίσιο της χορηγήσεως περιβαλλοντικής άδειας για την κατασκευή και την εκμετάλλευση βιομηχανικής εγκαταστάσεως, τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να περιλάβουν στους όρους χορηγήσεως της άδειας αυτής τα ανώτατα εθνικά όρια εκπομπής SO₂ και NO_x, όπως καθορίζονται με την οδηγία 2001/81. Όφειλαν, πάντως, να τηρήσουν την απορρέουσα από την εν λόγω οδηγία υποχρέωση της μείωσης των εκπομπών, περιλαμβανομένων των εκπομπών των ως άνω ρύπων, σε ποσότητες που να μην υπερβαίνουν τα ανώτατα όρια του παραρτήματος Ι της ίδιας οδηγίας, το αργότερο έως το τέλος του 2010. Κατά τη μεταβατική περίοδο από τις 27 Νοεμβρίου 2002 έως τις 31 Δεκεμβρίου 2010, τα κράτη μέλη έπρεπε να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων ικανών να θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο την επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκει η οδηγία αυτή⁷⁹. Ωστόσο, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι τα κράτη μέλη μπορούσαν, κατά την εν λόγω περίοδο, να λάβουν ένα ειδικό μέτρο σχετικό με μία και μόνον πηγή SO₂ και NO_x, κρίνοντας ότι ένα τέτοιο μέτρο δεν ήταν, αυτό καθαυτό, ικανό να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο την επίτευξη του συγκεκριμένου αποτελέσματος. Το Δικαστήριο εκτίμησε ότι, κατά την ίδια πάντοτε περίοδο, η οδηγία 2001/81 δεν επέβαλλε στα κράτη μέλη την υποχρέωση να αποκλείσουν ή να περιορίσουν τη χορήγηση περιβαλλοντικών αδειών για την κατασκευή και εκμετάλλευση βιομηχανικών εγκαταστάσεων, ούτε να λαμβάνουν ειδικά αντισταθμιστικά μέτρα για κάθε άδεια αυτού του είδους, τούτο δε ακόμη και σε περίπτωση υπερβάσεως ή κινδύνου υπερβάσεως των εθνικών ανωτάτων ορίων εκπομπής SO₂ και NO_x. Τέλος, κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 4 της οδηγίας 2001/81 δεν είναι απαλλαγμένο αιρέσεων, ούτε αρκούντως ακριβές, οπότε δεν ήταν δυνατή η επίκλησή του από ιδιώτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων πριν από τις 31 Δεκεμβρίου 2010. Αντιθέτως, το άρθρο 6 της ίδιας οδηγίας παρέχει στους άμεσα ενδιαφερόμενους ιδιώτες δικαιώματα τα οποία αυτοί μπορούσαν να επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για να αξιώσουν από τα κράτη μέλη, κατά τη μεταβατική περίοδο, να υιοθετήσουν ή να εξετάσουν, στο πλαίσιο εθνικών προγραμμάτων, πολιτικές και μέτρα που θα ήσαν, στο σύνολό τους, κατάλληλα, συνεπή και ικανά να μειώσουν τις εκπομπές των επίμαχων ρύπων, έτσι ώστε να συμμορφωθούν, το αργότερο έως το τέλος του 2010, με τα προβλεπόμενα στο παράρτημα Ι της εν λόγω οδηγίας εθνικά ανώτατα όρια. Οι ιδιώτες μπορούσαν επίσης να αξιώσουν από τα κράτη μέλη να θέσουν τα εκπονηθέντα προς τούτο προγράμματα στη διάθεση του κοινού και των ενδιαφερόμενων οργανώσεων μέσω σαφών, κατανοητών και ευκόλως προσβάσιμων πληροφοριών.

⁷⁷ Οδηγία 2008/1/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Ιανουαρίου 2008, σχετικά με την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης (ΕΕ L 24, σ. 8).

⁷⁸ Οδηγία 2001/81/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2001, σχετικά με εθνικά ανώτατα όρια εκπομπών για ορισμένους ατμοσφαιρικούς ρύπους (ΕΕ L 309, σ. 22).

⁷⁹ Άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ και άρθρο 288, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ. Για την οδηγία 2001/81/EK, βλ. υποσημείωση 78.

Στην υπόθεση *The Air Transport Association of America κ.λπ.* (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, C-366/10), το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία 2008/101⁸⁰ πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα των σχετικών κανόνων του διεθνούς δικαίου της θάλασσας και του διεθνούς δικαίου του αέρα. Η νομοθεσία της Ένωσης μπορεί να εφαρμοστεί σε φορέα εκμεταλλεύσεως αεροσκάφους όταν το αεροσκάφος του βρίσκεται στο έδαφος κράτους μέλους και, ειδικότερα, σε οποιοδήποτε αεροδρόμιο της Ένωσης. Συναφώς, προβλέποντας ότι κριτήριο εφαρμογής της οδηγίας 2008/101 επί φορέων εκμεταλλεύσεως αεροσκαφών νηολογημένων είτε σε κράτος μέλος είτε σε τρίτο κράτος είναι το αν τα οικεία αεροσκάφη πραγματοποιούν πτήσεις προς ή από αεροδρόμιο ευρισκόμενο στο έδαφος ενός από τα κράτη μέλη, η οδηγία 2008/101 δεν παραβιάζει την αρχή της εδαφικότητας ούτε προσβάλλει τα κυριαρχικά δικαιώματα των τρίτων κρατών προς ή από τα οποία εκτελούνται οι ως άνω πτήσεις, δεδομένου ότι τα αεροσκάφη αυτά βρίσκονται εντός της επικράτειας ενός εκ των κρατών μελών της Ένωσης και υπάγονται, για τον λόγο αυτό, στην πλήρη δικαιοδοσία της Ένωσης. Το Δικαστήριο διευκρίνισε περαιτέρω ότι ο νομοθέτης της Ένωσης είναι, κατ' αρχήν, ελεύθερος να επιλέξει να επιτρέψει την άσκηση, εντός του εδάφους της Ένωσης, μιας εμπορικής δραστηριότητας, όπως εν προκειμένω οι αεροπορικές μεταφορές, υπό την προϋπόθεση και μόνον ότι οι οικείες επιχειρήσεις πληρούν τα κριτήρια του δικαίου της Ένωσης και επιδιώκουν να επιτύχουν τους στόχους για τους οποίους έχει αυτοδεσμευτεί όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος, ιδίως όταν αυτοί εντάσσονται στο πλαίσιο της παρατάσεως της ισχύος μιας διεθνούς συμφωνίας στην οποία έχει προσχωρήσει η Ένωση, όπως η σύμβαση-πλαίσιο⁸¹ και το Πρωτόκολλο του Κιότο. Σύμφωνα με τη συλλογιστική του Δικαστηρίου, το γεγονός ότι, στο πλαίσιο της εφαρμογής της νομοθεσίας της Ένωσης σχετικά με το περιβάλλον, ορισμένα στοιχεία που συμβάλλουν στη ρύπανση του αέρα, της θάλασσας ή του εδάφους των κρατών μελών ανάγονται σε συμβάν το οποίο έλαβε χώρα εν μέρει εκτός του εδάφους αυτού δεν είναι δυνατό, λαμβανομένων υπόψη των αρχών του διεθνούς εθνικού δικαίου, να θέσει υπό αμφισβήτηση την πλήρη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στο εν λόγω έδαφος.

Στην υπόθεση *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen* (απόφαση της 12ης Μαΐου 2011, C-115/09), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 10α της οδηγίας 85/337⁸² απαγορεύει νομοθεσία η οποία δεν παρέχει σε «μη κυβερνητικές οργανώσεις που προάγουν την προστασία του περιβάλλοντος» κατά το άρθρο 1, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας τη δυνατότητα να προβάλλουν ενώπιον δικαστηρίου, στο πλαίσιο προσφυγής κατά αποφάσεων περί εγκρίσεως σχεδίων που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, παράβαση κανόνα ο οποίος απορρέει από το δίκαιο της Ένωσης και προστατεύει αποκλειστικώς τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου, και όχι τα συμφέροντα ιδιωτών.

Στις υποθέσεις *Boxus κ.λπ.* (απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-128/09 έως C-131/09, C-134/09 και C-135/09), το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 1, παράγραφος 5, της οδηγίας 85/337⁸³ έχει την έννοια ότι από το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας εξαιρούνται μόνον τα σχέδια που εγκρίνονται καταλεπτώς με ειδική νομοθετική πράξη, κατά τρόπο ώστε

⁸⁰ Οδηγία 2008/101/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008, για την τροποποίηση της οδηγίας 2003/87/ΕΚ, ώστε να ενταχθούν οι αεροπορικές δραστηριότητες στο σύστημα εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής αερίων θερμοκηπίου εντός της Κοινότητας (ΕΕ L 8, σ. 3).

⁸¹ Σύμβαση-πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή, η οποία υπογράφηκε στις 9 Μαΐου 1992 στη Νέα Υόρκη.

⁸² Οδηγία 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ L 175, σ. 40), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2003/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Μαΐου 2003 (ΕΕ L 156, σ. 17).

⁸³ Όπ.π.

οι σκοποί τους οποίους επιδιώκει η οδηγία να επιτυγχάνονται μέσω της νομοθετικής διαδικασίας. Στον εθνικό δικαστή απόκειται να ελέγξει αν πληρούνται οι δύο αυτές προϋποθέσεις, λαμβάνοντας υπόψη τόσο το περιεχόμενο της εκδοθείσας νομοθετικής πράξεως όσο και το σύνολο της νομοθετικής διαδικασίας που προηγήθηκε της εκδόσεώς της. Συναφώς, νομοθετική πράξη η οποία «επικυρώνει» αμιγώς και μόνον προϋφιστάμενη διοικητική πράξη και περιορίζεται στην αναφορά επιτακτικών λόγων γενικού συμφέροντος, χωρίς να έχει κινηθεί προηγουμένως νομοθετική διαδικασία επί της ουσίας ώστε να διασφαλιστεί η τήρηση των εν λόγω προϋποθέσεων, δεν μπορεί να θεωρηθεί ειδική νομοθετική πράξη κατά την έννοια της διατάξεως αυτής και, ως εκ τούτου, δεν αρκεί για να εξαιρεθεί ένα σχέδιο από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 85/337. Ερμηνεύοντας το άρθρο 9, παράγραφος 2, της Συμβάσεως του Άρχους⁸⁴ και το άρθρο 10α της οδηγίας 85/337, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι όταν ένα σχέδιο που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων αυτών εγκρίνεται με νομοθετική πράξη, το ζήτημα αν η εν λόγω νομοθετική πράξη ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις που προβλέπει το άρθρο 1, παράγραφος 5, της οδηγίας αυτής πρέπει να μπορεί να υπόκειται σε έλεγχο, υπό το πρίσμα των εθνικών δικονομικών κανόνων, ασκούμενο από δικαστήριο ή άλλο ανεξάρτητο και αμερόληπτο όργανο που έχει συσταθεί με νόμο. Το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι, σε περίπτωση που δεν προβλέπεται προσφυγή κατά τέτοιας πράξεως, απόκειται σε κάθε εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται σχετικής υποθέσεως στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς του να ασκήσει τον ως άνω έλεγχο και, ενδεχομένως, να αφήσει την εν λόγω νομοθετική πράξη ανεφάρμοστη.

Θεωρήσεις, άσυλο και μετανάστευση

Επιφορτισμένα με τον έλεγχο της δράσεως των κρατών μελών στον ως άνω, ιδιαιτέρως ευαίσθητο, τομέα, τα εθνικά δικαστήρια αναγκάστηκαν σε πολλές περιπτώσεις να χρησιμοποιήσουν τον μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής προκειμένου να ζητήσουν από το Δικαστήριο διευκρινίσεις σχετικά με τις απαιτήσεις που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης όσον αφορά τη μεταχείριση υπηκόων τρίτων κρατών, οι οποίοι προτίθενται να διαμείνουν στο έδαφος της Ένωσης.

Στην υπόθεση *El Dridi* (απόφαση της 28ης Απριλίου 2011, C-61/11 PPU), το Δικαστήριο ερωτήθηκε αν η οδηγία 2008/115⁸⁵, ιδίως δε τα άρθρα 15 και 16 της οδηγίας αυτής, έπρεπε να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει την επιβολή ποινής φυλακίσεως σε παρανόμως διαμένοντα υπήκοο τρίτου κράτους για τον λόγο και μόνον ότι αυτός, κατά παράβαση διαταγής να εγκαταλείψει το έδαφος του οικείου κράτους μέλους εντός ορισμένης προθεσμίας, παραμένει στο εν λόγω έδαφος χωρίς να συντρέχει δικαιολογητικός λόγος. Το Δικαστήριο, το οποίο εφαρμόσε την επείγουσα προδικαστική διαδικασία κατόπιν σχετικού αιτήματος του αιτούντος δικαστηρίου, έδωσε καταφατική απάντηση, καθόσον μια τέτοια ποινή, ιδίως λόγω των προϋποθέσεων επιβολής της και του τρόπου εκτελέσεώς της, θέτει σε κίνδυνο την επίτευξη του σκοπού που επιδιώκει η εν λόγω οδηγία, ήτοι της καθιέρωσης μιας αποτελεσματικής πολιτικής απομακρύνσεως και επαναπατρισμού των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών.

Η υπόθεση *Achughbabian* (απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 2011, C-329/11) αφορούσε επίσης την ερμηνεία της οδηγίας 2008/115⁸⁶, ενόψει εθνικής ρυθμίσεως στην οποία προβλέπονταν ποινικές

⁸⁴ Σύμβαση για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, εγκριθείσα εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 2005/370/ΕΚ του Συμβουλίου, της 17ης Φεβρουαρίου 2005 (ΕΕ L 124, σ. 1).

⁸⁵ Οδηγία 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών (ΕΕ L 348, σ. 98).

⁸⁶ Όπ.π.

κυρώσεις. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο ερωτήθηκε αν, λαμβανομένου υπόψη του πεδίου εφαρμογής της, η οδηγία 2008/115 απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει την επιβολή ποινής φυλακίσεως σε υπήκοο τρίτης χώρας για τον λόγο και μόνον της παράνομης εισόδου και διαμονής του στο εθνικό έδαφος. Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η οδηγία 2008/115 αφορά μόνον την έκδοση αποφάσεων περί επιστροφής των υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι διαμένουν παράνομως στο έδαφος κράτους μέλους και την εκτέλεση των εν λόγω αποφάσεων. Επομένως, δεν έχει ως σκοπό την εναρμόνιση του συνόλου των εθνικών κανόνων που αφορούν τη διαμονή των αλλοδαπών. Εξ αυτού το Δικαστήριο συνήγαγε ότι δεν αντιβαίνει στην ως άνω οδηγία εθνική νομοθεσία η οποία χαρακτηρίζει την παράνομη διαμονή πλημμέλημα και προβλέπει ποινικές κυρώσεις για την πρόληψη και τον κολασμό τέτοιας παραβάσεως των εθνικών κανόνων περί διαμονής. Ομοίως, η οδηγία αυτή δεν απαγορεύει τη θέση υπό κράτηση με σκοπό να διερευνηθεί αν υπήκοος τρίτης χώρας διαμένει στο εθνικό έδαφος νομίμως ή παρανόμως.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η οδηγία 2008/115 έχει την έννοια ότι απαγορεύει ρύθμιση κράτους μέλους που κολάζει με ποινικές κυρώσεις την παράνομη διαμονή, καθόσον η εν λόγω ρύθμιση επιτρέπει τη φυλάκιση υπηκόου τρίτης χώρας όταν δεν του έχουν επιβληθεί, καίτοι διαμένει παρανόμως στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους και δεν προτίθεται να εγκαταλείψει το έδαφος αυτό οικειοθελώς, αναγκαστικά μέτρα κατά την έννοια του άρθρου 8 της ως άνω οδηγίας, ούτε έχει παρέλθει, σε περίπτωση θέσεώς του υπό κράτηση προς τον σκοπό της προετοιμασίας και της υλοποιήσεως της απομακρύνσεώς του, ο ανώτατος χρόνος διάρκειας αυτής της κρατήσεως. Ακολούθως, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, αντιθέτως, η εν λόγω οδηγία δεν απαγορεύει τέτοια ρύθμιση, στο μέτρο που επιτρέπει τη φυλάκιση υπηκόου τρίτης χώρας στην περίπτωση του οποίου εφαρμόστηκε η θεσπιζόμενη με την εν λόγω οδηγία διαδικασία επιστροφής και αυτός διαμένει παρανόμως στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους χωρίς να υπάρχει λόγος που να δικαιολογεί τη μη επιστροφή. Πράγματι, καίτοι τα κράτη μέλη που δεσμεύονται από την οδηγία 2008/115 δεν μπορούν να προβλέψουν ποινή φυλακίσεως για τους παρανόμως διαμένοντες στο έδαφός τους υπηκόους τρίτων χωρών στις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι τελευταίοι πρέπει, βάσει των θεσπιζόμενων με την οδηγία κοινών κανόνων και διαδικασιών, να απομακρυνθούν και μπορούν, προς τον σκοπό της προετοιμασίας και της υλοποιήσεως αυτής της απομακρύνσεως, το πολύ να τεθούν υπό κράτηση, τούτο δεν αποκλείει τη δυνατότητα των κρατών μελών να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ διατάξεις, ενδεχομένως ποινικού χαρακτήρα, που ρυθμίζουν, τηρώντας τις αρχές της εν λόγω οδηγίας και σεβόμενες τον σκοπό της, την περίπτωση κατά την οποία τα αναγκαστικά μέτρα δεν κατέστησαν εφικτή την απομάκρυνση υπηκόου τρίτης χώρας που διαμένει παρανόμως στο έδαφός τους.

Η υπόθεση *Samba Diouf* (απόφαση της 28ης Ιουλίου 2011, C-69/10) αφορούσε υπήκοο τρίτου κράτους, ο οποίος υπέβαλε στις αρχές κράτους μέλους αίτηση παροχής διεθνούς προστασίας και η αίτησή του απορρίφθηκε στο πλαίσιο ταχείας διαδικασίας. Κατόπιν τούτου, άσκησε προσφυγή με κύριο αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως με την οποία απορρίφθηκε η αίτησή του στο μέτρο που οι εθνικές αρχές έκριναν ότι έπρεπε να αποφανθούν επί του βασίμου της αιτήσεως αυτής στο πλαίσιο ταχείας διαδικασίας καθώς και με επικουρικό αίτημα τη μεταρρύθμιση της αποφάσεως αυτής στο μέτρο που δεν του χορηγήθηκε διεθνής προστασία. Κατά την εξέταση του παραδεκτού της προσφυγής, με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως των εθνικών αρχών να εφαρμόσουν ταχεία διαδικασία, ο εθνικός δικαστής εκτίμησε ότι η εφαρμογή της εσωτερικής νομοθεσίας, η οποία προβλέπει ότι δεν χωρεί προσφυγή κατά τέτοιας αποφάσεως, θέτει ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 39 της οδηγίας 2005/85 σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα ⁸⁷, ιδίως όσον αφορά την τήρηση

⁸⁷ Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου, της 1ης Δεκεμβρίου 2005, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (ΕΕ L 326, σ. 13).

της γενικής αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Στο πλαίσιο της σχετικής προδικαστικής παραπομπής, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 39 της οδηγίας 2005/85 και η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι επιτρέπουν εθνική ρύθμιση βάσει της οποίας δεν είναι δυνατό να ασκηθεί αυτοτελής προσφυγή κατά της αποφάσεως της αρμόδιας εθνικής αρχής περί εξετάσεως της βασιμότητας της αιτήσεως παροχής ασύλου με εφαρμογή ταχείας διαδικασίας, εφόσον οι λόγοι για τους οποίους η ως άνω αρχή αποφάσισε να εξετάσει τη βασιμότητα της εν λόγω αιτήσεως με εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας μπορούν στην πράξη να ελεγχθούν δικαστικώς στο πλαίσιο της προσφυγής με την οποία είναι δυνατό να προσβληθεί η τελική απορριπτική απόφαση, ζήτημα που οφείλει το αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, η απόφαση περί της εφαρμοστέας διαδικασίας κατά την εξέταση της αιτήσεως παροχής ασύλου, αυτοτελώς θεωρούμενη και ανεξαρτήτως της τελικής αποφάσεως με την οποία γίνεται δεκτή ή απορρίπτεται η αίτηση αυτή, αποτελεί προπαρασκευαστική πράξη της τελικής αποφάσεως επί της αιτήσεως. Υπό τις συνθήκες αυτές, η έλλειψη ενδίκου βοηθήματος κατά το συγκεκριμένο στάδιο της διαδικασίας δεν συνιστά προσβολή του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, υπό την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι η νομιμότητα της τελικής αποφάσεως που λαμβάνεται με εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας, και ιδίως οι λόγοι που οδήγησαν την αρμόδια αρχή να απορρίψει ως αβάσιμη την αίτηση παροχής ασύλου, μπορούν να εξεταστούν ενδελεχώς από τον εθνικό δικαστή, στο πλαίσιο προσφυγής κατά της απορριπτικής αποφάσεως επί της αιτήσεως αυτής. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, αντιθέτως, η αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας δεν διασφαλίζεται αν, λόγω της έλλειψης δυνατότητας ασκήσεως ενδίκου βοηθήματος κατά της αποφάσεως της αρμόδιας αρχής να εξετάσει μια αίτηση ασύλου με εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας, οι λόγοι για τους οποίους η ως άνω αρχή εξέτασε τη βασιμότητα της οικείας αιτήσεως με εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ενός τέτοιου ελέγχου, δεδομένου ότι οι λόγοι αυτοί ταυτίζονται με τους λόγους απορρίψεως της αιτήσεως. Η κατάσταση αυτή θα καθιστούσε αδύνατο τον έλεγχο της νομιμότητας της αποφάσεως, τόσο από πραγματικής όσο και από νομικής απόψεως. Επομένως, οι λόγοι που δικαιολογούν την εφαρμογή ταχείας διαδικασίας πρέπει να μπορούν να αμφισβητηθούν μεταγενέστερα ενώπιον του εθνικού δικαστή και να εξεταστούν από αυτόν στο πλαίσιο της προσφυγής η οποία είναι δυνατό να ασκηθεί κατά της τελικής αποφάσεως περί περατώσεως της σχετικής με την αίτηση παροχής ασύλου διαδικασίας.

Σε σχέση πάντοτε με το δικαίωμα ασύλου, το Δικαστήριο ερωτήθηκε, στις υποθέσεις *NS* (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/10 και C-493/10), αν τα κράτη μέλη δύνανται να μεταφέρουν αιτούντες άσυλο σε άλλα κράτη μέλη όταν υφίσταται κίνδυνος σοβαρής προσβολής των δικαιωμάτων που τους διασφαλίζει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της ερμηνείας που πρέπει να δοθεί, αφενός, στα άρθρα 1, 4, 18 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και, αφετέρου, στο άρθρο 3 του κανονισμού 343/2003⁸⁸.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 4 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό την έννοια ότι απόκειται στα κράτη μέλη, περιλαμβανομένων και των εθνικών δικαστηρίων, να μη μεταφέρουν αιτούντα άσυλο προς το υπεύθυνο κράτος μέλος κατά την έννοια του κανονισμού 343/2003, στις περιπτώσεις που δεν είναι δυνατό να αγνοούν ότι οι συστηματικές πλημμύλεις όσον αφορά τη διαδικασία χορηγήσεως ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο στο κράτος μέλος αυτό συνιστούν σοβαρές και αποχρώσεις ενδείξεις ότι ο αιτών θα διατρέξει ουσιαστικό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση

⁸⁸ Κανονισμός (ΕΚ) 343/2003 του Συμβουλίου, της 18ης Φεβρουαρίου 2003, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας (ΕΕ L 50, σ. 1).

κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως. Επομένως, κατά το Δικαστήριο, το δίκαιο της Ένωσης δεν επιτρέπει την εφαρμογή αμάχητου τεκμηρίου βάσει του οποίου να θεωρείται ότι το υπεύθυνο, βάσει του άρθρου 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 343/2003, κράτος μέλος σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεράσμα που είναι σύμφωνο και με τα άρθρα 1, 18 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Ακολούθως, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, υπό την επιφύλαξη της προβλεπόμενης στο άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003 δυνατότητας του κράτους μέλους που πρέπει να προβεί στη μεταφορά να εξετάσει το ίδιο την αίτηση, η αδυναμία μεταφοράς αιτούντος προς άλλο κράτος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οσάκις το τελευταίο αυτό κράτος είναι το υπεύθυνο κράτος μέλος βάσει των κριτηρίων του κεφαλαίου III του εν λόγω κανονισμού, υποχρεώνει το κράτος μέλος το οποίο όφειλε να προβεί στη μεταφορά να συνεχίσει την εξέταση των κριτηρίων του ως άνω κεφαλαίου για να διακριβώσει αν κάποιο από τα επόμενα κριτήρια καθιστά δυνατό τον προσδιορισμό άλλου κράτους μέλους ως υπεύθυνου για την εξέταση της αιτήσεως ασύλου. Κατά το Δικαστήριο, το κράτος μέλος στο οποίο βρίσκεται ο αιτών άσυλο πρέπει, πάντως, να μεριμνά ώστε να μην επιδεινώσει μια κατάσταση ενδεχόμενης προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων αυτού του αιτούντος παρατείνοντας, πέραν εύλογου χρονικού διαστήματος, τη διάρκεια της διαδικασίας προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους μέλους. Εφόσον, μάλιστα, παρίσταται ανάγκη, οφείλει να εξετάσει το ίδιο την αίτηση σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 343/2003. Τα άρθρα 1, 18 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν επιβάλλουν διαφορετικό συμπέρασμα ως προς το ζήτημα αυτό.

Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις και σε υποθέσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου

Στη διάρκεια του 2011, το Δικαστήριο εξέδωσε πλείονες αποφάσεις σχετικές με τον κανονισμό 44/2001⁸⁹, δύο εκ των οποίων χρήζουν ιδιαίτερης μνείας.

Η πρώτη απόφαση, στην υπόθεση *BVG* (απόφαση της 12ης Μαΐου 2011, C-144/10), αφορούσε το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 22, σημείο 2, του κανονισμού 44/2001, κατά το οποίο «αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η κατοικία, έχουν [...] σε θέματα κύρους, ακυρότητας ή λύσης εταιριών ή άλλων νομικών προσώπων ή ενώσεων φυσικών ή νομικών προσώπων ή κύρους αποφάσεων των οργάνων τους, τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο η εταιρία, το νομικό πρόσωπο ή η ένωση έχουν την έδρα τους». Κατά το Δικαστήριο, ο ως άνω κανόνας δικαιοδοσίας δεν εφαρμόζεται επί ένδικης διαφοράς στο πλαίσιο της οποίας εταιρία διατείνεται ότι δεν μπορεί να της αντισταχθεί μια σύμβαση, για τον λόγο ότι απόφαση των οργάνων της σχετική με τη σύναψη της εν λόγω συμβάσεως δεν ελήφθη, κατά την εταιρία, εγκύρως εξαιτίας παραβάσεως του καταστατικού της. Πράγματι, οποιοδήποτε ζήτημα σχετικό με το κύρος αποφάσεως περί της συνάψεως συμβάσεως, η οποία ελήφθη από τα εταιρικά όργανα ενός εκ των συμβαλλομένων, πρέπει να θεωρείται παρεπόμενο στο πλαίσιο διαφοράς εκ συμβάσεως. Έτσι, το αντικείμενο τέτοιας διαφοράς εκ συμβάσεως δεν συνδέεται κατ' ανάγκην ιδιαίτερα στενά με το δικαστήριο του τόπου της έδρας του συμβαλλομένου που ισχυρίζεται ότι δεν ελήφθη εγκύρως απόφαση των οργάνων του. Επομένως, η υπαγωγή τέτοιων διαφορών στην αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους μέλους της έδρας μίας εκ των συμβαλλομένων εταιριών θα αντέβαινε στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

Στη δεύτερη απόφαση, η οποία εκδόθηκε επί των υποθέσεων *eDate Advertising* κ.λπ. (απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-509/09 και C-161/10), το Δικαστήριο είχε την

⁸⁹ Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1).

ευκαιρία να αποσαφηνίσει με ποιον τρόπο πρέπει να ερμηνεύεται η φράση «του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 5, σημείο 3, του κανονισμού 44/2001, σε περιπτώσεις προβαλλόμενης προσβολής της προσωπικότητας μέσω αναρτήσεως πληροφοριών σε ιστοσελίδα του Διαδικτύου. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι η ως άνω φράση αναφέρεται τόσο στον τόπο όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός όσο και στον τόπο όπου επήλθε η ζημία. Διαπίστωσε, εν συνεχεία, ότι η ανάρτηση πληροφοριών σε ιστοσελίδα του Διαδικτύου διαφέρει από τη δημοσίευση σε ένα έντυπο, η οποία προσλαμβάνει κατ' ανάγκην εδαφική διάσταση, καθόσον οι πληροφορίες αυτές είναι προσβάσιμες ανά πάσα στιγμή από απροσδιόριστο αριθμό χρηστών του Διαδικτύου και από οποιοδήποτε σημείο του κόσμου. Έτσι, η καθολική αυτή διάδοση ενδέχεται, αφενός, να επιτείνει τη σοβαρότητα της προσβολής της προσωπικότητας και, αφετέρου, να καθιστά εξαιρετικά δυσχερή τον προσδιορισμό του τόπου επελεύσεως της βλάβης που απορρέει από την ως άνω προσβολή. Το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι οι δυσχέρειες που παρουσιάζει, σε σχέση με αυτόν τον τρόπο διαδόσεως πληροφοριών, η εφαρμογή του κριτηρίου της επελεύσεως της ζημίας επιβάλλουν να χρησιμοποιηθεί το κριτήριο της συνδέσεως. Δεδομένου ότι ο αντίκτυπος μιας αναρτήσεως στο Διαδίκτυο επί της προσωπικότητας ενός ατόμου μπορεί να εκτιμηθεί καλύτερα από δικαστήριο του τόπου όπου το φερόμενο θύμα έχει το κέντρο των συμφερόντων του, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα δικαστήρια αυτού του τόπου είναι αρμόδια ως προς το σύνολο των ζημιών που προκαλούνται εντός του εδάφους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ο τόπος όπου ένα πρόσωπο έχει το κέντρο των συμφερόντων του συμπίπτει, κατά γενικό κανόνα, με τον τόπο της συνήθους διαμονής του. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι το πρόσωπο αυτό έχει, εξάλλου, την ευχέρεια να ασκήσει αγωγή με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας βλάβης και ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους εγκαταστάσεως του φορέα μεταδόσεως των επίμαχων πληροφοριών. Επίσης, αντί της αγωγής για επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας βλάβης, το ίδιο πρόσωπο μπορεί να ασκήσει την αγωγή του ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους όπου υπάρχει ή υπήρξε πρόσβαση στο δημοσίευμα που αναρτήθηκε στο Διαδίκτυο, τα οποία όμως δικαστήρια είναι αρμόδια αποκλειστικώς και μόνον ως προς τη βλάβη που επήλθε στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους.

Επιπλέον, στην ίδια αυτή υπόθεση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της σημασίας που πρέπει να προσδοθεί στο άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31⁹⁰ από μεθοδολογικής απόψεως. Κατά το Δικαστήριο, μολονότι το άρθρο αυτό δεν επιβάλλει τη μεταφορά του στο εσωτερικό δίκαιο μέσω θεσπίσεως ειδικού κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, εντούτοις τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίζουν, όσον αφορά τον συντονισμένο τομέα και υπό την επιφύλαξη των παρεκκλίσεων που επιτρέπονται υπό όρους από το άρθρο 3, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας, ο φορέας υπηρεσίας ηλεκτρονικού εμπορίου δεν υπόκειται σε αυστηρότερες απαιτήσεις από εκείνες τις οποίες προβλέπει το ουσιαστικό δίκαιο που ισχύει στο κράτος μέλος εγκαταστάσεώς του.

Στην υπόθεση *Koelzsch* (απόφαση της 15ης Μαρτίου 2011, C-29/10), υποβλήθηκε για πρώτη φορά στο Δικαστήριο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως επί της ερμηνείας του άρθρου 6 της Συμβάσεως της Ρώμης, της 19ης Ιουνίου 1980, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές⁹¹, σχετικά με ατομικές συμβάσεις εργασίας στο πλαίσιο διεθνούς διαφοράς αναγόμενης στην καταγγελία της συμβάσεως εργασίας ενός οδηγού φορτηγού αυτοκινήτου. Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ως άνω Συμβάσεως, «η επιλογή από τους συμβαλλόμενους του εφαρμοστέου δικαίου

⁹⁰ Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά (οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο) (ΕΕ L 178, σ. 1).

⁹¹ Σύμβαση της Ρώμης του 1980, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (παγιωμένη μορφή) (ΕΕ 1998, C 27, σ. 34).

δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον εργαζόμενο από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικοί δικαίους διατάξεις του δικαίου που θα ήταν εφαρμοστέο σύμφωνα με την παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου, σε περίπτωση που δεν είχε γίνει επιλογή». Το Δικαστήριο κλήθηκε, εν προκειμένω, να ερμηνεύσει το κριτήριο της συνδέσεως, το οποίο προβλέπεται με το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης. Στο πλαίσιο αυτό, αποφάνθηκε ότι η εν λόγω διάταξη έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση που ο εργαζόμενος ασκεί τις δραστηριότητές του σε περισσότερα από ένα συμβαλλόμενα κράτη, η χώρα εντός της οποίας ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του σε εκτέλεση της Συμβάσεως, υπό την έννοια της διατάξεως αυτής, είναι εκείνη όπου, ή με βάση την οποία, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τη σχετική δραστηριότητα, ο εργαζόμενος εκπληρώνει το ουσιώδες μέρος των υποχρεώσεών του έναντι του εργοδότη του. Πράγματι, το προβλεπόμενο με την ως άνω διάταξη κριτήριο μπορεί να έχει εφαρμογή και σε περιπτώσεις όπου ο εργαζόμενος ασκεί τις δραστηριότητές του σε περισσότερα από ένα συμβαλλόμενα κράτη, εφόσον το δικαστήριο που επιλήφθηκε της διαφοράς είναι σε θέση να προσδιορίσει το κράτος με το οποίο η εργασία έχει σημαντικούς δεσμούς. Το Δικαστήριο διευκρίνισε επιπροσθέτως ότι, λαμβανομένου υπόψη του επιδιωκόμενου με το άρθρο 6 της Συμβάσεως της Ρώμης σκοπού της διασφάλισης της κατάλληλης προστασίας του εργαζομένου, το κριτήριο της χώρας όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του, στο οποίο αναφέρεται η παράγραφος 2, στοιχείο α', του άρθρου αυτού, πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικώς. Όπως και στο πλαίσιο της ερμηνείας, εκ μέρους του Δικαστηρίου, του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών, της 27ης Σεπτεμβρίου 1968, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις⁹², το κριτήριο της χώρας της συνήθους παροχής της εργασίας πρέπει να θεωρηθεί ότι αναφέρεται στον τόπο στον οποίο ή με αφετηρία τον οποίο ο εργαζόμενος ασκεί στην πράξη τις επαγγελματικές του δραστηριότητες και, ελλείψει κάποιου κέντρου ασκήσεως δραστηριοτήτων, στον τόπο όπου αυτός ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του. Η ερμηνεία αυτή συνάδει άλλωστε και με το γράμμα της νέας ρυθμίσεως περί κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου σχετικών με τις ατομικές συμβάσεις εργασίας, ήτοι με τον κανονισμό 593/2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι)⁹³, ιδίως δε με το άρθρο 8 του εν λόγω κανονισμού.

Το Δικαστήριο πρόσθεσε, τέλος, ότι, όσον αφορά εργασία πραγματοποιούμενη στον τομέα των διεθνών μεταφορών, το αιτούν δικαστήριο οφείλει, στο πλαίσιο του προσδιορισμού του κράτους όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του, να λάβει υπόψη το σύνολο των στοιχείων που προσιδιάζουν στη συγκεκριμένη δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να διαπιστώσει ιδίως σε ποιο κράτος βρίσκεται ο τόπος με βάση τον οποίο ο εργαζόμενος ασκεί τις σχετικές με τη μεταφορά δραστηριότητές του, λαμβάνει οδηγίες για τις δραστηριότητές του αυτές και οργανώνει την εργασία του, καθώς και ο τόπος στον οποίο βρίσκονται τα εργαλεία εργασίας του. Πρέπει επίσης να ελέγξει ποιοι είναι οι τόποι στους οποίους πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο η μεταφορά, οι τόποι εκφορτώσεως του εμπορεύματος, καθώς και ο τόπος όπου ο εργαζόμενος επιστρέφει μετά την εργασία του.

Αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις

Στον τομέα αυτό, θα γίνει αναφορά μόνο στις υποθέσεις *Gueye και Salmerón Sánchez* (απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2011, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-483/09 και C-1/10), στις οποίες το

⁹² Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση των αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 1982, L 388, σ. 1).

⁹³ Κανονισμός (ΕΚ) 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι) (ΕΕ L 177, σ. 6).

Δικαστήριο ερμήνευσε τα άρθρα 2, 3, 8 και 10 της αποφάσεως-πλαίσιο 2001/220⁹⁴ σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες, διευκρινίζοντας ιδίως την έκταση του αναγνωριζόμενου από την απόφαση-πλαίσιο δικαιώματος ακροάσεως του θύματος και τις συνέπειες του ως άνω δικαιώματος όσον αφορά τις ποινές που επιβάλλονται στους αυτουργούς ποινικών αδικημάτων.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα άρθρα 2, 3 και 8 της συμφωνίας-πλαίσιο επιτρέπουν την επιβολή στους δράστες ενδοοικογενειακών εγκλημάτων ποινής υποχρεωτικής απομακρύνσεως τουλάχιστον ορισμένης διάρκειας, η οποία προβλέπεται από το ποινικό δίκαιο κράτους μέλους ως παρεπόμενη ποινή, έστω και αν τα θύματα των εγκλημάτων αυτών αμφισβητούν την επιβολή της εν λόγω ποινής.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο επισήμανε, αφενός, ότι οι θεσπιζόμενες με το άρθρο 2, παράγραφος 1, της αποφάσεως-πλαίσιου υποχρεώσεις έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν ότι το θύμα δύναται πράγματι να μετάσχει στην ποινική δίκη με πρόσφορο τρόπο, όπερ δεν συνεπάγεται ότι μέτρο υποχρεωτικής απομακρύνσεως είναι αδύνατο να διαταχθεί παρά την αντίθετη γνώμη του θύματος. Αφετέρου, το δικονομικό δικαίωμα ακροάσεως των θυμάτων κατά την έννοια του άρθρου 3, πρώτο εδάφιο, της εν λόγω αποφάσεως-πλαίσιο δεν παρέχει στα θύματα δυνατότητα επιλογής ως προς το είδος των ποινών που θα επιβληθούν, ούτε ως προς το επίπεδο των ποινών αυτών. Κατόπιν, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η ποινική προστασία κατά των πράξεων ενδοοικογενειακής βίας δεν αποσκοπεί μόνο στην προστασία των συμφερόντων του θύματος, αλλά και στην προστασία των λοιπών γενικότερων συμφερόντων της κοινωνίας. Τέλος, το άρθρο 8 της αποφάσεως-πλαίσιο, του οποίου κύριος σκοπός είναι η εξασφάλιση της κατάλληλης προστασίας του θύματος από τον δράστη κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, δεν πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι τα κράτη μέλη οφείλουν επίσης να προστατεύουν τα θύματα από τα έμμεσα αποτελέσματα τα οποία θα μπορούσαν να έχουν, σε μεταγενέστερο στάδιο, οι ποινές που επιβάλλει ο εθνικός δικαστής.

Εξάλλου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι αυτή καθ' εαυτή η υποχρέωση λήψης μέτρου απομακρύνσεως, σύμφωνα με τις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της σχετικής εθνικής νομοθεσίας, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της επίμαχης αποφάσεως-πλαίσιου.

Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 10, παράγραφος 1, της ίδιας αποφάσεως-πλαίσιου έχει την έννοια ότι επιτρέπει στα κράτη μέλη, όσον αφορά την ιδιαίτερη κατηγορία των ενδοοικογενειακών εγκλημάτων, να αποκλείουν τη μεσολάβηση σε όλες τις σχετικές με τα εγκλήματα αυτά ποινικές διαδικασίες.

Εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας

Το Δικαστήριο, στο περιορισμένο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του στον συγκεκριμένο τομέα, εξέδωσε τρεις αποφάσεις εξέχουσας σημασίας.

Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική και την πολιτική ασφαλείας, το Δικαστήριο, αποφαινόμενο επί αναιρέσεως που άσκησε η Γαλλική Δημοκρατία (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, *Γαλλία κατά People's Mojahedin Organization of Iran*, C-27/09 P) κατά αποφάσεως του Πρωτοδικείου⁹⁵, με την οποία ακυρώθηκε, στο μέτρο που αφορούσε την *People's Mojahedin Organization of Iran*

⁹⁴ Απόφαση-πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2001, σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες (ΕΕ L 82, σ.1).

⁹⁵ Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2008, T-284/08, *People's Mojahedin Organization of Iran* κατά Συμβουλίου.

(στο εξής: ΡΜΟΙ), η απόφαση 2008/583⁹⁶ (στο εξής: επίδικη απόφαση), υπενθύμισε ότι, σε περίπτωση μιας αρχικής αποφάσεως περί δεσμεύσεως κεφαλαίων, το οικείο θεσμικό όργανο δεν είναι υποχρεωμένο να γνωστοποιήσει προηγουμένως στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο ή την ενδιαφερόμενη οντότητα τους λόγους για τους οποίους προτίθεται να περιλάβει το όνομά του ή το όνομά της στον κατάλογο του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού 2580/2001⁹⁷. Πράγματι, ένα τέτοιο μέτρο, προκειμένου να μη θιγεί η αποτελεσματικότητά του, πρέπει, ως εκ της φύσεώς του, να είναι αιφνιδιαστικό και να μπορεί να εφαρμοστεί αμέσως. Αντιθέτως, σε περίπτωση επακόλουθης αποφάσεως περί δεσμεύσεως κεφαλαίων, με την οποία το όνομα ενός προσώπου ή μιας οντότητας που περιλαμβάνεται στον κατάλογο του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού 2580/2001 διατηρείται στον κατάλογο αυτόν, το στοιχείο του αιφνιδιασμού δεν είναι πλέον αναγκαίο για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότητά του μέτρου, οπότε, κατ' αρχήν, πρέπει πριν την έκδοση της ως άνω αποφάσεως να γνωστοποιούνται στο οικείο πρόσωπο ή την οντότητα τα εις βάρος τους στοιχεία και να τους παρέχεται η δυνατότητα ακροάσεως. Έτσι, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ορθώς το Πρωτοδικείο έκρινε ότι, εφόσον με την επίδικη απόφαση το όνομα της ΡΜΟΙ διατηρήθηκε στον κατάλογο του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού 2580/2001, το Συμβούλιο δεν μπορούσε να γνωστοποιήσει τα νέα στοιχεία εις βάρος της ΡΜΟΙ ταυτόχρονα με την έκδοση της επίδικης αποφάσεως. Συναφώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η προστασία που παρέχεται με την απαίτηση γνωστοποιήσεως στον ενδιαφερόμενο των εις βάρος του στοιχείων και με το δικαίωμά του να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του πριν τη λήψη μέτρου όπως η επίδικη απόφαση, που συνεπάγεται την εφαρμογή περιοριστικών μέτρων, έχει θεμελιώδη σημασία και είναι απαραίτητη για τα δικαιώματα άμυνας. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο καθόσον τα μέτρα αυτά έχουν σημαντικές επιπτώσεις για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των οικείων προσώπων και ομάδων.

Τέλος, λαμβανομένης υπόψη της θεμελιώδους σημασίας που πρέπει να αποδίδεται, όπως ρητώς ορίζει και το άρθρο 41, παράγραφος 2, στοιχείο α', του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας κατά τη διαδικασία η οποία προηγείται της εκδόσεως μιας αποφάσεως όπως η επίδικη απόφαση, το Πρωτοδικείο δεν υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας ότι το Συμβούλιο δεν απέδειξε ότι η επίδικη απόφαση έπρεπε να εκδοθεί τόσο κατεπειγόντως ώστε το όργανο αυτό αδυνατούσε να γνωστοποιήσει στην ΡΜΟΙ τα νέα στοιχεία εις βάρος της και να της παράσχει δυνατότητα ακροάσεως πριν την έκδοση της επίδικης αποφάσεως.

Όσον αφορά, τώρα, τα περιοριστικά μέτρα που ελήφθησαν κατά της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν με σκοπό την πρόληψη της διαδόσεως των πυρηνικών όπλων, η Bank Melli Iran, ιρανική τράπεζα η οποία ελέγχεται από το ιρανικό Δημόσιο, άσκησε ενώπιον του Δικαστηρίου αναίρεση κατά της αποφάσεως του Πρωτοδικείου⁹⁸ περί απορρίψεως της προσφυγής της⁹⁹ με αίτημα την ακύρωση των μέτρων που την αφορούσαν (απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2011, C-548/09 P, *Bank Melli Iran* κατά Συμβουλίου). Το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

⁹⁶ Απόφαση 2008/583/EK του Συμβουλίου, της 15ης Ιουλίου 2008, για την εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΚ) 2580/2001 για τη λήψη ειδικών περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, και την κατάργηση της απόφασης 2007/868/EK (ΕΕ L 188, σ. 21).

⁹⁷ Κανονισμός (ΕΚ) 2580/2001 του Συμβουλίου, της 27ης Δεκεμβρίου 2001, για τη λήψη ειδικών περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (ΕΕ L 344, σ. 70, και διορθωτικό ΕΕ 2010, L 52, σ. 58).

⁹⁸ Απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2009, T-390/08, *Bank Melli Iran* κατά Συμβουλίου.

⁹⁹ Προσφυγή με αίτημα την ακύρωση του σημείου 4 του πίνακα Β του παραρτήματος της αποφάσεως 2008/475/EK του Συμβουλίου, της 23ης Ιουνίου 2008, περί εφαρμογής του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΚ) 423/2007 σχετικά με ορισμένα περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν (ΕΕ L 163, σ. 29).

συνεπάγεται ότι μια διοικητική αρχή της Ένωσης που εκδίδει πράξη με την οποία επιβάλλονται περιοριστικά μέτρα κατά προσώπου ή οντότητας οφείλει να γνωστοποιήσει στους ενδιαφερόμενους τους λόγους στους οποίους στηρίζεται η πράξη αυτή, κατά το μέτρο του δυνατού, είτε κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως αυτής είτε, τουλάχιστον, το ταχύτερο δυνατό μετά την έκδοσή της, ώστε να παρασχεθεί σ' αυτά τα πρόσωπα ή οντότητες η δυνατότητα να ασκήσουν, εμπροθέσμως, το δικαίωμά τους για προσφυγή. Στο πλαίσιο, ακριβώς, της τηρήσεως της ως άνω αρχής το άρθρο 15, παράγραφος 3, του κανονισμού 423/2007¹⁰⁰ επιβάλλει στο Συμβούλιο την υποχρέωση να προσδιορίζει τους ατομικούς και ειδικούς λόγους που δικαιολογούν τις αποφάσεις τις οποίες λαμβάνει κατ' εφαρμογήν του άρθρου 7, παράγραφος 2, και να τους γνωστοποιεί στα οικεία πρόσωπα, οντότητες και οργανισμούς. Ειδικότερα, η δέσμευση των κεφαλαίων έχει σημαντικές συνέπειες για τις ενδιαφερόμενες οντότητες, καθόσον το μέτρο αυτό είναι ικανό να περιορίσει την άσκηση των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων. Επομένως, το Συμβούλιο οφείλει να εκπληρώνει την υποχρέωση που υπέχει από τη διάταξη αυτή μόνο μέσω ατομικής κοινοποιήσεως. Εξάλλου, μολοντί η ατομική κοινοποίηση είναι κατ' αρχήν αναγκαία, αρκεί η διαπίστωση ότι το άρθρο 15, παράγραφος 3, του κανονισμού 423/2007 δεν επιβάλλει η κοινοποίηση αυτή να περιβάλλεται συγκεκριμένο τύπο, δεδομένου ότι το εν λόγω άρθρο προβλέπει μόνον την υποχρέωση «γνωστοποίησης». Αυτό που προέχει είναι η πρακτική αποτελεσματικότητα της διατάξεως αυτής, δηλαδή η παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας στα πρόσωπα και στις οντότητες που θίγονται από περιοριστικά μέτρα θεσπιζόμενα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 7, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού.

Επιπλέον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η επιλογή της νομικής βάσεως μιας κοινοτικής πράξεως πρέπει να στηρίζεται σε αντικειμενικά στοιχεία επιδεχόμενα δικαστικό έλεγχο, μεταξύ των οποίων καταλέγονται, ιδίως, ο σκοπός και το περιεχόμενο της οικείας πράξεως. Όπως μαρτυρεί ο τίτλος του, ο κανονισμός 423/2007 αφορά τη θέσπιση περιοριστικών μέτρων κατά της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν. Όπως προκύπτει από τις αιτιολογικές σκέψεις και από το σύνολο των διατάξεών του, ο ως άνω κανονισμός έχει ως σκοπό να εμποδίσει ή να αναχαιτίσει, μέσω της θεσπίσεως οικονομικών μέτρων, την πολιτική την οποία ακολουθεί το εν λόγω κράτος εξαιτίας του κινδύνου που ενέχει αυτή η πολιτική. Πρόκειται, πράγματι, για την καταπολέμηση των συγκεκριμένων κινδύνων που εγκυμονεί το ιρανικό πρόγραμμα διαδόσεως πυρηνικών όπλων, και όχι για την αποτροπή, γενικώς, της διαδόσεως των πυρηνικών όπλων. Δεδομένου ότι ο σκοπός και το περιεχόμενο της επίμαχης πράξεως ήταν σαφώς η θέσπιση οικονομικών μέτρων κατά της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν, η χρήση του άρθρου 308 ΕΚ δεν ήταν αναγκαία, καθόσον το άρθρο 301 ΕΚ συνιστούσε επαρκή νομική βάση, παρέχοντας στην Ένωση τη δυνατότητα να αναλάβει δράση με σκοπό τη μερική ή ολοκληρωτική μείωση ή διακοπή των οικονομικών σχέσεων με μία ή περισσότερες τρίτες χώρες, εξυπακουσμένου ότι η δράση αυτή μπορούσε να περιλαμβάνει μέτρα δεσμεύσεως των κεφαλαίων οντοτήτων οι οποίες, όπως η Bank Melli Iran, συνδέονται με το καθεστώς της οικείας τρίτης χώρας. Όσον αφορά την υποχρέωση να περιληφθεί η κοινή θέση 2007/140¹⁰¹ στις νομικές βάσεις, από το άρθρο 301 ΕΚ προκύπτει ότι η κοινή θέση ή η κοινή δράση πρέπει να προϋφίστανται προκειμένου να μπορούν να θεσπιστούν κοινοτικά μέτρα, όχι όμως και ότι τα μέτρα αυτά πρέπει να στηρίζονται στην εν λόγω κοινή θέση ή κοινή δράση. Εν πάση περιπτώσει, μια κοινή θέση δεν μπορεί να συνιστά νομική βάση κοινοτικής πράξεως. Πράγματι, οι κοινές θέσεις του Συμβουλίου στον τομέα της ΚΕΠΠΑ, όπως οι εν λόγω κοινές θέσεις 2007/140 και 2008/479¹⁰², εγκρίνονται στο πλαίσιο της

¹⁰⁰ Κανονισμός (ΕΚ) 423/2007 του Συμβουλίου, της 19ης Απριλίου 2007, σχετικά με ορισμένα περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν (ΕΕ L 103, σ. 1).

¹⁰¹ Κοινή θέση 2007/140/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 27ης Φεβρουαρίου 2007, σχετικά με περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν (ΕΕ L 61, σ. 49).

¹⁰² Κοινή θέση 2008/479/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 23ης Ιουνίου 2008, για την τροποποίηση της κοινής θέσης 2007/140 (ΕΕ L 163, σ. 43).

Συνθήκης ΕΕ, όπως ορίζει το άρθρο 15 αυτής, ενώ οι κανονισμοί του Συμβουλίου, όπως ο κανονισμός 423/2007, εκδίδονται στο πλαίσιο της Συνθήκης ΕΚ. Επομένως, το Συμβούλιο είχε την εξουσία να εκδώσει κοινοτική πράξη μόνο στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που του παρέχει η Συνθήκη ΕΚ, ήτοι, εν προκειμένω, δυνάμει των άρθρων 60 ΕΚ και 301 ΕΚ.

Όσον αφορά, πάντοτε, τον κανονισμό 423/2007 ¹⁰³ σχετικά με ορισμένα περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν, το Δικαστήριο ερμήνευσε, κατόπιν αιτήσεως του Oberlandesgericht Düsseldorf για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, το άρθρο 7, παράγραφοι 3 και 4, του ως άνω κανονισμού (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, C-72/11, *Afrasiabi* κ.λπ.).

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 7, παράγραφος 3, του εν λόγω κανονισμού πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η απαγόρευση έμμεσης διαθέσεως οικονομικού πόρου, κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο θ', του κανονισμού αυτού, περιλαμβάνει τις πράξεις που αφορούν την παράδοση και την εγκατάσταση στο Ιράν καμίνου υαλοποιήσεως σε κατάσταση λειτουργίας, αλλά όχι ακόμη έτοιμης για να χρησιμοποιηθεί, προς όφελος τρίτου ο οποίος, ενεργών εξ ονόματος, υπό τον έλεγχο ή βάσει οδηγιών ενός προσώπου, μιας οντότητας ή ενός οργανισμού που αναφέρεται στα παραρτήματα IV και V του εν λόγω κανονισμού, προτίθεται να εκμεταλλευθεί την κάμινο για να παράγει, προς όφελος αυτού του προσώπου ή της οντότητας ή αυτού του οργανισμού, αγαθά δυνάμενα να συμβάλουν στη διάδοση πυρηνικών όπλων στο οικείο κράτος. Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 7, παράγραφος 4, του ίδιου κανονισμού έχει την έννοια ότι: α) καλύπτει τις δραστηριότητες οι οποίες, ενώ τύποις δεν στοιχειοθετούν την αντικειμενική υπόσταση της παραβάσεως του άρθρου 7, παράγραφος 3, του εν λόγω κανονισμού, έχουν εντούτοις ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα, άμεσο ή έμμεσο, τη θέση εκποδών της απαγορεύσεως αυτής της διατάξεως· β) οι όροι «εν γνώσει» και «εκ προθέσεως» προϋποθέτουν σωρευτικώς στοιχεία γνώσεως και βουλήσεως, τα οποία συντρέχουν αν το πρόσωπο που συμμετέχει σε δραστηριότητα η οποία έχει ένα τέτοιο σκοπό ή αποτέλεσμα, το επιδιώκει εκουσίως ή, τουλάχιστον, θεωρεί ότι η συμμετοχή του μπορεί να έχει αυτό τον σκοπό ή το αποτέλεσμα και αποδέχεται αυτό το ενδεχόμενο.

¹⁰³ Βλ. υποσημείωση 100.